Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Tóth Andrea

A BESZÉDSZÜNETEK ÉS HEZITÁCIÓK VIZSGÁLATA A SZINKRONTOLMÁCSOK CÉLNYELVI BESZÉDPRODUKCIÓJÁBAN

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Vezető: Dr. Bárdosi Vilmos CSc

Fordítástudományi Doktori Program

Vezető: Dr. Klaudy Kinga DSc

A bíráló bizottság tagjai:

A bizottság elnöke:	Dr. Klaudy Kinga DSc
Hivatalosan felkért bírálók:	Dr. habil. Horváth Ildikó PhD
	Dr. Somos Edit PhD
A bizottság további tagjai:	Dr. Szabó Csilla PhD
	Dr. Szabari Krisztina PhD
	Dr. Bakti Mária PhD (póttag)
	Dr. habil. Heltai Pál CSc (póttag)

Témavezető: Dr. Lengyel Zsolt CSc

Budapest, 2013

Tartalomjegyzék

ÁBRÁK JEGYZÉKE ..... **IV**

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE ..... **V**

BEVEZETÉS **1**

1. AZ EGYNYELVŰ SPONTÁN BESZÉDTEVÉKENYSÉG **2**

1.1. A BESZÉDPRODUKCIÓ FOLYAMATÁRÓL 3
1.2. A BESZÉDPRODUKCIÓ MODELLJEI 4
1.3. A BESZÉDPRODUKCIÓ FOLYAMATA A SZÁNDÉKTÓL A BESZÉD KIVITELEZÉSÉIG 7
1.4. A SPONTÁN BESZÉD SZEGMENTÁLÁSA 10
1.5. A SPONTÁN BESZÉD NÉHÁNY SZUPRASZEGMENTÁLIS JELLEMZŐJE 12
1.5.1. A beszédszünet meghatározása *15*

2. A PAUZOLÓGIA RÖVID TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE **18**

3. HEZITÁCIÓS JELENSÉGEK A SPONTÁN BESZÉDBEN **23**

4. A BESZÉDSZÜNETEK TÍPUSAI **27**

5. A BESZÉDSZÜNETEK ELHELYEZKEDÉSE ÉS IDŐTARTAMA **30**

6. A KIVITELEZÉS KORREKCIÓJA, MEGAKADÁSJELENSÉGEK **34**

7. A TOLMÁCSOLÁS MINT KÉTNYELVŰ BESZÉDTEVÉKENYSÉG **40**

7.1. A TOLMÁCSOLÁSI SZITUÁCIÓ 41
7.2. A TOLMÁCSOLÁS FŐBB KUTATÁSI IRÁNYVONALAI, TOLMÁCSOLÁSI MODELLEK 43
7.2.1. A párizsi iskola – interpretatív modell *43*
7.2.2. Empirikus kutatások *45*
7.2.3. Erőfeszítés-modell *48*
7.2.4. Propozicionális modellek *49*
7.2.5. Funkcionalista modell *49*
7.2.6. Kognitív-pragmatikai modell *50*
7.3. BESZÉDPRODUKCIÓ A TOLMÁCSOLÁSBAN 51
7.4. BESZÉDSZÜNETEK ÉS HEZITÁCIÓK A SZINKRONTOLMÁCSOLÁSBAN 53

8. AZ ÉRTEKEZÉS CÉLJAI ÉS HIPOTÉZISEI **57**

9. KUTATÁSMÓDSZERTANI KÉRDÉSEK **60**

10. ANYAG, MÓDSZER, KÍSÉRLETI SZEMÉLYEK **62**

11. EREDMÉNYEK **64**

11.1. A SZÜNETEZÉS JELLEMZŐI A KÜLÖNBÖZŐ SZÖVEGEKBEN 64
11.1.1. A szinkrontolmácsolt szövegek szünetadatai *64*
11.1.2. A képleírások szünetadatai *70*
11.1.3. A néma szünetek időtartamának vizsgálata *73*
11.2. A HEZITÁCIÓS JELENSÉGEK VIZSGÁLATA 75
11.2.1. A kitöltött szünetek gyakorisága és típusai *75*
11.2.2. A kitöltött szünetek időtartama *76*
11.2.3. A kitöltött szünetek funkciói *79*
11.2.4. A szóközi szünetek elemzése *81*
11.2.5. A magán- és mássalhangzónyújtások elemzése *86*
11.3. A NÉMA ÉS A JELLEL KITÖLTÖTT SZÜNETEK ÖSSZEFÜGGÉSEI 91
11.3.1. A kitöltött szünetek és a nyújtások közvetlen környezetében lévő néma szünetek pozíciója és időtartama *95*
11.4. A FORRÁSNYELVI SZÜNETKIHASZNÁLÁS VIZSGÁLATA 100

12. INTROSPEKCIÓS MÓDSZER A FORDÍTÁSTUDOMÁNYBAN **103**

13. RETROSPEKTÍV INTERJÚK A SZINKRONTOLMÁCSOLÁS KUTATÁSÁBAN **104**

13.1. A RETROSPEKTÍV INTERJÚK KÓDOLÁSA 105
13.2. EREDMÉNYEK 108
13.3. KÖVETKEZTETÉSEK 114

14. KÖVETKEZTETÉSEK 115

A SZERZŐ PUBLIKÁCIÓI AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBŐL....HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.

IRODALOM 121

FÜGGELÉKEK 138

FORRÁSNYELVI SZÖVEG ÁTIRATA 138
CÉLNYELVI SZÖVEGEK ÁTIRATA (TOLMÁCSHALLGATÓK) 140
CÉLNYELVI SZÖVEGEK ÁTIRATA (GYAKORLÓ TOLMÁCSOK) 149
SPONTÁN BESZÉDPRODUKCIÓ ÁTIRATA 159
RETROSPEKTÍV INTERJÚK ÁTIRATA 166
A FELHASZNÁLT KÉPSOROZATOK 178

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: Garrett beszédprodukciós modellje (Garrett 1982) 5
2. ábra: A beszédprodukciós folyamat egésze (Levelt et al. 1999 alapján idézi Huszár 2005) 10
3. ábra: A tolmácsolás kommunikációs modellje (Gile 1995 nyomán) 41
5. ábra: A nem szerkezethatáron elhelyezkedő néma szünetek összehasonlítása 69
6. ábra: A szerkezethatáron elhelyezkedő néma szünetek összehasonlítása 69
7. ábra: Az egyes gyakorló tolmácsok spontán beszédében regisztrált néma szünetek eloszlása 72
8. ábra: Az egyes tolmácshallgatók néma szüneteinek eloszlása 74
9. ábra: A kitöltött szünetek különböző realizációinak aránya 76
10. ábra: A kitöltött szünetek időtartama (medián és szóródás) 77
11. ábra: A kitöltött szünetek időtartama (medián és szóródás) 77
12. ábra: Az egyes tolmácshallgatók kitöltött szüneteinek eloszlása 78
13. ábra: A kitöltött szünetek funkció szerinti aránya 81
14. ábra: A szóközi szünetek átlagidőtartamának összehasonlítása (tolmácshallgatók) 86
15. ábra: A nyújtások szófaj szerinti előfordulása 89
16. ábra: A néma szünetek megjelenése a hezitálások környezetében 91
17. ábra: Az *új öö jö jövőképet fogalmaztak meg* közlésrészlet rezgés- és hangszínképe .. 94
18. ábra: A néma szünetek megjelenése a hezitálások környezetében 94
19. ábra: A kitöltött szünetek előtti és utáni néma szünetek (medián és szóródás) 97
20. ábra: A kitöltött szünetek előtti és utáni néma szünetek (medián és szóródás) 98
21. ábra: A kitöltött szünetek előtti és utáni néma szünetek (medián és szóródás) 98
22. ábra: Az *aa hatékony betartatás* közlésrészlet rezgés- és hangszínképe 100
23. ábra: A közlések száma kódolási kategóriák szerint 109
24. ábra: A közlések száma kódolási alkategóriák szerint 111

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: A beszédszünetek Hieke (1981) tipológiája szerint 18

2. táblázat: A beszédszünetek csoportosítása (Cecot 2001) 29

3. táblázat: Megakadásjelenségek osztályozása definíciókkal és példákkal (Gósy 2004b alapján) 34

4. táblázat: Chernov (1992) redundancia szintjei 47

5. táblázat: A szinkrontolmácsolt szövegek beszéd- és szünettartama (tolmácshallgatók)64

6. táblázat: A szinkrontolmácsolt szövegek beszéd- és szünettartama (gyakorló tolmácsok) 65

7. táblázat: A szünetek átlagos gyakorisága a tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben 65

8. táblázat: A szünetek átlagos gyakorisága a gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben66

9. táblázat: A néma és kitöltött szünetek elhelyezkedése (tolmácshallgatók) 67

10. táblázat: A néma és kitöltött szünetek elhelyezkedése (gyakorló tolmácsok)..... 68

11. táblázat: A szünetek átlagos gyakorisága 70

12. táblázat: A néma és kitöltött szünetek elhelyezkedése 72

13. táblázat: A három korpusz adatai 75

14. táblázat: A nyújtások és szóközi szünetek száma (tolmácshallgatók)..... 82

15. táblázat: A nyújtások és szóközi szünetek száma (gyakorló tolmácsok) 84

16. táblázat: A nyújtások és szóközi szünetek száma (spontán beszéd)..... 85

17. táblázat: A nyújtások szavakon belüli elhelyezkedése 89

18. táblázat: A kitöltött szünetek környezetében lévő néma szünetek időtartama pozíciójuk függvényében (ms) 95

19. táblázat: A nyújtások környezetében lévő néma szünetek időtartama pozíciójuk függvényében (ms) 99

20. táblázat: A beszédszünet és a beszédtempó összefüggései 101

21. táblázat: A szünetátlagtól való eltérés és az eltérés idejére jutó szótagszám 102

22. táblázat: Vik Tuovinen (2002) kódolási kategóriái 106

23. táblázat: Ivanova (2000) kódolási kategóriái..... 106

24. táblázat: Az alkalmazott kódolási kategóriák 108

25. táblázat: A retrospektív interjúkban szereplő közlések kódolása 111

Bevezetés

Mivel a tolmácsolás is beszédtevékenység – azzal a különbséggel, hogy az két nyelven zajlik – mindazt, amit a pszicholingvisztika a beszédpercepcióról, az emlékezet működéséről és a beszédprodukció folyamatáról megfogalmazott, fel lehet használni arra, hogy közelebb jussunk a tolmács kétnyelvű beszédtevékenységéhez (Klaudy 1994). „A szinkrontolmácsok tevékenysége nem más, mint egy hatalmas méretű pszicholingvisztikai kísérlet" (Klaudy 1997: 41). A pszicholingvisztika kutatási eredményeinek, modelljeinek felhasználásával közelebb kerülhetünk a tolmács fejében végbemenő kognitív műveletek, mentális folyamatok megértéséhez. Ahogy azonban Kusztor (2007) fogalmaz, a tolmácsoláskutatás keretei közé tartozó vizsgálatok következtetései csupán apró lépéseket jelentenek a *blackbox*-ban zajló folyamatok feltárásához.

A néma szünetek a beszédprodukcióban „biztosítják az artikulációhoz szükséges légáramot, elősegítik a közlés értelmi tagolását, szolgálják a beszédtervezés során fellépő ellentmondások feloldását, valamint biztosítják a mentális lexikonban történő keresési idő kitöltését" (Gósy 1999a: 53). A néma szünetek mellett beszédünkben hezitációk (pl. kitöltött szünetek, nyújtások, szóközi szünetek) is megjelenhetnek, amelyek jelzik a beszélői szándékot, időt biztosítanak a megfelelő grammatikai szerkezet, lexikai egység kiválasztásához (Beattie-Butterworth 1979), de felléphetnek hibák kísérőjelenségeként is. A beszédben megjelenő néma szünetek és hezitációs jelenségek tehát fontos információt szolgáltatnak a tervezési és kivitelezési folyamatok működéséről.

A jelen értekezés fő célja, hogy feltárja a beszédszünetek és a hezitációs jelenségek szerepét a szinkrontolmácsolás célnyelvi beszédprodukciójában, s ezzel bepillantást adjon e tevékenység – az eddigi kutatások ellenére is – misztikusnak ható komplex működéssorozatába.

1. Az egynyelvű spontán beszédtevékenység

A kommunikáció általános és mindenütt jelenlévő arculata az emberi életnek és a társadalomnak. A beszéd az ember kommunikatív magatartásának egyik legfontosabb alkotórésze, gondolataink megformálásának, továbbításának, valamint a gondolatok feldolgozásának eszköze (Lengyel 1997, Gósy 2004a).

A nyelvi kommunikáció működésének alapvető feltétele a közös kód, vagyis a nyelv absztrakt és önkényes, hierarchikusan felépülő szabályrendszerének és elemeinek ismerete, amelyek kreatív kombinálásával számos, leggyakrabban a beszélés során megvalósuló közlés hozható létre (Szende 1976, Lengyel 1997, Ratner et al. 1998, Wingfield-Titone 1998). Két nagy területe van: a beszédprodukció és a beszédpercepció, amelyek egymással összefüggésben és relatív önállóságban biztosítják a beszélést és a beszédmegértést. Mindkét folyamat aktív, a beszédtevékenység során végrehajtott automatikus, részben automatikus és tudatos mechanizmusok láncolata. A beszéd létrehozása fiziológiai működéssorozat eredménye, a beszéd közvetítése a hallgatóhoz akusztikai jelsorozat útján valósul meg, a beszéd feldolgozása pedig ismét fiziológiai működésekben realizálódik (Gósy 2000a, 2004).

A beszéd sajátos körfolyamatban valósul meg, amely leggyakrabban két ember között zajlik. Ez a kommunikációs lánc vagy körfolyamat a mindenkori beszélő és hallgató (vagy hallgatók) között zajlik, és bármely pillanatban a beszélő hallgatóvá, a hallgató pedig beszélővé válhat. A beszélő agyában megfogalmazódott gondolat a megfelelő transzformációkon keresztül eljut az artikulációs, vagyis a beszédképzési területre. Itt mozgássorrá alakul át (beszédhangok, hangkapcsolatok, szövegek képzése), majd a levegő közvetítésével jut el a hallgató(k)hoz. A levegőben akusztikai hullámformaként továbbítódik, amelyre a fizikai akusztika törvényei érvényesek. A fülhöz eljutva, a hallási rendszer felfogja, feldolgozza, majd továbbítja a kapott jelet. Ez továbbra is tartalmazza az eredeti információt, a gondolatot. A hallásra hierarchikusan ráépülő beszédészlelési folyamatok teszik lehetővé az akusztikai jel és a neki megfelelő, konvencionális nyelvi jel azonosítását, felismerését. E működéssorozatban a vizuális csatorna is szerephez jut: a beszélő szájmozgásából kapott információ átlagosan 20-25%-kal segíti a beszéd megértését, hallássérülés esetén ez az érték akár 70-80% is lehet. A megértés összetett folyamatában az adott nyelv szerkezeteinek és a szavak, kifejezések jelentésének, szemantikai és pragmatikai sajátosságainak a feldolgozása

valósul meg (Gósy 1992, 1999c). Amennyiben a teljes körfolyamat működése zavartalan, létrejön a megértés. Ez adott esetben szerepcseréhez vezethet a hallgató és a beszélõ kapcsolatában, vagyis ekkor lesz a beszélőből hallgató, a hallgatóból pedig beszélő (MacKay et al. 1987).

A beszéd azonban nem egyszerűen a hangadás fiziológiai folyamatát jelenti, hanem a szociálisan érvényes nyelv minden egyedi felhasználását (Pléh 1984). A beszélők és hallgatók a kommunikáció során mintegy ösztönösen, ritkábban tudatosan betartják az ún. együttműködési elvet (Gósy 1999). Vagyis a beszélő igyekszik úgy közvetíteni a gondolatait, hogy a lehető legnagyobb mértékben biztosítsa a hallgató számára az elhangzottak feldolgozhatóságát; a hallgató pedig úgy igyekszik működtetni a beszédpercepciós mechanizmusát, hogy az elhangzottakat a közlés eredeti szándéka szerint dekódolja. Az együttműködési elv a mindennapi kommunikációban gyakran sérül(het), a beszédtapasztalat során azonban különféle korrekciós stratégiák alakulnak ki, amelyek lehetővé teszik a kommunikációban résztvevők számára, hogy az együttműködési elv tökéletlen megvalósulása esetén is megtörténjen az információcsere. Különösen nagy a jelentősége mindennek a spontán beszédben, illetőleg a spontán narratívák feldolgozása során, mivel a spontán beszéd nem olyan tökéletesen szerkesztett, mint az előre megfogalmazott szövegek meghangosítása (Gósy 2003a).

1.1. A beszédprodukció folyamatáról

Az anyanyelv elsajátítása során alakul ki az a mechanizmus, amelynek révén képesek vagyunk a gondolatainkat azonnal, mások által feldolgozható, megérthető és értelmezhető konvencionális jelsorozattá alakítani (Gósy 1998a).

A spontán közlések két alapvető csoportra oszthatók. Az egyik esetben a beszélő felkészül a beszédre, a gondolatait többé-kevésbé összerendezi, de a megfelelő nyelvi formát az adott beszédhelyzetben rendeli hozzá. A második esetben semmilyen beszédtervezés nem előzi meg az aktuális közlést; mind a gondolatok kialakulása, mind a kivitelezés az adott helyzetben történik meg. Ez utóbbi a szorosabb értelemben vett spontán beszéd (Fábricz 1988).

Mindkét esetben a beszédtervezési folyamatok megnehezítik azt, hogy a beszélő csaknem azonos időben sikeresen megtalálja a megfelelő nyelvi formát. Ebből következően a spontán közlésekre jellemző a redundancia és a hiány (Fábricz 1988). ”A

redundancia arra utal, hogy a beszélő helyenkét túlbiztosítja az elhangzottak megértését, a hiány pedig arra, hogy a közlések mind formailag, mind tartalmilag időnként oly mértékben hiányosak, hogy nehezíthetik a megértést" (Gósy 2004a: 192). Gyakran előfordul, hogy a beszélő nem elégedett a kivitelezett nyelvi formával, az elhangzáskor már korrigálja a lexikális egysége(ke)t, a szerkezetet vagy mindkettőt, mindez pedig azonnal visszahat a beszédtervezési folyamat alakulására (Gósy 1998a). Az ún. interpretatív beszéd során, amikor előre megfogalmazott, írott szövegeket hangosítunk meg, a beszédtervezési működések elmaradnak, hiszen azok eredménye már készen van, a beszélő felolvassa vagy emlékezetből idézi a korábban megfogalmazottakat. Ekkor a beszélőnek a kivitelezésre kell összpontosítania, vagyis a beszédprodukció szinte leszűkül a beszédkivitelezésre, a meghangosításra (Gósy 1999c).

„A spontán beszéd létrehozását számos tényező befolyásolja: a genetikai adottságok, az artikulációs biztonság, a szókincs nagysága, illetve aktiválása, az anyanyelvi ismeretek biztonsága, a gyakorlottság, a beszédtéma, de hatással van rá a szorongás mértéke is" (Gósy 2004a: 266).

1.2. A beszédprodukció modelljei

Az autonóm szeriális (moduláris) beszédprodukciós modelleket az 1970-es években dolgozták ki. E modellek az egyes elemek lineáris sorrendjét teszik meg alapvető szerveződési elvüknek, ahol a mindenkori felső modul kimenete szolgál a következő modul bemeneteként. Hátrányuk a merevség és a kontextusra való érzéketlenség, így ezek a fajta modellek nem alkalmasak a javítások, törlések stb. magyarázatára, holott e jelenségek mindennapi beszédünk természetes velejárói. Ugyanakkor előnyüket abban látják, hogy a kísérleti kutatások során jól hasznosíthatók a hipotézisalkotásban (Rickheit-Strohner 1993 idézi Huszár 2005).

Garrett modellje (1. ábra) a korai generatív szintaxis hatását tükrözi, ugyanis különbséget tesz a mondat ún. funkcionális és pozicionális szintje között. Ennek értelmében a mondatot funkcionális szinten annak szintaktikai struktúrája határozza meg, míg pozicionális szinten e szintaktikai szerkezet fonológiai reprezentációkkal és prozódiai jegyekkel egészül ki. Modelljét a későbbiekben úgy bővíti, hogy négy szintet tételez fel a beszédprodukció során (Garrett 1988 idézi Huszár 2005). Ez a négy szint a beszédprodukcióban egymás után következő folyamatok virtuális helyszíneit jelöli:

(1) az üzenet szintje (a mondanivaló lényegének kidolgozása, vonzatstruktúrák, szójelentések);
(2) a funkcionális szint (itt már megjelennek a szintaktikai struktúrák, bár egyelőre absztrakt módon);
(3) a pozicionális szint (a tőmorfémák és a toldalékmorfémák, affixumok hozzájuk kapcsolása);
(4) az artikulációs/fonetikai szint (a hangzó beszéd létrehozása).

Garrett modellje nem ad magyarázatot a beszédprodukcióban megjelenő korrekciókra, a visszacsatolásra, felismeri azonban a tartalmi és a formai lexikonrészek viszonylagos függetlenségét, bár a modell nem tudja e különbségtételt elegánsan kezelni, mivel a kiválasztást mindkét esetben a funkcionális szinthez köti (Huszár 2005).

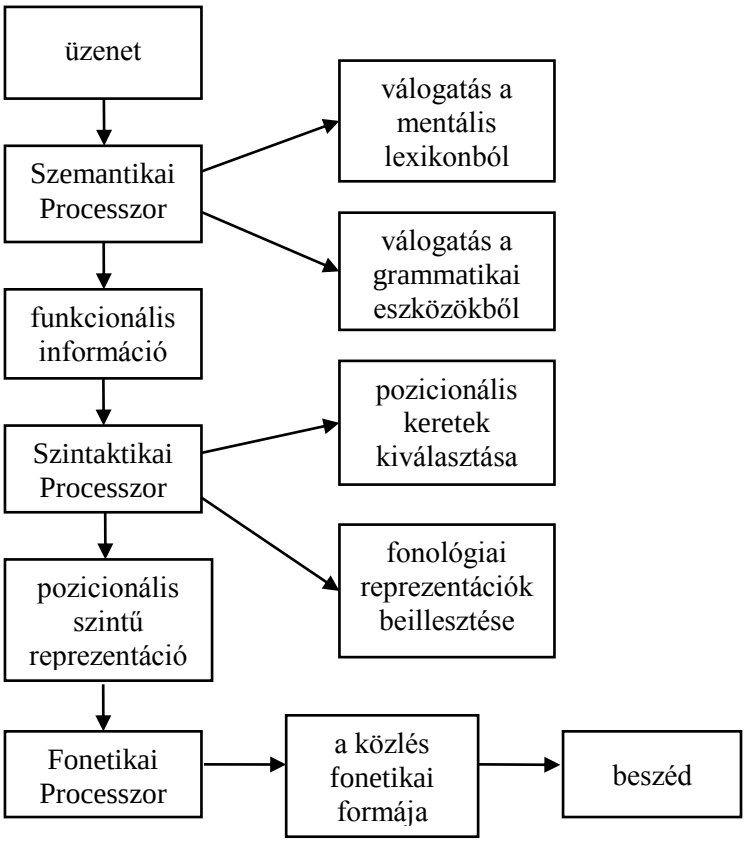

1. ábra: Garrett beszédprodukciós modellje (Garrett 1982)

Az autonóm modellek közül kidolgozottságával kiemelkedik Willem Levelt (1989) beszédprodukciós modellje, amely viszonylag önállóan működő modulokból épül fel.

Bár az egyes szintek függnek az előző szint működésének eredményétől, több folyamat is futhat párhuzamosan. Más modellekhez hasonlóan Levelt modellje is tartalmaz pragmatikai, szemantikai, szintaktikai és szenzomotoros feladatokat ellátó modulokat, amelyeket a következő szervező egységek fogják össze: 1) a *conceptualizer* (pragmatika, szemantika), 2) a *formulator* (szintaktikai, fonológiai tervezés), 3) az *articulator* (a beszéd motoros megvalósulása). E beszédprodukciós rendszer központi eleme a mentális lexikon. A lexikon egyes elemei meghatározott tulajdonságokkal bírnak:

- a szemantikai tulajdonságoknak meg kell felelniük a konceptuális feltételeknek, máskülönben a kiválasztás nem történik meg;
- a szintaktikai tulajdonságok szintaktikai kategóriáknak és alkategóriáknak felelnek meg;
- a morfológiai tulajdonságok között szerepelnek a flexiószerű végződések, pre- és szuffixumok;
- a fonológiai információk a szótagszerkezetre és az egyes morfémákra vonatkoznak (Huszár 2005).

A modell lényeges pontja, hogy a lexikonegységeknek nem minden eleme tárolódik egy helyen: a szintaktikai, grammatikai és szemantikai információkat a lemma szint tartalmazza, ezzel szemben a morfológiai és fonológiai információkat a lexéma szint (Levelt 1989 idézi Huszár 2005). A két lexikonegység között az ún. *lexical pointer* (mutató) teremt kapcsolatot. A modell vitatott eleme, hogy a fonetikai kódolás szintjéről nincs visszakapcsolás a lexikon szemantikai-szintaktikai része (lemmák) felé (Rickheit-Strohner 1993 idézi Huszár 2005). A későbbiekben (1999-ben) a modell úgy módosul, hogy a fonológiai-fonetikai rendszeren belül elkülöníti a (fonológiai kódolást eredményező) morfo-fonológiai kódolás, a fonetikai kódolás és a hangos beszédet kivitelező artikuláció folyamatát (Lukács-Pléh 2003 idézi Huszár 2005). Levelt és munkatársai többször igazolták a lemma és a lexéma megkeresésének egymásutániságát és e két részfolyamat viszonylagos önállóságát. Ugyanakkor az a feltételezés, miszerint a mentális lexikon két része közti szűrőn csak egy elem jut át, nem tekinthető egyértelműen igazoltnak, ugyanis a legújabb kísérletek (pl. Jescheniak 2002) azt mutatják, hogy a legerősebb szinonimák átjutnak a szűrőn, és a fonetikai tervezés szakaszában is aktívak.

1.3. A beszédprodukció folyamata a szándéktól a beszéd kivitelezéséig

A spontán beszédfolyamatot minden esetben a közlésre szánt gondolat megtervezése (makrotervezés), valamint annak nyelvi formába öntése (mikrotervezés) előzi meg (Levelt 1989 idézi Gósy 1999a, 2004a). Ez a két folyamat legtöbbször közel egy időben zajlik, ilyenkor a beszélő nincs is tudatában a kétféle folyamatnak. Ez azt jelenti, hogy miközben elhatározzuk, hogy mit akarunk mondani (gondolatok), máris megkezdődik a lexikai válogatás a mentális lexikonból, illetőleg a grammatikai kódolás, átalakítás.

„A mindennapi beszélgetéseink során nincs sem idő, sem mód arra, hogy a beszédfolyamatot megelőző nyelvi tervezést állandóan újragondoljuk, vagy egyes esetekben korrigáljuk. Ebből adódóan a tervezés és a kivitelezés nem mindig áll összhangban" (Gósy 1999a: 47).

A spontán beszéd megkezdése előtt lezajló nyelvi tervezés „makrofolyamatai során a beszélő nagy vonalakban behatárolja, hogy mit is kíván közölni, milyen céllal, milyen elvárásokkal […]" (Gósy 1999a: 43, 2004a: 65). Vagyis ebben a tervezési szakaszban még nincsen szó részletek átgondolására, leginkább képi formában történik a tervezés.

„A mikrotervezés során a beszélő az egyes beszédaktusokat nyelvi formába teszi, megkezdi a lexikai egységek válogatását a mentális lexikonból, és bizonyos időrendet tervez meg az elhangzásra vonatkozóan (…), vagyis a mikrotervezés már jóval pontosabban definiálja a kiválasztott nyelvi szerkezeteket" (Gósy 1999a: 43, 2004a: 228).

A spontán beszédben tehát elengedhetetlen, hogy a közölni kívánt elemeket tartalmilag és nyelvileg megfelelő sorrendben valósítsuk meg. Ahhoz, hogy ez megfelelőképpen realizálódjon, a tervezésnek mindig az aktuális kiejtésnél előbbre kell járnia. Ellenkező esetben a beszéd folytonossága nem lenne biztosított. E folytonosságot a beszélő úgy képes megvalósítani, ha a kiejteni szándékozott elemek már a tudatában vannak, amikor még egészen más szavakat, toldalékokat (stb.) artikulál. „Az aktuális közlés a reprezentációk három időbeli dimenzióját tartalmazza: a beszédbeli jelent, a beszédbeli múltat és a beszédbeli jövőt" (Dell et al. 1997 idézi Gósy-Horváth-Bata 2008: 443). A jelen az éppen kiejtett nyelvi egység reprezentációja, a múlt az aktuálisan kiejtett nyelvi egységet közvetlenül megelőző egység, a jövő pedig az aktuálisan kimondott után közvetlenül következő nyelvi egység (Gósy-Horváth-Bata 2008).

Azt a feltevést, hogy a tervezés a beszédprodukcióban mindig előrébb jár az aktuális kiejtéshez képest, már több évtizeddel ezelőtt is vizsgálták. Boomer (1965) szerint pl. a beszédprodukció folyamatában, miközben egy adott tagmondatot kimondunk, a következő is formálódik. A terminális szünetnél a következő tagmondat már készen is lehet, ellenkező esetben a beszédet addig késleltetjük (néma vagy kitöltött szünetek tartásával), amíg az egész mintázat nem tisztázódik.

„A beszélő maga is észreveszi az előre tervezést, leginkább akkor, amikor a válogatás, avagy a kiválasztás problémájával találja szembe magát. Feltehetően minél bonyolultabb a gondolatsor, illetve minél bizonytalanabb a beszélő abban, hogy mit is akar mondani, annál nagyobb mértékű az előre tervezés. Ez megzavarhatja a spontán beszédet, ellentmondás keletkezik a gondolati időzítés és a beszédátalakítás artikulációs eredménye között" (Gósy-Horváth-Bata 2008: 443).

A beszéd létrehozásának dinamikus aspektusa szerint a közlésre szánt gondolat megjelenése után először a makro-, majd a mikroszemantikai tervezés történik meg. A szintaktikai komponensbe a közlésre szánt üzenet egyre kisebb része jut, tudniillik az – részekre bontva – szimultán van jelen a beszélő tudatában. A válogatás és a grammatikai struktúrák kialakítása még messze nem fejeződik be, amikor már működik a fonológiai tervezés, és annak befejezése előtt indul az artikulációs tervezés. A többé-kevésbé megformált közlendő végül az artikulációs kivitelezési szakaszba jut, ahol az artikuláció folyamata közben a további részek szemantikai és szintaktikai tervezése folyik (Frauenfelder-Schriefers 1998, Gósy-Horváth-Bata 2008). Ez a mentális lexikon és a teljes beszédprodukciós mechanizmus szimultán aktiválását jelenti valamennyi nyelvi szinten. Általánosan fogalmazva azt mondhatjuk, hogy a beszédtervezés balról jobbra építkezik, gyakorlatilag egyszerre valamennyi nyelvi szinten. „A beszélő tehát előhívja a szükséges jelentést, az annak megfelelő szóhoz hozzárendeli a fonémákat, majd ezeket megfelelteti az adott beszédhangoknak, megtervezi az artikulációs gesztusokat, végül kialakítja a prozódiai struktúrákat" (Gósy-Horváth-Bata 2008: 442).

A beszédprodukcióban célszerűnek látszik a lemma és a lexéma (információ) megkülönböztetése. Kempens és Huijbers (1983) definíciója szerint a lemma egy „absztrakt, szintaktikailag meghatározott, prefonológiai állapotban lévő lexikai egység" (Kempen-Huijbers 1983: 208). A beszédlétrehozás folyamatának egészére vonatkozóan tehát „a lemma általánosságban úgy fogalmazható meg, mint kapcsolóelem a konceptuális szándék (szemantikai és pragmatikai jegyek) és egy adott nyelv

predikátum-argumentum szerkezete és morfológiai realizációs sémái között" (Wei 2002: 695 idézi Huszár 2005). A lemma lehívása a mentális lexikonból az adott szóról tárolt azon információk hozzáférését jelenti, amelyek szükségesek a szó szintaktikai környezetének kialakításához. Levelt beszédprodukciós modelljében ez úgy jelentkezik, hogy a lemmához absztrakt szófaji-szintaktikai csomópontok kapcsolódnak, ahol az ige módjára, segédigéjére, vonzatára vonatkozó információk tárolódnak (Levelt 1989 idézi Huszár 2005). A lemma megtalálását a lexéma keresése követi, amely „egy absztrakt lexikai egység konkrét fonológiai alakja" (Kempen-Huijbers 1983: 208). Ebben a szótalálási fázisban információkat keresünk a szó morféma- és szótagstruktúrájáról, hangsúlyviszonyairól, a benne szereplő beszédhangokról és azok sorrendjéről. A megtalált elemek ezután a beszédelőttes szakaszba kerülnek, ahol megtörténik a sorbarendezés, az egyeztetés. Ekkor kerül sor a fonetikai alapú egyeztetésekre is: pl. a magas-mély hangrend szerinti illeszkedésre, a teljes vagy részleges hasonulásra, összeolvadásra. Az utolsó szakasz az artikulációs megvalósulás, ahol a beszédprodukció tervezési szakaszainak eredményei hangos beszéd formájában jelentkeznek (Huszár 2005). A teljes beszédprodukciós folyamatot – a konceptustól az artikulációig – a 2. ábra szemlélteti.

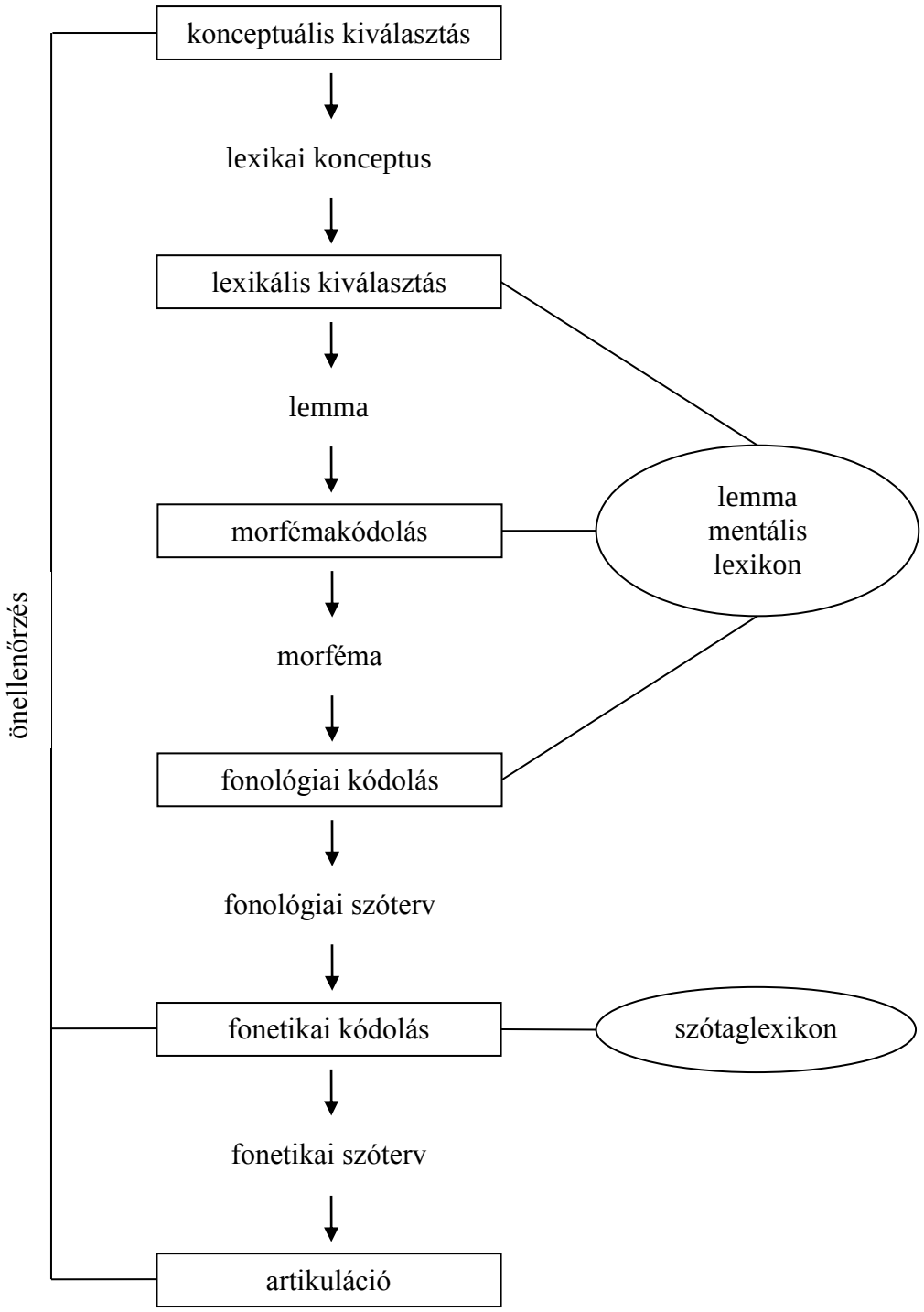

2. ábra: A beszédprodukciós folyamat egésze (Levelt et al. 1999 alapján idézi Huszár 2005)

1.4. A spontán beszéd szegmentálása

A beszélő már a gondolatok nyelvi formába öntésekor – a mikrotervezési szakaszban – igyekszik mondandójának szegmentálását tervezni gondolatainak szemantikai váza

mentén, valamint az elhangzó közlések fonetikai interpretációjának tervezésében. Mindazonáltal spontán beszédkor a beszélő a beszédprodukciós folyamatnak csak az artikulációs tervezés szakaszában rendezi össze a közlés számos artikulációs jellemzőjét, így a tagolást is. A beszélők spontán közléseik tudatos szegmentálására nemigen képesek, ezért leginkább fiziológiai tényezők (pl. lélegzetvétel) alakítják a tagolást. Ezzel szemben a hallgató folyamatosan arra kényszerül, hogy bizonyos egységekre bontsa az elhangzottakat, s ezen egységek mentén felismerjék az összefüggéseket.

A beszéd írott formájának észleléséhez és megértéséhez az olvasónak nincs szüksége a szegmentálásra, hiszen a szavak között megjelenő „szünethelyek" egyértelműen jelzik a szavak végét, illetve elejét. A folyamatos beszédben azonban nem jelzik szünethelyek minden egyes szemantikai egység kezdetét vagy befejeztét, sőt a nyelv fonológiai szabályai nemritkán túllépnek a szó terjedelmén (Gósy 2005). Következésképpen a beszélő ösztönösen kell, hogy segítse a hallgatót az általa létrehozott szemantikai egységek mind könnyebb feldolgozásában, azaz bizonyos jelzéseket kell alkalmaznia. Ezek a jelzések leginkább a beszéd szupraszegmentális szerkezetében jelentkeznek: dallamváltozásban, nyomatékban, tempóban, ritmusváltásban.

A szegmentálásról kialakult eddigi ismereteinket Gósy Mária (2005) a következőképpen foglalja össze: 1) a szegmentálás nyelvspecifikus folyamat, 2) elsősorban a beszédészlelésnek, de adott esetben a beszédmegértés folyamatainak is funkciója, 3) a szegmentálás készsége az anyanyelv-elsajátítás során fejlődik ki, 4) szoros összefüggést mutat az elhangzó beszéd akusztikumával és az adott nyelv fonológiai sajátosságaival.

Pszicholingvisztikai kísérletek szerint a beszélő/hallgató bizonytalan annak eldöntésében, hogy a kontextusától megfosztott szót/szókapcsolatot miképpen szegmentálja. A megfelelő szegmentálás aránya mindössze 53,1%, vagyis a helyes szegmentálás alig biztosabb, mint a véletlen találat. A szegmentálás problematikája végigvonul a teljes beszédfeldolgozási folyamaton, s az adott helyzetben dől el, hogy a hallgató melyik szinten képes az elsődleges vagy később a korrigált szegmentálásra (Gósy 2005).

1.5. A spontán beszéd néhány szupraszegmentális jellemzője

A beszédprodukciós folyamatban elsősorban a szegmentumok képzését tervezzük meg, és csak másodsorban a szupraszegmentumokét (Levelt 1989). Ebből következően azok kontrollja kevésbé működik, a korrekciós mechanizmus pedig egyáltalán nem (Gósy 2004a). A beszéd szupraszegmentális szerkezetének funkciói részben univerzálisak, részben nyelvspecifikusak. Kifejezhetők velük modalitások, érzelmek, szintaktikai, pragmatikai sajátosságok, a beszédstílus (Bolinger 1978). A szupraszegmentumok alkalmazása teszi a hallgató számára egyértelművé az 'új' és az 'ismert' információt a beszélgetés során (Gósy 2004a).

A prozódia azokat a beszédtulajdonságokat foglalja össze, amelyek nem származtathatók a közléseket alkotó fonémák szekvenciális sorozatából (Nooteboon, 1999), és a következő szupraszegmentumok alkotják: a beszéd dallama, hangsúlyviszonyok, beszédtempó, szünetek, beszédritmus, hangerő és hangszínezet.

A hangszalagok működése során a zönge frekvenciájának változása következtében a hangmagasság egyszer magasabb, másszor alacsonyabb modulációt mutat. E jelenség szemantikai tartalmat is hordozhat, illetőleg szintaktikai funkciót is betölthet attól függően, hogy tonális vagy nem tonális nyelvekről beszélünk. A tonális nyelvekben az alaphangmagasság változása jelentésmódosuláshoz vezet, vagyis a hangsor szegmentális szerkezete megmarad, de a hangmagasság különböző változásai a szavak más és más jelentéseit hordozzák. Ezzel szemben a nem tonális nyelvekben az alaphangmagasság változásainak csupán hosszabb közlések esetén van funkciójuk. Ez az intonáció vagy beszéddallam (Gósy 2004a).

A beszéd dallama a hangszalagok rezgésén alapul, az alapfrekvencia (F0) változtatásának az eredménye. Az intonáció – ahogy azt Hargrove és McGarr (1994) definiálja – a hangmagasság kommunikatív használata, az emberi nyelv egyik leguniverzálisabb és egyben leginkább nyelvspecifikus tulajdonsága. Univerzális azért, mert nem létezik olyan nyelv, amelyiknek ne lenne intonációja, ugyanakkor egy beszélő intonációs rendszere függ a nyelvtől, amit beszél, a beszédhelyzettől, amiben megszólal, az érzelmi állapotától stb. (Gósy 2004a).

A beszéd alaphangmagasságának változása fonetikai funkcióját tekintve is összetett: 1) kifejezi a beszéddallamot, 2) megvalósítja a hangsúlyozást, valamint 3) a

mikrointonációs változásokat. A beszéddallam dallammenetekből épül fel. Ötféle dallammenetet különböztetünk meg: ereszkedőt, emelkedőt, esőt, szökőt és lebegőt (Gósy 2004a).

Fonetikai szempontból a magyarra az ereszkedő dallammenet a jellemző, vagyis a közlés (általában a mondat) eleje magasabb alaphangmagassággal indul, majd különféleképpen csökken a közlés végére. Mindazonáltal a kezdeti frekvenciaértéket és a dallam befejezésének frekvenciáját a beszélő, az adott kontextus, a mondat tartalma, a hangsúlyviszonyok és a mondat hossza is befolyásolja (Gósy 2004a).

Az angol nyelv lényegesen magasabb átlagos hangfekvésű és tágabb hangterjedelmű, mint a magyar nyelv. Az intonáció általánosítását nyilvánvalóan korlátozzák a típuskülönbségek. A végső eső-ereszkedő elv (*go down at the end*) viszont valószínűleg igen általános. Bolinger (1978) ennek két típusát különbözteti meg: 1) magas kezdettől ereszkedés lefelé, 2) gyors esés a végen, amely mondatvégi hangsúllyal párosul. A kezdet lehet alacsony, de lehet viszonylag magas, bár alacsonyabb, mint a vég, ekkor jön létre az úgynevezett függőhíd. A mondat közepén történhet ereszkedés, bár ez nem lehet olyan alacsony, mint a végső, másrészt az ereszkedés elmaradhat. Ha a végső ereszkedés-esés elmarad, kiegészítendő kérdéssel van dolgunk.

A hangképzési izomműködés és/vagy a fokozott levegőkiáramlás a hangerő változásában jut szerephez. Az első esetben a hangsúly egy fajtájáról, a nyomatékról van szó, a másodikban pedig a beszéd hangerejéről, intenzitásáról. Hangsúlyélményt idéz még elő, ha a hangsúlyos szótagot nagyobb hangmagassággal képezzük, vagy ha magánhangzójának időtartamát növeljük (Greenberg 1976 idézi Gósy 2004a).

A magyar nyelvben legtöbbször nyomatékkal hozunk létre hangsúlyt, tehát a hallgatóban elsősorban a nagyobb intenzitás okoz hangsúlyélményt, jóllehet a percepciós döntést egyéb tényezők is befolyásolják. Ezek között szerepel az alaphangmagasság (és változása), szemantikai tényezők, szünethelyek és a beszédtempó.

Tipológiailag a nyelvek feloszthatók aszerint, hogy a szóhangsúly mindig ugyanazon a szótagon (kötött hangsúlyozás) jelentkezik-e vagy nem (kötetlen hangsúlyozás). A magyar szóhangsúly kötött, vagyis mindenegyes szó első szótagjára esik, amely azonban nem jelenti azt, hogy a folyamatos beszédben az összes szó hangsúlyos. Az angol szóhangsúly szabad, azonban „valamely paraméter pozitív értéke

mellett 'negatív' módon is kifejezésre jut: a nem hangsúlyos szótagok magánhangzóinak minőségi redukciójában" (Kassai 1998: 209). A hangsúlyélményt leghatásosabban az alaphangmagasság emelkedése idézi elő, másodsorban a megnövekedett időtartam, harmadsorban a nagyobb intenzitás (Laver 1994).

A hosszabb közlésben megjelenő hangsúlyok (frázishangsúly, mondathangsúly, szakaszhangsúly) megvalósítása különféleképpen történhet a mindenkori közléstartalomtól, a beszédhelyzettől és az egyén saját beszédsajátosságaitól függően. A hangsúly nyelvi funkciója ekkor az, hogy a folyamatos beszédet a hallgató számára feldolgozhatóvá, értelmezhetőbbé tegye (Gósy 2004a).

A beszédritmus „összetett perceptuális jelenség, amely a beszéd legalább két vagy több tényezője rendszerszerű ismétlődésének eredményeképpen jön létre" (Gósy 2000b: 273, 2004a: 212). A beszédritmust alkotó faktorok közül két tényező egyértelműen meghatározható: a periodikusság és az ismétlődő szerkezet. A beszédritmus működésére létrejött modellek leginkább az általános temporális szerveződéssel kapcsolatosak. Az „aránytartó időzítési modell" szerint például az egyes időszakaszok közötti arány többé-kevésbé állandó, és ez a beszéd aktuális sebességétől függetlenül érvényesül (Gósy 2000b: 273, 2004a). „Az általánosított motoros programnak pedig az invariáns elem az alapja, és a szegmentális szerkezet létrehozására szolgáló motoros program részeként értelmezi a ritmus jelenségét" (Deger-Zieger 1998 idézi Gósy 2004a: 274). A ritmus a beszéd időviszonyainak és hangsúlyviszonyainak elemzésével kapcsolható össze, vagyis a szótagok hangsúlyának és/vagy időtartamának vizsgálatával. „A ritmikusság benyomása azonban nem csupán a fizikai időtartamok, hanem a szótag- vagy a szószerkezet, illetőleg egyéb tényezők (pl. intenzitásváltozás) következtében alakul ki" (Gósy 2004a: 275).

Az, hogy egy beszélőt lassú, közepes vagy gyors beszédtempójúnak tartunk, függ az artikulációs tempótól, a szünetek számától, időtartamától, de befolyásolja az átlagos hangerősség, az alaphangmagasság-változás, a szógyakoriság és a szótagszerkezet, illetve az adott beszédhelyzet és az észlelési, megértési feladat is (Gósy 1988, Gocsál 1999).

Mivel a hosszabb közlések esetén a beszédben szünetek jelennek meg, a tempóértékek meghatározásának kétféle módja lehetséges. Egyrészt az artikulációs tempót határozhatjuk meg (amely az artikuláció tiszta idejére eső nyelvi jelek számát jelenti), másrészt a beszédtempót (amely az időegységre jutó nyelvi jelek száma

függetlenül attól, hogy a közlésben voltak-e szünetek és más megakadások). A beszédben megjelenő szünetek átlagos időtartama és a beszédtempó fordítottan arányos: minél hosszabb a szünetek időtartama és gyakoribb azok előfordulása, annál lassúbb az aktuális beszédtempó (Goldman-Eisler 1968, Gósy 1998a, 2004a). Az artikulációs tempó és a beszédtempó elkülönítéséhez műszeres elemzés szükséges.

Az egyes nyelvekre jellemző tempóértékek eltérőek, ráadásul ezen adatok nehezen összevethetőek, ugyanis az alkalmazott mértékegységek eltérőek, illetve az eredményeket olykor átlagadatok, olykor pedig határértékek formájában határozzák meg. Szakirodalmi adatok alapján a magyarban a közepes artikulációs tempó értéke az adott beszédhelyzettől függően változhat (Gósy 2004a); a magyar köznyelvi átlagos beszédtempó 12,5-13 hang/s, a spontán beszédben tartott szünetek aránya átlagosan (a beszélőtől erősen függően) 20-25%. A brit angolra kapott érték az ötvenes évek elején 6,7-8,2 szótag/s-ot (Miller 1951), későbbi munkák azonban 4,4-5,9 szótag/s-ot (Goldman-Eisler 1968 idézi Gósy 2004a), illetve 4,5-8,9 szótag/s-ot adnak meg az átlagos beszédtempó tekintetében (Laver 1994 idézi Gósy 2004a).

A beszédtempó függ a beszélő lelkiállapotától, kommunikációs szándékától, az adott szituációtól, valamint az előadás módjától is. A felolvasás mint beszédprodukciós folyamat pl. alapvetően különbözik a spontán beszédtől, mivel az előbbi esetben a leírtak meghangosítása, az utóbbiban pedig a gondolatok nyelvi formába öntése a feladat (Gósy 2004a).

1.5.1. A beszédszünet meghatározása

A hagyományos fonetika a beszédszünetek megjelenésére kétféle okot említ: a lélegzetvételt és az értelmi tagolást (Goldman-Eisler 1968, Fodor et al. 1974, Szende 1976 idézi Gósy 2004a, Clark és Clark 1977). A szakirodalom további szünetfajtákról is említést tesz, mint például a hatásszünetekről, amelyek a közlésekben különböző funkciót tölthetnek be. A szünet lehet néma, vagy jellel kitöltött (más szóval: hezitációs) beszédkimaradás (Clark és Clark 1977, Gósy 2004a). A néma szünettel ellentétben a hezitálás egyfunkciós: egyértelműen jelzi, hogy diszharmónia állt elő a beszédprodukciós folyamatban.

Goldman-Eisler (1968) a hezitálás előfordulását interjúkban és szinkrontolmácsolt szövegekben elemezte. Ez a jelenség tartalmi, szintaktikai és lexikai tervezést jelez. A szintaktikai és a lexikai tervezés tolmácsolás során is vezethet hezitáláshoz, amely leginkább akkor válik gyakorivá, amikor a tolmács megváltoztatja a forrásnyelvi szöveg

szintaktikai struktúráját.

A beszédszünetet definiálhatjuk a beszédfolyamatban előforduló olyan néma vagy jellel kitöltött beszédkimaradásnak, amely független a beszédhangok képzésétől (Goldman-Eisler 1961; Crystal 1969; Grosser 1982; Cruttenden 1997; Gósy 1998a, 2004a; Macías 2006).

> „Pauses may serve not only to make time available for speaker's cognitive processes, but also to assist the listener in his task of understanding the speaker" (Butterworth, 1980: 157).
> (A szünetek nemcsak a beszélő kognitív folyamataihoz biztosítanak időt, hanem a hallgatót segítik a megértés folyamatában. T. A. ford.)

Kassai további különbséget tesz szünet és csend között: „a szünetnek lényegi jegye, hogy két elem viszonyában létezik, tehát a közlés indítását és befejezését nem szünet, hanem csend előzi meg, illetőleg követi" (1998: 227).

A beszédszünetek mind a beszédprodukció, mind pedig a beszédmegértés szempontjából lényegesek. A beszédprodukcióban biztosítják 1) az artikulációhoz szükséges levegőmennyiséget, 2) elősegítik a közlés értelmi szegmentálását, 3) szolgálják a nyelvbotlások, hibák feloldását, valamint 4) biztosítják a mentális lexikonból történő keresési idő kitöltését (Butterworth 1980; Gósy 1998a, 2004a; Piccalague et al. 2005). A szünetek tehát a beszéd formai kivitelezéséhez szükséges információtartalom nélküli egységek, funkciójuk szinte minden esetben a beszédtervezés és -kivitelezés összehangolatlanságát semlegesítő tényező. A szünetek a beszédmegértés során is nélkülözhetetlenek: fontos szerepet töltenek be az elhangzottak pontosabb és biztosabb feldolgozásában, az entrópia csökkentésében (Gósy 1998a, 2004a). Kutatások bizonyították, hogy a megakadásokat (beleértve a néma és a kitöltött szüneteket) a hallgató tudat alatt felhasználja, vagyis ezek segítik a megértést (Gósy 2003a), a kísérleti személyek az elhangzottakat pontosabban reprodukálják, ha a szöveget szünetek tagolják (Gósy 2000a).

Jóllehet, a szünetek száma és időtartama egyén- és szituációfüggő, legrövidebb időtartamának általánosan elfogadott értéke: 100 ms vagy annál hosszabb időtartam. A lassú beszélő szünetei általában a legkiegyenlítettebbek, időtartamukat tekintve inkább rövidebbek, a gyors beszélő túlnyomórészt rövid szüneteket tart, de nála tapasztalhatóak a leghosszabbak is, a közepes beszélőre pedig a szélső értékek közé eső szünettartás a

jellemző (Gósy 1999). Lassú (női) beszélő esetében az összes szünet időtartama a teljes beszédanyag 17,59%-át (11,82 perc alatt 208-szor) teszi ki, közepes (női) beszélő esetében 26,96%-ot (6,58 perc alatt 182-szer), gyors beszélő esetében 20,59%-ot (7,24 perc alatt 149-szer) (Gósy 1998a). Több beszélő monologikus spontán beszédében mért néma szünetek átlagidőtartama 535,06 ms, míg a hezitálások átlagértéke 322,46 ms volt. A néma szünetek és a hezitálások együttes kombinációja nagyjából azonos időtartamú: a néma szünet és a hezitálás együttesen 584,3 ms, a hezitálás és a néma szüneté pedig 566,23 ms. Leghosszabb azon típus, amely két néma szünet és köztük hezitálás kombinációiból áll össze (ezek átlagértéke: 865,66 ms). Lassú beszéd esetén jobb a mikrotervezés és a meghangosítás összhangja (az aktivizálandó lexikai egység és a nyelvi struktúra pontosabban definiált), ekkor a legkisebb a hezitálások aránya, és a néma szünetek átlaga is rövidebb (Gósy 1998a).

A szünetek a spontán beszéd megakadásjelenségeivel kapcsolatosan is hordozhatnak bizonyos információkat. A szünet időtartama ugyanis előre jelzi a megakadás jellegét, például a szótalálási nehézségeket, jóllehet a részben kiejtett szót követő szünetnek csupán ellenőrző funkciója van a kiválasztott szóra vonatkozóan (Gósy 2004a).

2. A pauzológia rövid történeti áttekintése

Az 1950-es években Goldman-Eisler arra a következtetésre jutott, hogy a beszédben megjelenő szünetek eloszlása nem véletlenszerű. Az első vizsgálatai alapján (1958a) arra a következtetésre jutott, hogy a néma szünet után következő lexikai egység nehezebben bejósolható, mint bármelyik más lexikai elem a beszédben. Ezeket a fajta szüneteket azért hozzuk létre, hogy időt nyerjünk a beszédprodukció folyamata közben.

Maclay és Osgood (1959 idézi Martin 1967) Goldman-Eisler kutatásaihoz kapcsolódva elsőként osztályozta a szüneteket, valamint megakadásokat funkciójuk alapján. A *néma és a kitöltött szünetek,* valamint az *ismétlések* szerepét a beszédtervezésben látták, míg az *újraindításoknak* korrekciós funkciót tulajdonítottak.

Az ismétlés leginkább a kötőszavakat és a „töltelékszavak”-at érinti. Amennyiben a beszélő keresi a megfelelő szerkezetet, akkor a szünettartás (néma szünet és hezitálás) egyfajta kompenzálásaként ismétli a szavakat. A szóismétlés nemegyszer jár együtt a szünetek különböző típusaival (Gósy 1999).

Hieke (1981) megtartotta Maclay és Osgood tipológiáját, ugyanakkor egy olyan integráló megközelítés mellett érvelt, amely a szüneteket és a hibákat tágabb perspektívába helyezi. Véleménye szerint a hezitációk a beszédprodukcióban két meghatározott okra vezethetőek vissza: a hibák megelőzésére és azok korrekciójára; előbbi alkotja a megakadások, utóbbi pedig a javítások kategóriáját. Az ismétléseket két alkategóriára osztja: prospektív[1] (*prospective repeats*) (amely a beszédtervezéshez szükséges időt biztosítja) és a retrospektív ismétlésekre[2] (*retrospective repeats*) (amely a hibák korrekciójához, vagy a már elhangzott egységek közötti kapcsolat ismételt létrejöttéhez szükséges) (1. táblázat).

1. táblázat: A beszédszünetek Hieke (1981) tipológiája szerint

Megakadások	Korrekciók
néma szünetek	téves kezdések
kitöltött szünetek	visszaható ismétlések
előreható ismétlések	kapcsolatok helyreállítása
nyújtások	

[1] T. A. ford.
[2] T. A. ford.

Hieke (1981: 150) a hezitációs jelenségek egy teljesen új koncepcióját vezeti be:

> „Hesitations [...] form an integral part of speech production in the positive sense, a view quite in opposition to the attitude that there is fluency on one hand and hesitancy on the other. Not only are hesitations a normal component of fluency if they occur in moderation, but now pauses can actually be considered wellformedness phenomena rather than disfluencies, at least as far as they serve as devices by the speaker to produce more error-free, high-quality speech."
> (A hezitálás jelensége a beszédprodukció – pozitív értelemben vett – szerves része, amely egy merőben ellentétes nézetet jelent ahhoz a megközelítéshez képest, amely szerint létezik egyrészről folyamatosság, másrészről pedig hezitálás. Nemcsak a hezitálások természetszerű velejárói a folyamatosságnak (amennyiben azok előfordulása nem túlzott mértékű), hanem a szünetek is a jól-szerkesztettséget tükrözik, ellentétben a megakadásokkal, legalább is mindaddig, amíg azok a hibamentes, jó minőségű beszédprodukciót szolgálják. T. A. ford.)

Hasonlóképpen vélekedik erről Starkweather (1980), aki szerint a szünetek és a hezitációk természetes velejárói a fluens beszédnek, jóllehet azok időtartama és előfordulási gyakorisága nem lépi át a meghatározott normaértéket.

Tannenbaum, Williams és Hillier (1965) vizsgálatai alátámasztották Goldman-Eisler azon eredményeit, amelyek a szünetet követő lexikai egységek alacsony mértékű bejósolhatóságát mutatták ki, azonban ugyanezt tapasztalták a szünetet megelőző lexikai egységek esetében is. Az eltérő eredményeket a szünetek típuskülönbsége eredményezte. Goldman-Eisler (1958a) a néma szünetekre helyezte a hangsúlyt, míg Tannenbaum et al. (1965) a különböző típusú előfordulásokat vizsgálták: a néma és a kitöltött szüneteket olyan egységeknek tekintették, amelyek az információmennyiség növekedését megelőzően jutnak szerephez, miközben az ismétlések és az újraindítások a kivitelezés korrekciójához szükségesek.

Azon kevés vizsgálat, amely a szünetek és a megakadások percepcióban betöltött szerepének kimutatását tűzte ki célul, merőben eltérő eredményeket hozott. Ezek egy része 1) a szüneteket akadálynak tekinti, vagy 2) irrelevánsnak tartja a beszédpercepció

szempontjából, mások pedig olyan komponensnek, amely 3) elősegíti a minél könnyebb beszédfeldolgozást. Martin (1967) azt feltételezte, hogy a beszélő hezitálása nem játszik lényeges szerepet a hallgató percepciójában. Azt vizsgálta, hogy a hallgató hogyan reprodukálja az elhangzott közléseket, és arra az eredményre jutott, hogy a beszélő beszédprodukciójában a szünetek leginkább a hezitálás jelei, a hallgatók reprodukcióiban pedig ezek többnyire egybeesnek a grammatikai egységek határaival, vagyis a hallgató a feldolgozás során újraszervezi az elhangzottakat. A korábban említett három eredmény látszólag kölcsönösen kizárja egymást, azonban ez a szembenállás abból adódik, hogy az egyes vizsgálatok különböző típusú szünetekkel hozhatók összefüggésbe. Az első és a második esetben a vizsgálatok tárgyát a hezitálással kapcsolatba hozható szünetek képezik, amelyek a beszédprodukció természetes velejárói, míg a harmadik esetben olyan szünetekre vonatkoznak, amelyek kijelölik a szegmentálás határait, vagy akár retorikai szerephez jutnak.

Levelt (1989 idézi Markó 2005) a „csend" (silence) három fajtáját különbözteti meg. „Szünet"-nek (pause) azt a „csend"-et nevezi, amely egy folyamatban lévő egységen belül jelenik meg. Az egységek közötti „csend" angol terminussal *gap* ('rés, hézag'), amely megjelenhet egyazon beszélő két közlése között, funkcionálisan mégis társalgási egységek határát jelzi. A harmadik „csend"-típusra a hosszú időtartam jellemző; ez a társalgás végét jelzi, és a résztvevők ezzel fejezik ki elszakadásukat. Erre Levelt a *lapse* ('megszűnés, múlás') szót használja.

A magyar kísérleti-fonetikai szakirodalomban viszonylag kevés tanulmány foglalkozott a szünetek kérdéskörével. Az egyik legkorábbi munka ezzel kapcsolatban Hegedűs Lajos (1957) nevéhez fűződik. „Szerinte a tempó élmény kialakulásában a szünetnek is fontos szerepe van. Nyugodt közlésben a rész- és befejezett gondolatokat hosszú szünetek választják el egymástól, míg a gyors beszédnél ezek rövidülhetnek" (Hegedűs 1957 idézi Menyhárt 1998: 47).

Időrendben a következő fontos állomás a magyar nyelv szünetjelenségeinek kutatásában Fónagy Iván munkássága (1967 idézi Váradi 1988), aki a szünet szerepét a költészeten keresztül vizsgálja. Tárgyalja a szünet és az ún. „szünet" (a jelkimaradással nem járó, de szünetérzetet keltő jelenségek) kategóriáját. „Szünet"-et keltő jelenségként említi 1) a nagymérvű alaphang- és hangnyomásszintesést, 2) a hangnyomásszint-emelkedést, 3) a vélt szünetet megelőző és követő szótag időtartamának módosulását, 4) a szünet előtti zárhang zárperiódusának megnyúlását, 5) a glottális zárhangot, 6) a zár

helyetti glottális prést, 7) a nem szokásos fonémaváltozatokat. Egy kísérletben Radnóti-versek prózai átiratában jelöltette be a szüneteket ugyanazzal a 10 kísérleti alannyal, akik előtte a szövegeket felolvasták. Fónagy arra az eredményre jutott, hogy több a „szándékolt szünet", mint amennyi a felolvasásban hangnyomásgörbe által kimutatható.

Kontra (1988), Kassai (1988) és Váradi (1988) a lejegyzés, különösen a szünetjelölés lehetőségeit és (észlelési) korlátait vizsgálta a gazdagréti lakóközösségi kábeltelevízióból válogatott felvételein. Kassai (1988) *A szünet kérdésköre a szöveglejegyzésben* c. tanulmányában tíz nyelvészettel foglalkozó és kilenc laikus hallgató szünetészleleteinek az elemzésére vállalkozott, és a következő kérdésekre kereste a választ: 1) mit tart a hallgató szünetnek, azaz mi a szünet percepciós realitása, 2) milyen mértékű eltérés adódik a nyelvész képzettségű lejegyzők között a szünetek észlelése tekintetében, 3) van-e különbség a laikus lejegyzők és a nyelvész képzettségű lejegyzők teljesítménye között, és 4) képesek-e a lejegyzők következetesen fokozatokat megkülönböztetni a szünetek időtartamában. A vizsgálat eredményei szerint jelentős különbség van az átlagos nyelvhasználó és a nyelvész szünetre vonatkozó észleletei között. Az észlelés biztonsága pedig egyenes arányban van az időtartammal: minél hosszabb időtartamú a jelkimaradás, annál biztosabb az észlelése. „50-200 ms között a nyelvészeknél is alacsony a felismerési ráta, ha semmi egyébre nem támaszkodhatnak az észlelésben. Ha azonban a rövid időtartamú jelkimaradás kiegészül pl. hangzónyúlással, glottális zárral, erős hangsúllyal vagy szemantikai határral, javul az észlelési arány" (Kassai 1988: 25). A vizsgálati személyek által jelzett szünetek képviseletében az alábbi jelenségeket tárta fel a szerző:

a) akusztikai jelkimaradás,
b) a hangfolyamatban természetesen bekövetkező alkalmazkodások (igazodás, hasonulás, összeolvadás) elmaradása,
c) szókezdő vagy szóvégi beszédhang megnyújtása,
d) gégezárhang (glottálls zár) a szókezdő magánhangzó előtt,
e) erős nyomatéka hangsúly,
f) a hangmagasság hirtelen változása (emelkedése vagy esése),
g) a tempó lefékezése,
h) feszes artikuláció.

Váradi (1988) a beszédszünet objektív és szubjektív regisztrálását hasonlította össze a már említett, élő nyelvi kutatások kísérleti anyagául szolgáló kábeltelevíziós adás

spontán beszédanyagában. Vizsgálata során a szünetet olyan jelenségnek tekinti, amely „tipikusan hangkimaradásban, de esetenként egyéb, szintén a beszédfolyam megszakadásának érzetét keltő prozódiai jelenségben nyilvánul meg” (46). Ezen értelmezés alapján nem a „vélt” szünet áll szemben a „tényleges” szünettel, hanem a „jelkimaradásban megnyilvánuló” a „jelfolytonossal”. Vizsgálati korpuszában az észlelt és mért szünetek az esetek döntő hányadában megegyeznek. Az előforduló eltéréseket a szerző kétféleképpen értelmezi aszerint, hogy akusztikus vagy percepciós alapon határozzuk meg a szünetet. Ugyanakkor megállapítja, hogy mind elméleti, mind gyakorlati megfontolásokból célszerű a szüneteket percepciós alapon meghatározni, és „hallás utáni” jelölésük nemcsak a leggazdaságosabb, de a legrelevánsabb módja is regisztrálásuknak.

Gósy Mária kísérletében (2000c idézi Bóna 2007) a szünetek észlelésének sajátosságait, illetve – a szöveg szünetezésétől függően – a beszédmegértést vizsgálta. Az eredmények azt mutatják, hogy „függetlenül az aktuális tartalomtól, tempótól vagy feladattól, az emberek a beszédszünetek mintegy kétharmadát észlelik. A szünet időtartama és észlelése szoros összefüggést mutat: minél hosszabb a szünet, annál jobban észlelhető, de észlelését befolyásolja, hogy hol jelenik meg a mondatban. Amíg a beszélő közel azonos mértékben tart szünetet szerkezethatáron és egyéb helyeken, a hallgató a szerkezethatáron jóval több, mintegy kétszer annyi, szünetet vár” (Gósy 2000c idézi Bóna 2007: 25).

3. Hezitációs jelenségek a spontán beszédben

A megakadások többsége a beszélő bizonytalanságából eredő kitöltött szünet, azaz hezitálás. A kitöltött szünet univerzálisnak tekinthető, megvalósulása azonban nyelvspecifikus. Az angolban a beszélők leggyakrabban az *um, uh, er, oh* formákat ejtik (Clark-Fox Tree 2002, Shiberg 2001, Corley és Hartsuiker 2003), de előfordul az *uhn, ahn, ah* hezitálás is (Merlo és Mansur 2004). A magyar beszédben hezitálásként legnagyobb arányban az [Ø] magánhangzóra emlékeztető [Ə], vagyis a svá (semleges magánhangzó) különféle időtartamú ejtése használatos, de előfordulnak a *mm, öm, hm, khm* és ezekhez hasonló jelenségek is (Gósy 2005).

A kitöltött szünet aránya a beszédben számos tényező függvénye. A hezitálás gyakoriságát nagymértékben befolyásolja 1) a beszéd típusa és témája, 2) a beszélő kora és neme, 3) a beszélő személye és aktuális pszichés állapota, valamint 4) nyelven belüli tényezők.

A spontán narratívákban nagyobb a hezitálás aránya, mint a dialógusokban (Horváth 2004), hiszen az interakcióban a beszélők egy meghatározott témáról, egymás megnyilatkozásaira kölcsönösen reagálva beszélnek. Ebből adódóan körülhatároltabb a tervezés, gyorsabb a mentális lexikon aktiválása, valamint pillanatnyi diszharmónia esetén a beszélők ki is segítik egymást. A képi stimulus alapján kiváltott monológ ennél jóval nehezebb feladatnak bizonyulhat, komplexebb beszédtervezést igényel, ezért növekszik a hezitálások aránya (Markó 2004).

A beszédműfaj mellett a közlés témája is befolyásolja a hezitálás gyakoriságát. Ha a beszélőnek olyan témában kell megnyilatkoznia, amelyet kevéssé ismer, növekszik a kitöltött szünetek aránya (Bortfeld et al. 2001, Merlo és Mansur 2004). Schachter et al. (1991) különböző tudományterületeket (természettudományok, társadalomtudományok, bölcsészettudományok) érintő előadásanyagokban vizsgálták a töltelékszavak előfordulási gyakoriságát. A vizsgálati eredmények szerint a megakadások száma a témával együtt változott: a természettudományok esetében volt a legalacsonyabb ez a szám, a bölcsészettudományok területén pedig a legmagasabb. Ugyanakkor az előadókkal (általános témával kapcsolatban) lefolytatott beszélgetések során a megakadás aránya nem tért el. A szerzők az előadásanyagokban rögzített eltérő arányú megakadást a természettudományok területén lévő korlátozottabb nyelvi lehetőségeknek tulajdonítják, amely az előadók alacsonyabb számú hezitációját okozza.

Különböző életkorban eltérő arányban jelentkezik a hezitáció jelensége. A gyermekek spontán beszédére vonatkozó kutatások azt mutatták, hogy 6-7 éves korban a hezitálás még viszonylag kis arányban (16,0%) van jelen (Horváth 2006b). Ha a gyermek elbizonytalanodik a tervezési folyamat során, akkor leggyakrabban az ismétlés stratégiáját választja, és ezzel nyer időt a továbbiak átgondolására. Ugyanakkor felnőttek spontán beszédében a hezitálás a leggyakoribb a bizonytalanságok közül (Gósy 2003b). A felnőttek közlései már jóval bonyolultabbak, így nekik a tervezési részfolyamatokhoz egyszerűbb stratégiára van szükségük az „időnyeréshez". Mivel a hezitálás közben csak artikulációs kivitelezés történik, a tervezési folyamatokra nagyobb figyelem fordítható. A kitöltött szünet használatát a gyermekek fokozatosan építik ki a közlésfolyamatok egyre bonyolultabbá válása során. Ezzel szemben időskorban a hezitálás aránya csökken, és a néma szünetek előfordulása a jellemző (Menyhárt 2003 idézi Horváth 2009). „Ennek oka a biológiai változásokból adódó csökkent tüdőkapacitás, a mentális folyamatok lassabb működése, a mentális lexikonhoz való hozzáférés nehezítettsége" (Horváth 2009: 56).

A kitöltött szünetek aránya a beszédben nemcsak az életkor, hanem az egyén függvényében is változik: egyes beszélők feltűnően sokat hezitálnak, mások eltérő stratégiákhoz nyúlnak. Ez nem tudatos választást jelent, a beszélőknek sok esetben nincsen tudatos ismeretük arról, hogy beszédükben milyen megakadások fordulnak elő (Gósy 2003b).

A hezitálások és a szófajok összefüggésének kezdeti vizsgálatai azt mutatták, hogy a kitöltött szünetek gyakrabban jelennek meg tartalmas szavak előtt, mint funkciószavak előtt (Maclay és Osgood 1959), valamint ritka színnevek előtt is gyakran előfordulnak (Levelt 1983). A tartalmas szavak előhívása összetettebb feladat, több időt igényel, és ezt az időt töltik ki a beszélők a hezitálással. Későbbi kutatási eredmények szerint azonban a hezitációk hasonló arányban jelennek meg tartalmas és funkciószavak előtt (Cook 1971). A hezitációs jelenségek az egyes szófajok előtt eltérő arányban fordulnak elő: a névmások előtt a vártnál gyakrabban, a többi tartalmas szó előtt ritkábban. „A szintaktikai szerkezet funkciója a hezitálás időtartamának percepcióját is befolyásolja. A kitöltött szünetet hosszabb időtartamúnak észlelik a hallgatók, ha az alárendelt mellékmondat határain belül valósul meg" (Ruder és Jensen 1972 idézi Horváth 2009: 57). „A hezitálás leggyakrabban a mellékmondat első vagy második szava előtt jelenik meg" (Boomer 1965 idézi Horváth 2009: 57). A hezitálás valószínűségét a szintaktikai

szerkezet mellett az információ jellege is befolyásolja. „Új információt vagy témát nagyobb arányban előz meg hezitálás, mint egy már ismert információt hordozó nyelvi egységet” (Arnold et al. 2000 idézi Horváth 2009: 57).

Oomen és Postma (2001) manipulált beszédtempó mellett vizsgálta a hezitációs jelenségek arányát. Annak ellenére, hogy a beszédtempó gyorsulásával nyilvánvaló volt a fokozott mentális terhelés (a kísérleti személyek pl. nagyobb arányban hagytak ki szintaktikailag kötelező elemeket), az *uh* töltelékszó gyakoribb használata helyett inkább az ismétlések jelentek meg nagyobb számban. Ezekben az esetekben a fonológiai tervezés és a kivitelezés összehangolatlansága miatt a már meglévő fonológiai terv kivitelezése újraindul, amely a szó ismétlését eredményezi. A fokozott mentális terhelés tehát önmagában nem indokolja az *uh* töltelékszó gyakoribb előfordulását (Corley és Stewart 2008).

A néma szünetek mellett a kitöltött szünetek funkciója is sokrétű. „Megjelenhet akkor, amikor a beszélő még abban sem biztos, hogy milyen gondolatot akar közölni, de már hezitál azért, hogy beszédszándékát jelezze” (Levelt 1989 idézi Horváth 2009: 57). A közlés elején ejtett hezitálás tehát az esetek nagy részében arra szolgál, hogy a beszélő a közlésre szánt gondolatok közül válogasson. A kiválasztott gondolat nyelvi formájának tervezése közben pedig időt biztosít arra, hogy milyen grammatikai szerkezet, milyen lexikai elemek felelnek meg legjobban a beszédhelyzetnek, a beszédpartner elvárásának. (Beattie-Butterworth 1979 idézi Horváth 2009). Nemcsak a makrotervezés (a grammatikai megformálás előkészítése), de a mikrotervezés (a grammatikai, fonológiai, fonetikai tervezés, illetve a lexikális előhívás működése) során fellépő hiba kísérőjelenségeként is felléphet a hezitáció. „A beszélő a rejtett vagy a felszíni önmonitorozás eredményeként az esetek egy részében felismeri, hogy hibázott; ezt a felszíni szerkezetben sokszor egy kitöltött szünet jelzi” (Horváth 2009: 58). Hibajavítás esetén pedig a korrekcióhoz szükséges időt a hezitálás időtartama biztosítja (Gósy 2008a).

Mahl (1956) funkció szempontjából elsőként különíti el az *ah* és nem *ah* jelenségeket: az első csoportba tartoznak a kitöltött szünetek, a másodikba egyéb bizonytalanságok és téves kivitelezések. A későbbi kutatások szerint az *um* forma többnyire mondatkezdő helyzetben, illetve nagyobb egységek tervezése közben jelenik meg, az *uh* leginkább a mentális lexikon aktiválása során (Shriberg 1994 idézi Markó 2005). Az *um* formát tehát beszédtervezési nehézségek esetén ejtik a beszélők (Clark és

Fox Tree 2002), amit az azt követő hosszabb néma szünet is alátámaszt. Az az elgondolás, miszerint az *um* és *uh* típusú töltelékszavak (*fillers*) kommunikációs funkciót töltenek, Clark és Fox Tree (2002) szerzőpárostól származik. Szerintük ezek a hezitációs jelenségek a közölt információ szerves részei annak ellenére, hogy nem járulnak hozzá a propozicionális tartalomhoz, valamint illeszkednek az angol szavak fonológiai, prozódia, szintaktikai, szemantikai és pragmatikai jellemzőihez.

A szakirodalom nem mutat egységes képet a tekintetben hogy az *um* és *uh* hezitálások lexikai egységeit alkotják-e az angol nyelvnek. Egyes kutatók (pl. Clark és Fox Tree 2002) a lexikai egységek mellett érvelnek, szerintük a hallgatók ugyanúgy kezelik ezeket a hezitációs jelenségeket a beszédfeldolgozásban, mint bármilyen más lexikai egységeket. Clark és Fox Tree (2002) a kitöltött szünet terminus helyett a töltelékszó (angolul *filler*) kifejezés használatát vélik helyénvalónak e jelenségek megnevezésére. Mások szerint a beszélők nem szóként, csupán „zajként” észlelik a hezitációs jelenségeket (Lickley 1995, Lickley-Bard 1996). Az önmonitorozási és javítási folyamatokkal kapcsolatban elvégzett vizsgálatok eredményei azt mutatták, hogy az angol *er* hezitálást a beszélők a rejtett (belső) monitorozás 90%-ában a szerkesztési szakasz ideje alatt ejtik (Levelt 1989).

4. A beszédszünetek típusai

A szünetek egyik fontos szerepe az artikulációhoz szükséges levegőmennyiség biztosítása. A szakirodalom egy része a beszédprodukció során jelentkező légzés fiziológiai kérdéseit tárgyalja, másik része pedig a légzés és a beszédprodukció nyelvi szerveződése közötti összefüggéseket vizsgálja (Grosjean és Collins 1979). A légzésszünetek időtartama hosszabb, mint más beszédszüneteké, és túlnyomórészt grammatikai egységek határán fordulnak elő, jóllehet a légzésszünetek időtartama és előfordulási gyakorisága függ a beszédtempótól is: átlagos és lassú beszédtempó esetében a beszélő a légzését a szünettartás mintázatához igazítja. Ezzel szemben a beszédtempó gyorsulásával párhuzamosan mind a légzés-, mind pedig más szünetek időtartama rövidebb, valamint előfordulásuk kevésbé gyakori. Grosjean és Collins (1979) szerint a beszédtempó jelentős mértékben befolyásolja a szünettartást.

Grosjean, Grosjean és Lane (1979) a mondat elemei között jelentkező beszédszüneteket elemezték egy hierarchikus mondatstruktúra felállítása céljából. A szóhatárokon mért szünettartamok átlagos értéke és a teljes szünettartam százalékos aránya alapján komplex hierarchikus mondatstruktúrákat alakítottak ki, majd összehasonlították ezeket a mondat felszíni struktúrájával. Grosjean, Grosjean és Lane (1979) megállapítása szerint

> „hierarchical structures based on pausing showed that sentences were broken up into groups of words of more or less equal length” (Grosjean et al., 1979: 61).
> (A szünettartás alapján kialakított hierarchikus struktúrák azt mutatták, hogy a mondatok többé-kevésbé egyenlő hosszúságú szócsoportokból állnak. T. A. ford.)

Ezek az eredmények alátámasztják, hogy a légzés nem a legfontosabb tényező a szünettartás kialakításában (Grosjean és Collins 1979).

Strangert (2004a, 2004b) dialógusokban tanulmányozta az egyes beszédszegmentumok szintaktikai és prozódiai sajátosságait. A vizsgált szavakat aszerint osztályozta, hogy utánuk „erős”, vagy „gyenge” szintaktikai határ következik, de előfordult olyan eset is, amikor szintaktikai határ nélkül folytatódott a közlésegység.

A „gyenge” egységhatárokon leginkább rövidebb időtartamú beszédszünetek jelentkeztek, míg az „erős” egységhatárokat hosszabb jelkimaradások követték, ugyanakkor a beszédegység terjedelme jelentős mértékben nem befolyásolta a néma beszédszünetek időtartamát. Az adott szintaktikai struktúra tehát befolyásolja a szünetek időtartamát: a szünettartam az előtte álló elem komplexitásával és terjedelmével párhuzamosan változik. Ugyanakkor továbbra is kérdés, hogy a szintaktikai vagy a prozódiai struktúra jut fontosabb szerephez a mondatok temporális szerveződésében.

A szintaktikai határhelyek temporális szerveződésre gyakorolt hatását vizsgálta Lehiste (1972), aki arra a következtetésre jutott, hogy a közlésegységek temporális szerveződése többnyire azok szótagstruktúrájától függ, tekintet nélkül a szintaktikai határhelyek jellegére. A temporális struktúrát leginkább a szótagszám, és nem a szegmentumok száma, vagy a határhelyek szabják meg, vagyis az független a közlésegységek szintaktikai struktúrájától.

A 2. táblázat a beszédszünetek típusait foglalja össze, amelyeket két nagy csoportba sorolunk: a *néma szünetek* és a *megakadás-jelenségek* csoportjába. A néma szünetek további két alcsoportra oszthatók, nevezetesen a *kommunikatív* és a *nem-kommunikatív* szünetekre, vagyis a beszédben előfordulhatnak olyan szünetek is, amelyek kommunikatív funkciót töltenek be.

A forrásnyelvi szöveg utáni néhány másodperces lemaradás (*időbeli eltolódás/time lag*) a szinkrontolmácsolás folyamatában szükségszerű, azonban értelmezhető egyfajta retorikai eszközként is, amelynek funkciója a hallgatóság figyelem-felkeltése a beszéd megkezdésekor.

Az *értelmi szegmentálást* szolgáló szünetek grammatikai egységek határán fordulnak elő. Ezek egyrészt a beszélő számára biztosítják az artikulációhoz szükséges levegőmennyiséget, másrészt a hallgatót segítik a szöveg szintaktikai struktúrájának megértésében. A szünetek időtartamát az is befolyásolja, hogy azok a mondaton belül vagy annak végén helyezkednek el; az előbbi értelemszerűen rövidebb, mint az utóbbi.

A *retorikai* vagy más néven *hatásszünetek* nem tekinthetők megakadásoknak, ugyanis konkrét kommunikációs szerepük van a közlésre szánt üzenetben: az utánuk következő szavaknak adnak hangsúlybeli többletet (Grosser 1982, Cruttenden 1997). A kommunikatív funkciót betöltő retorikai szünetek szakmai diskurzusban fordulnak elő gyakrabban, míg a megakadások a spontán beszédben vannak jelen túlnyomó többségben. Az utóbbiak lehetővé teszik, hogy bepillantást nyerjünk a beszédprodukciót

megelőző nyelvi tervezés mikro- és makrofolyamataiba, valamint egyértelműen jelzik a beszédtervezés és -kivitelezés összehangolatlanságát (Cecot 2001).

2. táblázat: A beszédszünetek csoportosítása (Cecot 2001)

Beszédszünetek		
Néma szünetek		**Megakadások**
Kommunikatív szünetek	**Nem-kommunikatív szünetek**	kitöltött szünetek, zöngétlen zárhangok zárfelpattanását megelőző néma fázisok[3], magánhangzó vagy mássalhangzó nyújtások
időbeli eltolódás (fül-száj ívhossz)	hezitációs szünetek (nem-grammatikai szünetek)	
értelmi szegmentálás		közbevetett mondatok (javítási szándékot jelző szünetek)
retorikai szünetek (grammatikai és nem-grammatikai szünetek)		közlésmegszakítás: ismétlés, változtatás, újraindítás

[3] Ezek a szünetek a beszédhangok részét képezik. Időtartamuk akár a valós szünetekkel megegyező lehet (Gósy 2004a).

5. A beszédszünetek elhelyezkedése és időtartama

A beszélő együttműködése a hallgatóval szükségszerű a hatékony kommunikáció érdekében, ezért a beszélő igyekszik úgy közölni a mondanivalóját, hogy az hozzásegítse a hallgatót a minél könnyebb és pontosabb feldolgozáshoz. Ezt leginkább úgy valósítja meg, ha a közlésbe olyan helyekre pozícionálja a szüneteket, amelyek egybeesnek a szemantikai csoportokkal. Ennélfogva a szünetek ideális esetben kifejezések, mellékmondatok, grammatikai egységek között, vagy mondatok végén jelennek meg, más szóval: a szünetek szemantikailag meghatározottak, és grammatikai egységek határán fordulnak elő (Goldman-Eisler 1969, Field 2004). Goldman Eisler (1969) meghatározása szerint a grammatikai szünetek:

1. mondathatáron;
2. közvetlenül a kötőszó előtt függetlenül attól, hogy alá- vagy mellérendelő tagmondatról van szó;
3. vonatkozói névmások előtt;
4. függő beszéd esetén;
5. idő-, hely- és módhatározói mellékmondatok előtt;
6. közbeékelések esetén jelenhetnek meg (Goldman-Eisler 1969).

Azokat a jelkimaradásokat, amelyek pozíciójukat tekintve nem illeszkedtek ezekhez a csoportokhoz, a nem-grammatikai típusú kategóriába sorolta. Ezek leginkább szóösszetételek határán vagy végén, szóismétlések, újraindítások előtt, ill. segédigék és főigék között jelentek meg (Goldman-Eisler 1969).

A hallgató a legtöbb kognitív munkát a mondatok végén végzi, ami a mondathatáron fellépő szüneteket kétszeresen fontossá teszi a hallgatók számára. A többi szünetet azonban nem, vagy alig használják fel a közlések feldolgozásához. Ennek lehetséges magyarázata az, hogy ezek a szünethelyek a rendelkezésre álló mondattani és intonációs támpontok alapján bejósolhatók. A beszélők a szünetek eloszlását némileg a vizuális megerősítéshez igazítják, továbbá az interakcióban létrejön egyfajta adaptáció, vagyis a hallgatók arra kondicionálják a beszélőt, hogy ezeken a helyeken tartson szünetet (Butterworth 1980).

A beszélők közel azonos arányban tartanak szüneteket szerkezethatáron, valamint egyéb helyeken, és időtartamuk aránya a beszédidőhöz viszonyítva nagymértékben beszélőfüggő: 10%-tól akár 60%-ig terjedhet (Goldman-Eisler 1969: 4-54%). A

szünetek időtartamának jellegzetes határértékei 10 ms és 1200 ms között határozhatók meg, ezen belül a leggyakoribbak a 200-500 ms közöttiek (Gósy 2004a).

Különböző nyelveken végzett vizsgálatok igazolták, hogy a spontán beszédben a szünetek előfordulása relatíve gyakori jelenség (nem ideértve a lélegzetvétel miatt keletkező jelkimaradásokat). Magyar spontán beszéd elemzési eredményei szerint a beszéd teljes időtartamának átlagosan 31%-a csöndes szünet. Japán párbeszédes szövegben 25%-ban találtak néma, 7%-ban pedig kitöltött (más szóval: hezitációs) szünetet (Misono-Kiritani 1990 idézi Gósy 2004a). A hezitációs szünet mindig annak a jelzése, hogy valamiféle disszonancia lépett fel a beszédprodukciós folyamat során (Gósy 2004a), tehát ezek az egységek sorrendjében a legnagyobb statisztikai bizonytalanság pontjainak felelnek meg. Ez a bizonytalanság a kimenet késletetéséhez vezet(het). A bizonytalanság becslésére különböző módszereket (pl. cloze eljárás) használó számos vizsgálat igazolta, hogy a szóválasztásnak szerepe van az egyedi szünetek[4] megjelenésében és elhelyezkedésükben.

Gósy Mária (1998) egy két és fél órás spontánbeszédanyagban vizsgálta a szünetek és a kötőszavak összefüggéseit, valamint a szavakon belüli szünetek sajátosságait. A kötőszavak és a szünetek kapcsolata tekintetében négy különböző esetet határoz meg: 1) a kötőszó előtt van szünet, 2) a kötőszó után fordul elő szünet, 3) a kötőszó előtt és után is jelentkezik szünet, 4) sem a kötőszó előtt, sem pedig a kötőszó után nem tapasztalható szünet. A kötőszó környékén gyakrabban (53,1%) fordult elő szünet, mint egyéb helyeken (46,9%). A kötőszót megelőzően kétszer olyan gyakran jelentkeztek szünetek, mint utána, és ezek időtartama lényegesen hosszabb volt, mint a kötőszó utániak időtartama. Ez egyértelműen jelzi a tervezés és kivitelezés összehangolatlanságát, bizonytalanságát, az aktuális diszharmóniát, vagyis a beszélő még „keresi” az adekvát nyelvi formát a gondolatához (Gósy 1998a, 1999, 2004a).

Szünetek nemcsak szavak határán, hanem szavakon belül is előfordulnak, amelyek a lexémakeresés problémáját oldják fel azzal, hogy időt hagynak a beszélőnek a keresésre és az aktiválásra. A szóban forgó beszédanyagban viszonylag gyakori volt a szóközi szünet: az összes hezitálás 10,38%-át tette ki. Az összetett szavakban előforduló szünetek általában összetételhatáron, igekötő után, avagy toldalék előtt jelentkeznek úgy, hogy nem törik meg a szótaghatárokat (Gósy 2004a).

[4] Az egyedi szünetek funkciói: (1) a szóválasztással kapcsolatos késleltetés, (2) a szintaktikai tervezés révén előálló késletetés és (3) a mondathatárok jelölése.

A felolvasás mint beszédprodukciós folyamat – többek között – a szünettartásban is eltér a spontán beszédtől. Goldman-Eisler (1958b) és Henderson et al. (1966) a spontán beszéd és előre megírt szövegek felolvasása során megjelenő beszédszünetek elhelyezkedését hasonlította össze. A felolvasási feladat teljesítése során a szünetek túlnyomórészt mondat-, vagy tagmondathatáron jelentkeztek, míg a spontánbeszéd anyagban azok csupán 55%-a fordult elő grammatikai egységek határán (Henderson et al. 1966). Lackó 1993 (idézi Gósy 2004a) hasonló eredményekre jutott: a felolvasáskor tartott szünetek számának aránya 20,4%, amely kevesebb, mint a spontán beszédben jelentkező szünetek aránya, valamint a szünetidőtartam is lényegesen rövidebb. Ennek az időnek a jó része valószínűleg nem a beszélő megismerési folyamatait szolgálja. Az olvasási szünetek szinte mindig tagmondat határokon jelentkeznek: egyrészt kommunikációs célokat szolgálnak, másrészt az artikulációhoz szükséges levegőmennyiséget biztosítják. Meglepő, hogy míg a spontán beszédben a lélegzési szünetek csak kevesebb, mint egyharmada van mondathatáron, addig olvasás során mindegyik mondathatáron van. A felolvasás során a beszélő oly mértékben ellenőrzése alatt tartja a beszédprodukciós folyamatokat, hogy pontosan azokon a helyeken él a szünettartás lehetőségével, ahol a szünet a leginkább segíti a hallgató részéről a feldolgozást. Ezen felül felolvasáskor a mondatok közötti szünetek javarészt állandó hosszúságúak (1-1,24 mp), míg a spontán beszédben ezek meglehetősen variálnak (Butterworth 1980).

A szünettartással kapcsolatosan elvégzett vizsgálatok eredményei egyértelműen igazolják, hogy a jelkimaradások és a hezitálások nélkül a spontán beszéd feldolgozása valószínűleg nem működne. Jelentőségük abban áll, hogy megfelelő időt biztosítanak ahhoz, hogy 1) a beszédmegértés bizonyos szintjein korrekciós folyamatok működjenek, 2) az egyes szintek között minél gyorsabban megvalósuljon a kapcsolat és 3) a mentális lexikon aktiválása megfelelő legyen. Ha a spontán beszédben nem jelennének meg néma és kitöltött szünetek, akkor nem lenne idő arra, hogy az említett folyamatok realizálódjanak, így a megértés nem jönne létre, vagy rendkívül bizonytalan lenne (Gósy 1998a, 1999).

A beszédszünetek időtartamát Goldman-Eisler (1968) különböző típusú beszédtevékenység során vizsgálta: pszichiátriai interjúkban, felnőtt és fiatalkorú személyekkel lefolytatott dialógusokban, képregények monologikus leírásaiban, valamint mondanivalójuk interpretálásában. Ez utóbbi kettőt, vagyis a leírásokat és az

interpretációikat, a vizsgálati személyek memorizálták, e szövegekből nyert adatok is részét képezték a vizsgálatnak. Valamennyi típusú beszédtevékenység esetében a legnagyobb arányú előfordulást a 0,5 másodpercnél rövidebb beszédszünetek mutatták: a legmagasabb érték (63,7%) a képregény memorizált interpretációjánál jelentkezett, a legalacsonyabb (16,4%) pedig a pszichiátriai interjúkban. A dialógusokban a beszédszünetek 99%-a volt 2 másodpercnél rövidebb, 3 másodpercnél hosszabb jelkimaradás pedig egyáltalán nem fordult elő ezekben a szövegekben. E tendenciák mellett ugyanakkor a szünetek időtartama igen változatos képet mutatott az egyéntől, a kommunikációs helyzettől, a beszédtevékenység típusától, valamint a memorizálás (a spontaneitás elvesztése) mértékétől függően. Ez utóbbi esetében a beszédszünetek időtartama és előfordulási gyakorisága jóval alacsonyabb értékeket mutatott a többi típusú beszédtevékenységhez képest.

6. A kivitelezés korrekciója, megakadásjelenségek

A beszédben megjelenő megakadásokat általánosságban olyan jelenségekként határozhatjuk meg, amelyek megtörik a beszéd folyamatosságát, és nem tartalmaznak további információkat a közlés tartalmára vonatkozóan. Funkciójuk és keletkezésük okai sokrétűek. Huszár definíciója szerint nyelvbotlásnak „az adott nyelvet első nyelvként beszélő, mentálisan egészséges, általános intelligenciájú […] felnőtt ember – szándéka ellenére létrejövő, saját fonológiai, morfológiai stb. normatudatának meg nem felelő – hibás beszédprodukcióját nevezzük" (Huszár 2005:15). A nyelvbotlások ugyanakkor a megakadásjelenségeknek csak egy részhalmazát képviselik. Ez utóbbiakat Gósy a következőképpen határozza meg: „a spontán beszéd artikulációs, illetve percepciós folyamatosságát megakasztó különféle jelenségeket nevezzük összefoglaló néven megakadásjelenségeknek" (Gósy 2004b: 7).

A kilencvenes évek eredményei szerint növekedés tapasztalható a spontán beszédben előforduló megakadások számát tekintve. A néma szünetek kihagyásával átlagosan 6 szavanként regisztráltak megakadást (Fox Tree 1995). Narratívákban az átlag 3,6 szó (100 szóra vetítve), míg a párbeszédekben valamivel gyakoribb, a határértékek 5,5-8,8 szót mutatnak, ugyancsak 100 szóra megadva (Bortfeld et al. 2001).

A hibás működés következtében létrejövő megakadásjelenségeket Gósy (2002) aszerint osztályozza, hogy a beszédprodukciós folyamat (a levelt-i modell alapján) mely szintjéhez vagy szintjeihez volt köthető a zavar eredete. Így nyolc típust különít el:

3. táblázat: Megakadásjelenségek osztályozása definíciókkal és példákkal (Gósy 2004b alapján)

A beszédprodukciós folyamat szintje	**Megakadástípus**	**Definíció (Gósy 2004b alapján)**	**Példa magyar spontán beszédből**
(1) a fogalmi szinthez köthető:	freudi elszólás	„Olyan közlések, amelyeket a beszélő valójában nem szándékozott kimondani, s amelyek általában kellemetlen helyzetet teremtenek."	[…] a korlátolt feleségű_felelősségű társaság
	malapropizmus	„[...] amikor a beszélő egy szónak – tévesen – más jelentést tulajdonít;	most nem tudom restaurálni a párbeszédet

		leggyakrabban idegen szó, de más, akár archaikus szó is lehet.”	
(2) a nyelvi tervezés szintjéhez köthető	grammatikai összehangolatlanság	„A mai köznyelvi, kodifikált grammatikának ellentmondó jelenség.”	összeáll a magyar történelem főbb mozzanatai
	kontamináció	„A beszédhangok, a szótagok, a szavak vagy akár a szerkezetek szintjén jelentkező nyelvi jelek vegyülése.”	egy porsó sört kérek
(3) a lexikális hozzáféréshez köthető	téves szótalálás	„A beszélő a nem megfelelő szót aktiválta, amelyet azonban a teljes szó kimondása előtt észrevette, és javított.”	A kivetítőn valamelyik vízilabda meccs ered_öööö eseményei.
	“a nyelvem hegyén van” jelenség	„[…] átmeneti szótalálási nehézség.”	csonk_csönk_ csonkosult csökevényesedett na korcsosult
	változtatás	„A kiejtett szó szándékolt javítása egy másik szó előhívásával. Kritérium, hogy valóban korrekció történjen.”	Egészen majdnem fölemelkedik teljesen.
(4) a fonológiai tervezéshez köthető	fonológiai nyelvbotlás	„A magánhangzó-harmónia szigorú érvényesítése, vagy az úgynevezett antiharmonikus jelenségek.”	hogy a huradó_híradó
(5) a lexikális hozzáférés és az artikulációs tervezés összehangolatlanságá ból adódó	újraindítás	„Az aktivált és félig kiejtett szót – rendszerint kis szünet után – ugyanazon szó kiejtése követi.”	Jó napot kívánok kedves ha_hallgatók!
	nyújtás	„[…] a beszélők gyakran megnyújtják a névelőt, hogy időt nyerjenek a megfelelő folytatáshoz.”	ha szembeállok ezzel aa papírral
	szünettartás a szóban	A beszélő nem találja az adekvát formát a közlés folytatásához,	tehát a Röntgen kráter_hez

		leggyakrabban toldalékmorfémák előtt.	
(6) az artikulációs tervezéshez köthető	anticipáció	„A közlés egy későbbi eleme korábban jelenik meg a kiejtésben.”	Hoztam egy fekenyeáfonya dzsemet.
	perszeveráció	„A közlés egy korábbi eleme tartósan megmarad, és hat az időben később következő elem artikulációs tervezésére.”	szövegszörkesztés
	metatézis	„Egy adott hangsor beszédhangjainak, szótagjainak, avagy egy közlés szavainak felcserélődése.”	Helyrehozhatatlan károtak okoznak.
(7) az artikulációs tervezés és kivitelezés összehangolatlanságá ból adódó	egyszerű nyelvbotlás	„Az aktuálisan létrehozott artikulációs mozdulat megbotlik.”	A szorongás réven_révén
(8) több tervezési szintre visszavezethető hibák		Nem dönthető el egyértelműen, hogy mi eredményezte a megakadást. Két-, akár háromféle lehetőséggel is magyarázható.	azt a túzt céltam ki magam_azt a túzt_na azt a célt tűztem ki magam elé

Ezek a megakadástípusok funkcionális szempontból két nagy csoportba sorolhatók Gósy (2002) alapján: a beszélő bizonytalanságából adódó jelenségek és a téves kivitelezések csoportjába. „A beszélő bizonytalanságából adódnak a (nem lélegzetvételt biztosító és nem retorikai célú) néma szünetek, a hezitálások, a nyújtások, az újraindítások, az ismétlések és a töltelékszavak. A téves kivitelezés jelenségei a nyelv szabályainak mondanak ellent” (Gósy 2002: 193). Ide tartoznak az elszólások, a nyelvbotlások, a grammatikai és lexikai hibák, a kontaminációk, a sorrendiségi hibák, a változtatások és „a nyelvem hegyén van” jelenség.

A megakadások gyűjtése és vizsgálata fontos területe a pszicholingvisztikai kutatásoknak, hiszen „olyan folyamatokra utalnak, amelyekről nem kaphatunk közvetlen információt a hibátlan közlések elemzésekor, ugyanakkor feltételezzük, hogy létrejöttükben azonos mechanizmusok játszanak szerepet” (Gósy 2005: 95).

„A természetes beszédtevékenységet egy ellenőrző mechanizmus figyeli, vagyis a

beszélő a saját belső beszédének alapján ugyanúgy észreveszi a hibákat, mint amikor másokat hallgat" (Levelt 1989 idézi Navracsics 2007: 148). Ha hibát észlelünk, a további feldolgozást felfüggesztjük addig, amíg a hibát ki nem javítjuk. Az úgynevezett feltartóztató monitorozás azon az elgondoláson alapszik, hogy minden típusú hibát még az artikuláció előtt kijavítunk Ezzel szemben „az áteresztő monitor szerint a beszédlétrehozás folytatódik, így az artikuláció előtti hiba megjelenik a beszédben" (Levelt 1989 idézi Navracsics 2007: 148). Jóllehet, „egyes megakadásjelenségek a rejtett javítások közé tartoznak, mivel a hibát még azelőtt észleljük, mielőtt azt kimondtuk volna" (Navracsics 2007: 149).

A sokszor nem nyelvi formában jelentkező makrotervezés egyes részei megjelenhetnek a beszédlétrehozás során. Ilyenkor a mikrotervezéstől függetlenül azonban nyelvi formát öltenek, és általában szervetlenül ékelődve jelennek meg a spontán beszédszövegben. Típusai lehetnek a közbeékelések, az alanyváltások és a váratlan bővítmények (Gósy 1999b).

Nemcsak a makrotervezés, de a mikrotervezés hatása is jelentkezhet a beszélés során. Ha a beszélő a gondolatok kivitelezése során nem a megfelelő nyelvi formát preferálta, akkor korrigálásra kényszerül, amit többféleképpen is megvalósíthat. Általában ki nem ejtettnek tekinti az addig elhangzottakat, a korrigálásokról sok esetben nincs is emléke. Leggyakoribb a tévesen kiejtett névelő, az egyeztetési tévedések, illetve az indokolatlan ismétlések. Az egyeztetési tévedések valójában agrammatikus formák. Az alany és az állítmány egyeztetésének hibája viszonylag gyakori a morfológiailag oly gazdag magyar nyelvben, még abban az esetben is, amikor a gondolat nyelvi formába öntését nem nehezíti sem szünet, sem pedig közbeékelődés. Az ismétlés legtöbbször a kötőszavakra jellemző, amelyek a szünettartás „szinonimájaként" értelmezhetőek, a megfelelő szerkezet keresését segítik elő (Gósy 1999b).

A kitöltött szünetként is értelmezett, nyelvi többletinformációt nem hordozó nyújtások, ismétlések, újraindítások, töltelékszavak is hozzájárul(hat)nak a percepció sikerességéhez azzal, hogy időt biztosítanak a feldolgozási folyamatok működéséhez. Markó (2007) azt vizsgálja, hogy a nyelv szabályaival szembenálló, illetőleg az értelmezést bizonyos ideig és mértékben félrevivő különféle megakadásjelenségeket, azaz a szoros értelemben vett „hibákat" egyformán észleli-e a hallgató. Ennek vizsgálata az *on line*[5] és az *off line*[6] módszerrel (l. részletesebben Huszár 2005) gyűjtött korpuszok

[5] Ez a hétköznapi életben előforduló jelenségek jegyzetelését jelenti (Markó 2007).

típusgyakorisági adatainak összehasonlításával történt. Huszár (2005) vizsgálata a percepciós gyakoriságról azt az eredményt hozta, hogy a jegyzetelt és a rögzített korpuszok között jellegzetes eltérések mutatkoznak. A legszembetűnőbb különbség a morfológiai-szintaktikai hiba kategóriánál jelentkezett: „míg a szó- és fonémaszintű (illetőleg az artikulációs tervezést érintő) hibákra a percepció sokkal érzékenyebbnek bizonyult, mint az objektív gyakoriság alapján várhattuk, addig a grammatikai összehangolatlanság sokkal ritkábban tűnik fel első hallás után" (Markó 2007: 101). A vizsgálat eredményei alapján a szerző arra a következtetésre jutott, hogy „a globális beszédfeldolgozási folyamat nagyobb mértékben támaszkodik a tőmorfémákat reprezentáló hangalak és jeltartalom egységére (a lemmákra), mint a köztük lévő viszonyokat kifejező grammatikai struktúrára" (Markó 2007: 101). Ezek az eredmények azonban ellentmondani látszanak annak az állításnak, miszerint „a grammatikai hibát kevésbé fogadjuk el, mint a szemantikailag rendhagyót" (Gósy 1999: 70). A szemantikai területen ugyanis nagyobb a választási lehetőség, mint a grammatikaiban, itt szigorúbbak a megkötések, az előforduló eltérések könnyen bizonytalanná tehetik a felismerést (Gósy 1999).

„Kísérletek igazolták, hogy a hallgató a szegmentális szint hibáit viszonylag pontosan és könnyen korrigálja, közülük is leggyorsabban és legsikeresebben az egyszerű nyelvbotlásokat" (Gósy és Bóna 2006 idézi Gósy és Markó 2006: 198). A tervezési folyamatban a legcsekélyebb erőfeszítést tehát nagy valószínűséggel az artikulációs gesztusok lehívása és kivitelezése jelenti, de csak akkor, ha a megelőző tervezési szintek részfolyamatai tökéletesen működnek.

Magyar beszélőkkel végzett kísérletek a fonémák és a szavak szintjén anticipációs[7], perszeverációs[8] hibákat, fonéma- és szófelbukkanásokat és fonémacseréket találtak (Huszár 1998 idézi Gósy 1999b). Gósy Mária nyelvbotlásokkal kapcsolatos gyűjtései (amelyek azok típusai szerint csoportosítva fonetikai, morfológiai és szemantikai nyelvbotlásokat tartalmaztak) azt is alátámasztották, hogy a beszélő nem mindig van tudatában a tévesztésnek. A javítás sem mindig önkénytelen, nem egy esetben a hiba korrigálása nem történik meg (Gósy 1999b).

Az ismétlésekre és a téves kezdésekre kapott adatok azt mutatják, hogy összesítve

[6] Ez rögzített spontánbeszéd-anyag feldolgozásával történik (Markó 2007).
[7] Az anticipációk esetében egy későbbi elem korábban jelenik meg a kiejtésben a hangsor legkülönbözőbb helyein (Gósy 2002).
[8] A perszeverációk esetében egy korábbi elem tartósan megmarad, és hat az időben később következő elem artikulációs tervezésére (Gósy 2002).

minden huszadik szó esetén fordulnak elő; a beszélők között azonban jelentősek lehetnek a különbségek. Angol anyanyelvűekkel végzett kísérletek szerint a leggyakoribb esetben 13 szavanként, a „legritkább” esetben pedig 33,3 szavanként következett be az elemzett megakadások egyike. Tíz magyar beszélő spontánbeszéd-anyagának 16,6%-a tartalmazott ismétlést, téves kezdést, hezitálást; az egyes beszélők közötti legalacsonyabb arány 11,41%, a legmagasabb 21,97% volt (Gósy 2004a).

7. A tolmácsolás mint kétnyelvű beszédtevékenység

A tolmácsolás a beszédpercepció és a beszédprodukció egy speciális esete, és mint ilyen, számos ponton eltér az egynyelvű spontán beszédtevékenységtől. Ezeket az eltéréseket a következőképpen foglalhatjuk össze:

1. A beszédpercepció és -produkció nem azonos nyelven zajlik, van köztük egy átkódolási szakasz, így amennyiben a forrásnyelvi szöveg nem törlődik azonnal, strukturális vagy lexikai interferencia léphet fel.
2. „Az átkódolási szakasz ellenére is időben egymásra csúszhat a forrásnyelvi percepció és a célnyelvi produkció" (Klaudy 1997: 40), így figyelemmegosztás szükséges.
3. „A szegmentálás (értelmi egységekre bontás) menet közben történik, amely során szükséges a megfelelő követési távolság (*time lag*) kialakítása" (G. Láng 2005: 163).
4. Mivel a tolmácsolandó szöveg befejezetlen, részleges értés alapján történik a jelentés rekonstrukciója.
5. „A gondolatok megformálásának két teljesen különböző stratégiáját kell működtetni. A szikrontolmács a nyelvi formától a gondolatig és a gondolattól a nyelvi formáig vezető utat két különböző stratégia szerint járja be, s teszi ezt szinte egyidejűleg" (Klaudy 1997: 40).
6. „A gondolattól a nyelvi formáig vezető utat megnehezíti, hogy ebben nem saját gondolatok kifejezéséről van szó, hanem úgynevezett 'kívülről megadott program' által meghatározott beszédtevékenységről" (Leontyev 1969 idézi Klaudy 1997: 40).
7. E külső program teljesítéséből adódóan a motiváció is más. A tolmácsok nem a saját kommunikációs igényeiket elégítik ki, hanem másokét, így az egynyelvű beszédtevékenységtől eltérően a tolmácsolást közvetett motiváció jellemzi (Klaudy 1994, 1997).
8. „Az erőforrások (mint pl. a munkamemória, a figyelem és feldolgozó kapacitás, az idő) korlátozottan állnak rendelkezésre" (G. Láng 2005: 164).

Grosjean (1999) szerint szinkrontolmácsolás során a konferenciatolmácsok kétnyelvű nyelvi módban működnek, amelyben mindkét nyelv aktív, azonban eltérő nyelvi módot

tulajdonít az input és output rendszernek. Az output mechanizmusok során a tolmács egynyelvű nyelvi módban van, míg az input mechanizmusok a kétnyelvű nyelvi módot igénylik, hiszen az input időnként forrásnyelven, máskor pedig célnyelven érkezik.

7.1. A tolmácsolási szituáció

A tolmácsolási szituáció abban különbözik a fordítási szituációtól, hogy az üzenet feladója vagy kizárólag a célnyelvi hallgatósághoz beszél, vagy a forrásnyelvi és a célnyelvi hallgatósághoz egyaránt (3. ábra).

Szónok → forrásnyelvi hallgatóság
Tolmács → célnyelvi hallgatóság
Ügyfél

3. ábra: A tolmácsolás kommunikációs modellje (Gile 1995 nyomán)

A kommunikációban résztvevők mindannyian tisztában vannak az adott kommunikációs helyzettel, beleértve a nyelvek közötti közvetítéssel és az interkulturális transzferrel kapcsolatos nehézségeket. Mindamellett, hogy a tolmács lényegében egyedül vesz részt a kommunikációs helyzetben, a feladó és a címzett online interakciója hozzájárulhat a kommunikáció sikerességéhez.

Nord (1998) a fordítást és a tolmácsolást közvetített interkulturális kommunikációnak nevezi, amely során a hagyományos értelemben vett kommunikációs helyzet egy professzionális közvetítővel, a tolmáccsal bővül. „Az interkulturális kommunikátor része egy folyamatnak, sőt szereplője. Bizonyos mértékig a ’finom megmunkálója’ egy esemény verbális/non-verbális kommunikációjának, hiszen az ő ’kiszerelésében’, megfogalmazásában ismerkednek meg a felek egymás gondolataival, álláspontjával” (Papp 2004: 51).

A tolmácsolási szituáció nyelvi tényezői a forrásnyelv, a célnyelv, a forrásnyelvi szöveg és a célnyelvi szöveg, nyelven kívüli tényezői pedig a forrásnyelvi adó, a célnyelvi vevő, a tolmács, a forrásnyelvi és a célnyelvi kontextus.

A tolmács a szituáció összes nyelvi és nem nyelvi tényezőjét figyelembe véve kialakít magának egy saját belső programot, azaz kialakít egy hosszú- és egy rövidtávú hipotézist. A beszélő és a téma alapján egyrészt van egy általános elképzelése a tolmácsolandó szöveg egészét tekintve, másrészt a megkezdett mondat alapján egy konkrét elképzelése az éppen elhangzó mondat tartalmáról (Chernov és Zimnyaja

1991).

Chernov (1979) a tolmácsolás folyamatához a redundancia szemszögéből közelített, vagyis a befogadó számára már ismert elemek oldaláról. Ezzel összefüggésben meghatározó jelentőséget tulajdonít az előrejelzésnek, az anticipációra. Az anticipáció már a szótag szintjén jelentkezik, de ugyanígy vannak anticipációink a szó, mondat és a diskurzus szintjén is. Minél nagyobb a tolmács ismeretanyaga, annál biztosabb lesz az előrejelzése a beszédmegértés összes szintjén. Chernov (1979) szerint a tolmácsolási helyzetet a következő komponensek építik fel: 1) intonáció, 2) nyelvi kompetencia, 3) háttérismeret (kultúra, forrásnyelvi adó, célnyelvi vevő), 4) kontextus. Meghatározása szerint a szinkrontolmácsolás kétnyelvű, jelentésközpontú verbális tevékenység, amely szélsőséges körülmények között és külsőleg irányított tempóban valósul meg.

A nyelven kívüli tényezők relevanciáját a tolmácsolásban Gile (1995) is hangsúlyozza, vagyis e tevékenység feladata nemcsak a forrásnyelvi szöveg átkódolása a célnyelvre, hanem a jellemző stilisztikai és retorikai elemek közvetítése is. Ahogy Stenzl (1983: 40 idézi Tissi 2000) írja:

> „While in translation the message is conveyed entirely by graphic means, interpretation involves not only linguistic elements, but also intonation, voice quality, changes in pitch and loudness, pauses and non-linguistic elements […], which can all contribute to the message and may have to be verbalized by the interpreter".
> (Míg a fordításban az üzenet közvetítése kizárólag írásos eszközökkel valósul meg, a tolmácsolás nemcsak nyelvi elemeket tartalmaz, hanem intonációt, hangminőséget, az alaphangmagasság és a hangerősség változását, szüneteket és nyelven kívüli elemeket […]. Mindezek közreműködhetnek az üzenet közvetítésében, így előfordulhat, hogy a tolmácsnak ezeket is verbalizálnia kell. T. A. ford.)

Ezek az elemek kettős funkciót töltenek be: egyrészt a tolmács számára biztosítják a forrásnyelvi szöveg percepcióját, másrészt a hallgatóság számára teszik lehetővé a mind könnyebb és pontosabb feldolgozást, továbbá hozzájárulnak a tolmácsolás minőségéhez is. A legtöbb kutató kizárólag a megakadások előfordulását vizsgálja, anélkül, hogy tekintetbe venné a forrásnyelvben előforduló effajta [prozódiai] elemek hatását a megértésre (Tissi 2000).

Straneiro (1999 idézi Cecot 2001) szerint a spontán prozódiai jegyek hiánya gátol(hat)ja a célnyelvi szöveg zökkenőmentes percepcióját. Fontos szerepet tulajdonít (a kiegészítő információkat hordozó) intonációnak, a szüneteknek és a hezitációknak bármely kommunikációs folyamatban. A célnyelvi produkciót adekvát szünettartás és beszédritmus kell, hogy jellemezze, a monoton tolmácsolás ugyanis veszélyeztet(het)i a célnyelvi szöveg ún. használhatóságát. Amennyiben a tolmács megfelelően tudja kezelni ezeket a prozódiai elemeket, ún. biztonsági hálót teremt azokra az esetekre, amikor a tolmácsolás nehézségekbe ütközik (Weber 1989).

7.2. A tolmácsolás főbb kutatási irányvonalai, tolmácsolási modellek

7.2.1. A párizsi iskola – interpretatív modell

A fordítástudomány interpretatív iskolájának képviselői (pl. Seleskovits 1975, 1978; Lederer 1981, 1990; Seleskovits és Lederer 1986; Déjean Le Féal 1982) a tolmácsolás tanulmányozásával a fordítástudományt egy olyan speciális térbe helyezi, amely köthető az irodalomhoz, a pszichológiához és a hermeneutikához is.

Seleskovitch (1975) nevéhez fűződik az ún. *théorie du sens* tolmácsolási elmélet, amelynek központjában a mondanivaló értelmének, a deverbalizált gondolatnak a közvetítése áll. „Ezen elméletében Seleskovitch a tolmácsolási folyamatnak három különálló fázisát határozza meg:

1) a nyelvi elemek összekapcsolása a nyelven kívüli tudásanyaggal;
2) az így nyert üzenetnek a nyelvi „köntöstől” való megfosztása (deverbalizálás);
3) ugyanennek az értelemnek a másik nyelven történő spontán kifejezése” (Szabari 1999: 56).

„Seleskovitch szerint tehát a tolmácsok nem mondatról mondatra, hanem értelemről értelemre tolmácsolnak, amelyből következően a tolmácsolás nehézségét az eltérő nyelvpárok nem befolyásolják” (Szabari 1999: 58), hiszen a gondolatok, konceptuális reprezentációk „lecsupaszítása”, azok szerkezeti struktúrájától való megfosztása nyelvfüggetlen folyamat.

A *théorie du sens* legfőbb kritikusa Gile, aki egyrészt a teória empirikus kutatásokkal való alátámasztását hiányolja, másrészt kétségbe vonja, hogy a

nyelvpárnak nincs jelentősége a tolmácsolás nehézségi fokára. Gran (1989) egyik tanulmányában leírja, hogy léteznek olyan esetek, amikor a tolmács valóban a közlés jelentését ragadja meg, és a gondolat logikus menetét követi, vagyis a tolmács elszakad a forrásnyelv szemantikai és szintaktikai komponenseitől. Ugyanakkor adód(hat)nak olyan esetek is, amikor valamilyen hirtelen fellépő zavaró körülmény miatt a tolmács visszatér a felszíni struktúrákhoz, és igyekszik a két felszín között közvetíteni anélkül, hogy a köztes értelem-központú fázist beiktatná. Ilyen külső körülmény lehet az akcentus, az információ-sűrű forrásnyelvi szöveg, a kimerültség stb. (Moser-Mercer 2002). „Ha pedig a tolmács egyszer átállt erre a felszíni struktúrák vezérelte, minőségében és hatékonyságában jelentősen gyengébb tolmácsolásra Gran (1989) szerint meglehetősen nagy energia szükséges a szabadabb értelemközpontú módszerhez való visszatéréshez” (idézi Szabari 1999: 59).

> „Transzkódoláskor ugyanis a perifériális folyamatok (a beszédértés a szófelismerés szintjéig, valamint a beszédprodukció a szavak és frázisok szintjétől) többnyire automatizáltak, és így ez az eljárás jóval kevesebb tudatos kontrollt, figyelmet igényel. Ezáltal egy alacsonyabb szinten, a mentális lexikonból lehívott kifejezések szintjén történik meg az átváltás a két nyelv között, és elmarad a bejövő információnak a tárolt ismeretekkel való egybevetése, a kontextus és a beszélői szándék szerinti értelmezés, valamint a szükséges kompenzációk megtétele és az önkorrekciók elvégzése is” (G. Láng 2005: 168).

Lederer (1981 idézi Setton 1999) a tolmácsolás folyamatát egy háromlépcsős szövegmegértési modell alapján írja le. Ebben a modellben az első kettő fázist automatikus folyamatok alkotják, míg az utolsó tudatos kontroll alatt áll. Ezek a folyamatok nem függetlenek egymástól, hiszen a szójelentések kérdése az összes szinttel összefüggésbe hozható, valamint az előzetes ismeretek az észlelés szintjétől kezdve szerephez jutnak: 1) hang- és szófelismerés, 2) elemzés, 3) az előzetes ismeretek és a bejövő információ szintézise az adott jelentésegységek létrehozásához. A szinkrontolmácsolásban e három szövegértési folyamat időről időre egybeesik a szenzoros regiszterben. Lederer (1981 idézi Setton 1999) ezeket a folyamatokat három kategóriába sorolja:

1. egymást követő és folyamatosan átfedésbe kerülő műveletek:
    a. hallás,
    b. beszédértés,
    c. konceptualizáció (amely az egymás után következő beszédszegmentumok és az előzetes ismeretek integrációjával jön létre),
    d. lehívás;
2. állandó, azonban nem mindig látható folyamatok:
    a. helyzettudat,
    b. önmonitorozás;
3. alkalomszerű műveletek:
    a. transzkódolás,
    b. speciális terminológia lehívása a mentális lexikonból.

Az interpretatív elmélet hívei elzárkóztak attól, hogy a nyelvészet vagy a korai fordításelmélet eredményeit megpróbálják a tolmácsolásra alkalmazni, hiszen a Seleskovitch-féle *théorie du sens* megalkotásakor a nyelvészeti kutatásokban még háttérbe szorult a beszéd mint *parole*, performancia vizsgálata, és a nyelvészek alig léptek túl a szintaktikai kategóriák vizsgálatán (Szabari 1999, G. Láng 2005).

7.2.2. Empirikus kutatások

„A hetvenes és nyolcvanas években egyre nagyobb igény mutatkozott a tolmácsolással foglakozó szakemberek részéről, hogy a társdiszciplínák (szövegnyelvészet, informatika, kognitív pszichológia, pszicholingvisztika, neurolingvisztika) kutatási eredményeit, elméleteit, módszereit felhasználva, tudományos alapokra helyezzék a tolmácsolást” (G. Láng 2005: 25). „A kutatások nagymértékben hozzájárultak a tudományos megközelítés elfogadtatásához és az alternatív modellek megalkotásához. Jóllehet némelyikük valódi tolmácsolási helyzetben korlátozottan alkalmazható, nagy érdemük, hogy kijelölték azokat az alapkérdéseket, amelyek a tolmácsolásban megoldandó feladatnak bizonyultak” (G. Láng 2005: 26). Ilyenek pl. a szegmentálás, az egyidejűség, a redundancia, a hibaelemzés kérdéskörei.

Barik (1969 idézi Szabari 1999) vizsgálatai középpontjában a forrásnyelvi, valamint a célnyelvi szünetek aránya és megoszlása állt, továbbá ezek egymáshoz való viszonya.

E vizsgálatok végkövetkeztetéseként fogalmazta meg azt a tételét, „miszerint a tolmácsok igyekeznek mindig akkor a legtöbbet mondani, amikor a szónok éppen szünetet tart, ugyanis így csökkenthetik azt a kettős terhelést, amelyet az egyidejű hallgatás és beszéd eredményez" (Barik 1969 idézi Szabari 1999: 64). E megfigyelést azóta több kutató és gyakorló tolmács cáfolta azokra a kutatási eredményekre hivatkozva, amelyek alapján bizonyítást nyert, hogy a beszédpercepció és a beszédprodukció közötti figyelemmegosztás tanulható (Pinter 1969 idézi Szabari 1999, G. Láng 2005).

A szegmentálás kérdésével Goldman-Eisler (1971, 1972) foglalkozott, és azt találta, hogy a szinkrontolmácsolás során a kódolás legtöbbször (90%-ban) a szünetek közötti beszédszakasz vége előtt megkezdődik, de sor kerülhet két vagy több szakasz összekapcsolására és kódolására is. Következésképpen a tolmácsolás nem lexikai, hanem predikatív jellegű, tehát a forrásnyelvi szöveg szegmentálása propozicionális elvek alapján történik (idézi G. Láng 2005):

> „[…] under high pressure simultaneous translation does not break down into passive, atomistic and lexical segmentation; on the contrary, […] processing cannot be bothered with less than predicative expressions" (Goldman-Eisler 1972: 131).
> ([…] szinkrontolmácsolás során a nagy nyomás alatt nem passzív, atomjaira bontott, lexikai szegmentálásról van szó; ellenkezőleg, […] a feldolgozási mechanizmus képtelen predikatív kifejezéseknél kisebb egységekkel boldogulni. T. A. ford.)

Összehasonlítva a forrásnyelvi és a tolmácsolt szöveg beszédszakaszait azt találta, hogy a tolmácsok figyelmen kívül hagyják a forrásnyelvi szegmentálást, és egyéni tagolást alkalmaznak a célnyelvi beszédprodukció során (Goldman-Eisler 1971, 1972).

Chernov (1969, 1985) a redundancia oldaláról közelíti meg a tolmácsolási folyamatot. A szovjet pszicholingvisztika kutatási eredményeire támaszkodva megalkotta a „szubjektív" és az „objektív redundancia" fogalmát. Az objektív redundancia az egyes beszédszegmentumok ismétlését jelenti (ami független a közlés befogadójától), míg a szubjektív redundancia a hallgató lingvisztikai, kognitív, kommunikációs és pragmatikai következtetéseiből épül fel (Frauenfelder-Schriefers

1998, Szabari 1999, G. Láng 2005). Chernov (1985) a percepciós folyamatokban meghatározó jelentőséget tulajdonít az előrejelzésnek, anticipációnak, valószínűségnek. Az üzenet dekódolása során a végbemenő kognitív folyamatok felhasználják a releváns egységeket valamennyi feldolgozási szinten, beleértve a lexikai, morfo-szintaktikai és nyelven kívüli információkat az üzenet propozicionális és szemantikai struktúrájának létrehozásához (Carlet 1998). „E nyelvi és nyelven kívüli tényezőket figyelembe véve a tolmács egy saját belső programot alakít ki: egy hosszú- és egy rövidtávú hipotézist. Egyrészt a beszélő és a téma alapján van egy általános elképzelése a tolmácsolandó szöveg egészét tekintve, másrészt a megkezdett mondat alapján egy előzetes feltevése az éppen elhangzó mondat tartalmáról" (Chernov és Zimnyaja 1991 idézi Klaudy 1997: 43). Lederer (1978) elkülöníti a jelentés szerint létrejövő anticipációt a lexikai és szintaktai sajátosságok alapján kialakuló előrejelzéstől. Az első esetben a rövid távú memóriában felhalmozott jelentésegységek alapján történik a prognózis, míg a második esetben a szavak együttes előfordulási gyakorisága határozza meg azok megjelenésének valószínűségét.

Chernov modellje (1992) szerint az anticipáció már a szótag szintjén jelentkezik, de ugyanígy vannak anticipációink a szó, mondat és a diskurzus szintjén is. Minél nagyobb a tolmács ismeretanyaga, annál biztosabb lesz az előrejelzés a beszédmegértés összes szintjén. A valószínűség előrejelzési mechanizmus tehát 4 szinten működik: fonológiai, szintaktikai, szemantikai és pragmatikai szinten (4. táblázat).

4. táblázat: Chernov (1992) redundancia szintjei

Előrejelzés szintje	Redundancia szintje
prozódiai: hangminták	szótag, szó, kifejezés, megnyilatkozás
szintaktikai: grammatikai sajátosságok és szemantikai kategóriák	kifejezés, megnyilatkozás
szemantikai	kifejezés, megnyilatkozás, szöveg
pragmatikai	megnyilatkozás, szöveg, szituáció

A különböző szintek együttműködése azonnal (vagy már korábban) megkezdődik, ahogy a beszélő a színre lép. Amennyiben a tolmács ismeri a beszélőt, a valószínűségi prognózis kialakítása elsőként a beérkező üzenet szemantikai struktúrája, illetve jelentése tekintetében jön létre. Ebben az esetben a prognózis felülről lefelé bontakozik

ki, azaz a legmagasabb (akusztikai) szinten kezdődik, majd halad tovább a szintaktikai és a szemantikai szintekre.

Ellenkező esetben a valószínűségi előrejelzés mechanizmusa alulról felfelé építkezik, vagyis az üzenet első néhány mondatának elhangzása után annak egészére vonatkozó prognózis alakul ki, amely az összes többi szinttel kölcsönhatásban van. Amennyiben ez a kölcsönhatás nem jön létre, tolmácsolási hibák, kihagyások jelennek meg.

A valószínűségi előrejelzést elősegíti az a tény, hogy az önellenőrzési folyamat tudat alatt – automatizált mechanizmusként – valósul meg az előzőleg kialakított belső program szerint. „Időnként a tolmács visszakapcsol az aktív hallgatásra, hogy ellenőrizze hipotézise helyességét. Ha meggyőződik arról, hogy a hipotézise helyes, az alapján dolgozik tovább. Ellenkező esetben egy rövid időre abbahagyja a tolmácsolást, és aktívan figyeli a szónokot mindaddig, amíg a helyes hipotézis újra kialakul. Ezután ismét a belső program alapján dolgozik, hogy behozza a lemaradást" (Klaudy 1997: 44).

7.2.3. Erőfeszítés-modell

Gile (1995, 1997, 1999b) erőfeszítés-modellje (*effort model*) kognitív pszichológiai és pszicholingvisztikai előzményekre épül. E modell három fázist különböztet meg, amely energiát követel a tolmácstól: 1) a hallgatás és elemzés, 2) a beszélés, valamint 3) a rövid távú memória használatának fázisát.

A teória két elgondoláson alapszik. Az egyik elgondolás szerint a tolmácsoláshoz szükséges jelentős mentális energia csak korlátozott mennyiségben áll rendelkezésre, míg a másik azt feltételezi, hogy a tolmácsolás szinte az összes mentális energiát igénybe veszi, ami esetenként kevesebb, mint amennyit a tevékenység megkövetelne. E mentális terheléssel magyarázza a modell a hibák és a kihagyások előfordulását. Amennyiben a percepcióhoz szükséges mentális energia meghaladja a rendelkezésre álló kapacitást (LA<LR[9]), a tolmács a feladat végrehajtását késleltet(het)i, ami további kognitív terheléshez vezet a következő beszédszegmentum(ok) percepciója során. Ezek a hibás szekvenciák okolhatóak a hibák és/vagy kihagyások előfordulásáért (Gile 2002). „A hallgatás és elemzés folyamata nem történhet teljesen automatikusan, ugyanis az értelmezéshez szükséges döntések (pl. egybevetés a már tárolt egységekkel, ismeretekkel, vagy az éppen elhangzó szegmentumok tárolása egy értelmezhető egység

[9] LA=*listening and analysis effort available*; LR= *listening and analysis capacity requirements* (Gile 2002).

elhangzásáig) nagymértékben igénybe veszik a rövidtávú memóriát" (Gile 1995 idézi G. Láng 2005: 33).

A modell lényege az, hogy a tolmács megtanuljon a rendelkezésre álló mentális energiával gazdálkodni, és képes legyen koordinálni az egyes fázisok használatát.

7.2.4. Propozicionális modellek

E modell megalkotói (Kintsch és van Dijk 1978) úgy gondolták, hogy a beszéd propoziciók formájában reprezentált szövegalapja alkalmas lehet a tolmácsolás szemantikai pontosságának és minőségének a mérésére. Tommola (1995 idézi G. Láng 2005) számos kísérletet végzett annak érdekében, hogy igazolja, avagy cáfolja a modellen alapuló mérési rendszer (*proposition count*) alkalmasságát a szemantikai pontosság ellenőrzésére, végül arra a következtetésre jutott, hogy a propozicionális számlálás módszerével valószínűleg jól mérhető a tolmácsolás során átadott szemantikai információ mennyisége, a tolmácsolás minőségéről azonban nem ad pontos képet. A modell ugyanis figyelmen kívül hagyja pl. a makroszintű szövegfeldolgozás szükségességét a tolmácsolás közben, és amely során a gyakorlott tolmácsok gyakran élnek a szándékos sűrítés, az általánosítás, az összevonás és a kihagyás eszközével. (G. Láng 2005). „A propozicionális modell alkalmazhatósága korlátozott, ugyanis a tolmácsolás minőségének – valódi tolmácsolási helyzetben – legfőbb kritériuma nem feltétlenül a propozicionális pontosság" (G. Láng 2005: 35).

7.2.5. Funkcionalista modell

A 70-es években az ekvivalenciát előtérbe helyező vizsgálatokat a tolmácsolás kommunikáció-alapú megközelítése váltotta fel: a szöveget, annak funkcióját figyelembe véve, a kommunikációs helyzetbe ágyazva kezdték el vizsgálni. Vermeer ún. Skopos-elmélete (1986) a fordítás folyamatában a legfontosabbnak a célnyelvi szövegnek szánt funkciót tekintette. Ennek értelmében a fordítást és a tolmácsolást kulturális transzfernek tekinti, annak célját pedig legfőképpen a célnyelvi befogadó(k) személye, helyzete, kulturális háttere határozza meg. A célnyelvi szövegnek két további szabályszerűséget kell követnie: az intratextuális koherenciát (az adott kultúrán és kommunikációs helyzeten belüli értelmezhetőség), valamint a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg közötti intertextuális koherenciát (Schäffner 1998, G. Láng 2005, Malmkjær 2005, Munday 2008). Annak eldöntéséhez, hogy mi legyen a *skopos*, ki és hogyan határozza azt meg, Pöckhacker Holz-Mänttäri (1984) transzlatorikus

cselekvéselméletéből indult ki, amely szerint a tolmácsolási esemény valamennyi összetevőjét figyelembe kell venni. A konferenciatolmácsolás esetében pl. a megrendelő és a tolmács közötti viszony nem csupán egy szöveg fordítására korlátozódik, hanem egy kommunikatív eseményként definiálható, így a konferencia egészét egy *hypertext*nek tekinti, a *hypertext-skopos* pedig lényegében meghatározza a funkcionális szövegek megalkotását (Szabari 1999, G. Láng 2005, Munday 2008).

7.2.6. Kognitív-pragmatikai modell

Setton (1999) kognitív-pragmatikai modelljének megalkotásáig a tolmácsolással kapcsolatos vizsgálatok két iránya volt megfigyelhető: 1) az információfeldolgozással kapcsolatos elméleten alapuló modellek (pl. Goldman-Eisler 1971, Massaro 1975, Moser 1978, Gile 1995 idézi G. Láng 2005), amelyek a tolmácsolást részfolyamatokra bontva, a kognitív pszichológia területéről ismeretes koordinációs modellek segítségével vizsgálják, valamint 2) az interpretatív és az általános transzlációelméletek (pl. Seleskovitch és Lederer 1989, Pöchhacker 1994 idézi G. Láng 2005), amelyek a holisztikus megközelítést helyezik előtérbe, nagy jelentőséget tulajdonítva a kommunikációs helyzetnek és szándéknak (G. Láng 2005).

E modell megalkotásával Setton (1999 idézi G. Láng 2005) kísérletet tesz arra, hogy e két irányvonalon kialakuló elméleteket integrálja. A szinkrontolmácsolás feladat-jellegéből adódóan a folyamatok egy részére célorientáltan kell a kognitív alapú modellt alkalmazni, míg a tevékenység szituációfüggő jellege pragmatikai megközelítést igényel. Mivel a tolmácsolás kutatásában az információfeldolgozó modellek kerültek előtérbe, Setton (1999) fontosnak tartotta a nyelvészeti-pragmatikai oldal erősítését (G. Láng 2005).

A pragmatika szerepe vitathatatlan a konferenciatolmácsolásban: a tolmácsok kénytelenek számos, a szituációból, a kontextusból, a szövegből, valamint enciklopédikus ismeretekből levonható inferenciákra hagyatkozni a beszédértés során. „A jelentés felépítésének folyamatát Setton a relevanciaelmélet (*relevance theory*)[10] alapján igyekszik modellálni, amellyel szerinte feloldható a tevékenység komplexitása és gyorsasága között feszülő ellentmondás” (G. Láng 2005: 41). E modell érdeme, hogy

[10] Tolmácsolási helyzetben a beszélők igyekeznek a hallgatókat inferenciák levonására alkalmas kontextus(ok) felé irányítani, majd a valószínűsíthető kontextusok között kiemelt helyen szerepeltetni az éppen elhangzott információt (Sperber és Wilson 1995).

rávilágít a nyelven kívüli elemek, a kontextus, a kommunikációs szándék, az explicit és implicit információk szerepére és döntő hatásukra a tolmácsolási folyamatban.

7.3. Beszédprodukció a tolmácsolásban

Gile (1995) erőfeszítés-modelljében a produkciós erőfeszítést egy műveletsorként definiálja, amely a közlésre szánt üzenet mentális reprezentációjától a nyelvi tervezésen át a beszéd kivitelezéséig tart. Ezek a feldolgozási szakaszok egybecsengenek a levelt-i modell (1989) által meghatározott beszédprodukciós folyamattal, jóllehet különböznek a tekintetben, hogy „a tolmácsolás során a saját gondolatok nyelvi formába öntése helyett a tolmácsnak a szónok által meghatározott utat kell követnie" (Leontyev 1969 idézi Klaudy 1994: 41). A szónok által választott lexikai és szintaktikai elemek azonban néhány esetben elősegíthetik a hasonló vagy párhuzamos választást a célnyelvben, vagy felhasználhatók a mentális lexikonból történő előhívási folyamatban. Ennek következtében a célnyelvi beszédprodukciós folyamat sérülékennyé válhat. Gile (1995) ennek a kockázatára hívja fel a figyelmet:

1. a tolmács egy bizonyos ponton megakadhat a két nyelv szintaktikai és grammatikai eltérései miatt;
2. megfoszthatja a tolmácsot attól, hogy saját nyelvi elemeit alkalmazza, amelyekre egyébként támaszkodna;
3. az effajta transzkódolás magában rejti a nyelvi interferencia veszélyét, amelyek grammatikai hibák, kiejtési hibák, vagy olyan árnyaltabb interferencia formájában jelenhet meg, amely idegenszerűvé teszi a célnyelvi beszédprodukciót;
4. a tolmács nagyobb valószínűséggel a két nyelv felszíni struktúrái között közvetít, ahelyett, hogy a szabadabb, értelemközpontú módszert alkalmazná.

Lederer (1978) három lehetőséget lát a tolmácsolás során lezajló lexikai választásra: 1) fonetikai átváltás[11] (*phonetic shift*), 2) szószintű megfeleltetés és 3) egyedi terminus használata. Az első esetben (amikor mindkét nyelv lényegében folyamatosan szimultán van jelen a rövid távú memóriában) a tolmácsok számára (hasonló nyelvek esetében) rendkívüli kísértést jelent a célnyelvi lexikai egység fonetikai átváltással történő

[11] T. A. ford.

létrehozása.

A szinkrontolmácsolásban a beszédprodukció négy esetben kerül(het) veszélybe: 1) ismerethiány vagy a lexikai lehívás nehézségei, 2) a szónok által diktált beszédtempó, 3) rövid rálátás (pl. semleges mondatkezdet, amely újraelemzést tesz szükségessé, váratlan mondatbefejezések kezelése), 4) tartózkodás a nyelvi interferenciától (Gile 2002).

Tóth (2007) angolról magyarra szinkrontolmácsolt szövegekben előforduló megakadásokat elemezte Gósy taxonómiája (2002) alapján. Legnagyobb számban a lexikális hozzáférés és az artikulációs tervezés összehangolatlanságából adódó megakadások (pl. újraindítás) fordultak elő, míg legkisebb számban a (fonológiai tervezéshez köthető) fonológiai nyelvbotlások**,** valamint az (artikulációs tervezés és kivitelezés összehangolatlanságából adódó) egyszerű nyelvbotlások jelentkeztek a vizsgált korpuszban. A vizsgálatban részt vevő tolmácshallgatók eredményei nagy egyéni eltéréseket mutattak az egyes megakadásokat tekintve, jóllehet az egyéni eltérések nem a típusban, hanem egyazon típus mennyiségi előfordulásában voltak.

Angol-magyar irányú szinkrontolmácsolt szövegekben előforduló megakadásokat vizsgálta még Bakti (2007a, 2007b), Bóna és Bakti (2007), Kusztor és Bakti (2007), Bakti és Bóna (2008). Az általuk vizsgált korpuszokban leggyakrabban a morfológiai-szintaktikai hibák és az újraindítások fordultak elő, előbbi típus előfordulási aránya 20-30% volt (Bakti (2007a, 2007b; Kusztor és Bakti 2007), míg spontán beszédben a morfológiai-szintaktikai hibák előfordulási aránya 10% (Gósy 2005). A morfológia-szintaktikai típushoz tartozó magas előfordulási arányt Bakti az angol és a magyar nyelv közötti morfológiai különbségekben látja, továbbá a tolmácsolási egység hosszát és a munkamemória kapacitását is megemlíti, amely eredményezheti e hibák nagymértékű előfordulását. Az újraindítások viszonylag magas arányú előfordulását a szinkrontolmácsolási helyzet körülményeivel magyarázza: azzal a zajjal, amely abból adódik, hogy a szinkrontolmácsok folyamatosan figyelik és dolgozzák fel a forrásnyelvi szöveget (Bakti 2008).

A megakadások és az aktuális tagolás (téma-réma) közötti összefüggést vizsgálta Bakti és Bóna (2008) angol nyelvű szónoki beszédben és szinkrontolmácsolásaiban. A szünet nélküli téma-réma szakaszhatárok 45%-ában tapasztaltak megakadást, míg a kötőszó után, a réma első szavában, illetve szava után 24%-ban fordult elő megakadás vagy bizonytalanság a téma-réma határon. A téma-réma határon előforduló megakadások okát Bakti (2008) az értelmi tagolásban, a két nyelv közötti eltérő

szintaktikai struktúrákban, illetve a rémavesztésben látja.

A spontán beszédprodukció során működő önellenőrzési mechanizmus és a beszédkivitelezés korrekciója kérdéskörével számos tanulmány foglalkozik a pszicholingvisztika és a neurolingvisztika területén (Laver 1973, 1980; Nooteboom 1980; Levelt 1983, 1989; Berg 1986a, 1986b; Van Wijk és Kempen 1987, valamint Postma és Kolk 1993), ugyanakkor a tolmácsoláskutatásban jóval kevesebb tudományos érdeklődés mutatkozik a kivitelezés monitorozása (Lambert 1994, Isham 1995) és a korrekciós mechanizmus (Setton 1999, Van Besien és Meuleman 2004) megismerésére.

Tóth (2009) tolmácshallgatókkal végzett kísérletében az önkorrekciós mechanizmus működését vizsgálta szinkrontolmácsolási helyzetben, illetőleg annak alakulását a gyakorlatszerzés függvényében két eltérő időben rögzített korpusz alapján. A szinkrontolmácsolás mindkét esetben *B* nyelvről (angolról) *A* nyelvre (magyarra) történt. Az elemzés során nyert adatok szerint a tolmácshallgatók 71%-nál a később rögzített beszédanyagban jóval gyakrabban fordult elő önkorrekció. Az önkorrekciós mechanizmus működésében bekövetkező pozitív változás egyértelműen igazolta a gyakorlatszerzés hatását a célnyelvi kivitelezés monitorozási folyamatára.

Ez az eredmény alátámasztja a globális beszédmegértési modell azon állítását, miszerint „a grammatikai hibát kevésbé fogadjuk el, mint a szemantikailag rendhagyót" (Gósy 1999: 76). A tolmácshallgatók – a gyakorlatszerzés eredményeképpen – feltehetően fokozottabban tudtak figyelni a célnyelvi kivitelezés monitorozására, és az előforduló hibák korrigálására.

7.4. Beszédszünetek és hezitációk a szinkrontolmácsolásban

A szinkrontolmácsolás célnyelvi beszédprodukciójában különféle tényezők befolyásolhatják a szüneteket, és ezek eredményeképpen olyan helye(ke)n is megjelenhetnek, ahol egynyelvű spontán beszédben egyébként nem lennének jelen. A szünettartás összefüggésbe hozható a forrásnyelvi szöveg percepciós nehézségeivel, avagy köthető a megfelelő célnyelvi lexikai egység kereséséhez, de kapcsolódhat az adott fogalom célnyelven történő kifejezési nehézségeihez is (Ahrens 2005, Gile 2008). Tehát a szünetek gyakori előfordulása és azok hosszabb időtartama összefügg a szinkrontolmácsolás összetett folyamata során adódó különféle nehézségekkel.

A tolmácsolás minőségének megítélésében fontos szerepet játszik a fluens célnyelvi beszédprodukció (Hieke 1981, Pöchhacker 1994), amit Macías (2006) a néma szünetek elemzésén keresztül vizsgál. Megállapítása szerint a célnyelvi beszédprodukcióban megjelenő gyakori néma jelkimaradások negatív irányba befolyásolják a tolmácsolás minőségének (és ezzel együtt más paraméterek, mint pl. intonáció) megítélését. Ugyanakkor nem tér ki arra, hogy meghatározza, milyen gyakori szünettartásnál beszélhetünk minőségromlásról. A szünetek és az intonáció közötti összefüggés pedig jelzi, hogy a néma szünetek túlzott mértékű előfordulása nemcsak egyetlen paraméterhez (a fluens beszédprodukcióhoz) kapcsolódik.

A szünetek egy részét a hallgató nem észleli, legalább is nem tudatosan dolgozza fel (Gósy 1998a, 2004a), ami egy fontos kérdést vet fel a szinkrontolmácsolás esetében, ugyanis e tevékenység során a tolmácsokra nehezedő kettős terhelés – tudniillik az egyidejű beszédfeldolgozás és -létrehozás – miatt a jelkimaradás kulcsfontosságú lehet.

„A tolmácsolás során a szünetek kihasználása segítheti a forrásnyelvi szöveg szegmentálását, dekódolását és a célnyelvi szöveg kódolását” (G. Láng 2005: 94). Barik (1969) azt a feltevést próbálta igazolni, hogy a tolmácsok a forrásnyelvi szünetek idején igyekeznek minél több információt közölni az egyidejű hallgatás és beszélés leküzdése érdekében (Paneth 1957, 2002; Goldman-Eisler 1967 idézi Pöchhacker 2004). A vizsgálati eredmények ugyan alátámasztották ezt a hipotézist, Barik (1973 idézi Pöchhacker 2004) arra a következtetésre jutott, hogy a szünetek közben tapasztalható produkciós „torlódás” a tolmácsolás egy kísérőjelensége, és nem a hatékonyság növelése érdekében alkalmazott stratégia. Ezeket a kételyeket Gerver (1975) autentikus konferenciabeszédek elemzése alapján kapott eredményei is alátámasztották. A szünettartást vizsgálva (250 ms-os minimum határérték alkalmazásával) azt tapasztalta, hogy a korpuszokban előforduló beszédszünetek 71%-a volt 750 ms-nál rövidebb, és csupán 17%-a 1 másodpercnél hosszabb.

A digitális adatfeldolgozási módszereknek köszönhetően (pl. Lee 1999, Yagi 1999, Tissi 2000 idézi Pöchhacker 2004) újra központi témát képvisel a szinkrontolmácsolás kutatásában a forrás- és a célnyelvi szöveg egyidejűségének kérdése. E vizsgálatok főként a beszéd- és artikulációs tempót, a szünetek közötti beszédszegmentumok számát és időtartamát, valamint a forrásnyelvi-célnyelvi átfedések számát tárgyalják. Ezen elemzések eredményei meglehetősen változatosak, hiszen eltérőek az alkalmazott mérési módszerek, a beszédszünet kritériumai, a vizsgált nyelvpárok, szövegtípusok,

valamint különböző a vizsgálatokban résztvevő tolmácsok készségszintje is. Tissi (2000) német-olasz irányú szinkrontolmácsolt szövegek megakadásait (beleértve a néma és hezitációs szüneteket) elemzi lehetséges párhuzamot feltételezve a forrásnyelvben és a célnyelvben. A vizsgálati eredmények tanúsága szerint megfigyelhető bizonyos fokú korreláció ezek előfordulási gyakoriságában, jóllehet a vártnál kisebb mértékű. A célnyelvi szövegek kevesebb, ugyanakkor hosszabb néma szüneteket tartalmaztak. A rövidebb szünetek közül pedig a 0,25 és az 1,25 másodperc közötti szünetek domináltak a forrásnyelvben és a célnyelvben egyaránt.

A szinkrontolmácsolás során tehát a forrásnyelvi szünetek hossza és előfordulási gyakorisága kulcsfontosságú lehet a tolmácsokra nehezedő fokozott mentális terhelés miatt. Leontyjev (1969) szerint „a szinkrontolmácsolási tevékenységet tovább nehezíti az, hogy a tolmács nem saját gondolatait önti nyelvi formába, hanem úgynevezett 'kívülről megadott program' alapján dolgozik" (idézi Klaudy 1997: 41, Lederer 2003). Ennek következtében „motivációja is más, tudniillik egy másik személy kommunikációs igényeit elégíti ki, így az egynyelvű beszédtevékenységtől eltérően itt 'közvetett' motivációról beszélünk" (Klaudy 1997: 41). „A forrásnyelvi szünetek pedig segíthetik a tolmácsokat a szöveg szegmentálásában, dekódolásában és a célnyelvi szöveg kódolásában" (G. Láng 2005: 28).

Čeňková (1988 idézi Tissi 2000) a beszédszünetek kettős funkcióját hangsúlyozza: egyrészt a forrásnyelvi szöveg dekódolását, másrészt a célnyelvi szöveg szegmentálását segítik elő. Vizsgálati eredményei azonban nemcsak a szegmentálásban betöltött lényeges szerepüket igazolják, de azt is, hogy ezeknek a szüneteknek a kihasználása (rövid időtartamuk miatt) nehézséget okoz.

Cecot (2001) gyakorló tolmácsokkal végzett kísérletében angol-olasz irányú szinkrontolmácsolt szövegekben hasonlítja össze a forrásnyelvi és a célnyelvi (néma, ill. kitöltött) szünetek előfordulási gyakoriságát és azok időtartamát. A vizsgálati eredmények azt igazolják, hogy a tolmácsok igyekeznek követni a szónok szünettartását (a néma szünetek vonatkozásában). Ez azt jelenti, hogy a szintaktikai struktúra gyakorta változatlan marad. A hezitációs szünetek előfordulási gyakorisága a beszédtempó gyorsulásával fordított arányban változik, ugyanakkor a megakadások száma lényegesen felülmúlja a néma szünetekét. A leggyakrabban jelentkező szünettípus a szegmentálást elősegítő szünet, amelyet legtöbbször hezitációs szünet követ. Cecot (2001) összehasonlítja a női és a férfi tolmácsok célnyelvi szövegeinek szünettartási

eredményeit: a női tolmácsok több kitöltött szünetet tartanak a vizsgált korpuszban, míg a férfi tolmácsok több néma szünetet. Ezzel szemben megakadások a férfi tolmácsoknál lényegesen magasabb számban fordulnak elő.

8. Az értekezés céljai és hipotézisei

Magyarországon a tolmácsolási tevékenység vizsgálata ez idáig főként a tolmácsolás és a tolmácsképzés szemszögéből történt, jóllehet más diszciplínák, mint pl. a pszichológia, kognitív pszichológia, pszicho- és neurolingvisztika kutatási eredményeinek, illetve modelljeinek felhasználásával. A tolmácsolási folyamat átfogó pszicholingvisztikai megközelítésére mindezidáig kevesen vállalkoztak.

A jelen kutatás fő célja a szinkrontolmácsok beszédprodukciójában előforduló beszédszünetek és hezitációs jelenségek kvantitatív és kvalitatív elemzése szinkrontolmácsolt szövegek alapján. Magyarországon eddig kizárólag egy kutatás (Bakti 2010) foglalkozott hasonló témával, éspedig a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukciójában fellépő diszharmóniás jelenségekkel.

A beszédszünetek és a hezitációs jelenségek elemzése lényeges információkkal szolgálhat a szinkrontolmácsolás során lezajló tervezési, önellenőrzési és korrekciós folyamatokról.

A két jelenség kiemelését nagyarányú előfordulásuk indokolta, tehát meglehetősen nagyszámú adat alapján fogalmazhatók meg megállapítások. A másik ok, hogy mindkettő számos funkcióban megjelenhet a közlésben, a beszédszándéktól a fogalmi tervezésen át a hibajavításig.

Az empirikus vizsgálat témakör szerinti hipotézisei:

1. ***A néma szünetek gyakoriságának, időtartamának és elhelyezkedésének vizsgálata.*** A szinkrontolmácsolás során a forrásnyelvi szegmentálás és a fokozott mentális terhelés hatással van a célnyelvi szegmentálásra és a szünettartásra. A tolmácsok jóval gyakrabban tartanak beszédszünetet, mint egynyelvű spontán beszédben, időtartamukat tekintve nagyobb a hosszabb szünetek aránya, illetve elhelyezkedésük sem minden esetben szolgálja a szemantikai és szintaktikai tagolást.
2. ***A kitöltött szünetek vizsgálata.*** A beszédprodukciót zajban vizsgáló kutatások alapján azt valószínűsítettük, hogy a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukciójában jóval gyakoribbak lesznek a kitöltött szünetek, mint egynyelvű spontán beszédben. A rendelkezésre álló mentális energia szűkös volta miatt a tolmácsok célnyelvi beszédprodukcióját a tervezés és kivitelezés összehangolatlansága, bizonytalansága jellemzi majd.

3. ***A néma és a jellel kitöltött szünetek összefüggései.*** A hezitálás környezetében tapasztalható néma szünetek általában a tervezés és kivitelezés során fellépő diszharmóniát jelzik, a néma és kitöltött szünetek összefüggései a pillanatnyi tervezési nehézség komplexitására utalnak. Ennek négy különböző esete állhat fenn: 1) sem a hezitációs jelenség előtt, sem utána nincs néma szünet; 2) a kitöltött szünet előtt néma szünet is megjelenik; 3) a néma szünet a hezitálás után fordul elő; 4) a hezitálás előtt és után is néma szünet található. Azt feltételeztük, hogy a leggyakrabban előforduló kombináció a hezitáció és az azt követő néma szünet lesz. Ebben az esetben a hezitálás nem biztosít elegendő időt a tervezési vagy a korrekciós folyamatok elvégzéséhez, ezért a beszélőnek további (néma) szünetre van szüksége a folyamatműködésekhez.
4. ***A kitöltött szünetek és a nyújtások közvetlen környezetében lévő néma szünetek pozíciója és időtartama.*** A vizsgálat során arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a néma szünetek időtartama függ-e a pozíciójuktól, vagyis hogy megelőzik vagy követik a hezitációs jelenséget. Azt feltételeztük, hogy a spontán narratívákhoz képest a szinkrontolmácsolt szövegekben a feladat komplexitása miatt mind a kitöltött szünetet, mind pedig a nyújtást megelőző szünetek időtartama jóval hosszabb, mint az azokat követő.
5. ***Forrásnyelvi szünetkihasználás a szinkrontolmácsolásban.*** A szünetkihasználás kimutatásának egyik lehetséges módja, ha összefüggést keresünk a forrásnyelvi szünettartam növekedése és a célnyelvi beszédtempó gyorsulása között. Valószínűsítettük, hogy a gyakorlatszerzés hatására a szünetkihasználás nő, hiszen a gyakorló tolmácsok – bizonyos folyamatok automatikussá válása miatt – nagyobb figyelmet tudnak fordítani a célnyelvi szöveg létrehozására.
6. ***A retrospektív módszer alkalmazása a tolmácsok célnyelvi beszédprodukciójának elemzéséhez.*** Az adott tolmácsolási feladatot követően elő tudjuk hívni azokat a gondolatokat, amelyek a feladat elvégzése során játszódtak le elménkben. A retrospektív interjúk készítésénél lényeges szempont, hogy rögzítésük közvetlenül az adott feladat után történjen meg, hiszen ekkor még számos információ közvetlenül előhívható a rövid távú memóriából (Ericsson és Simon 1999). Feltételezésünk szerint a legtöbb megjegyzés az átváltási szakasz folyamataira, a legkevesebb pedig a beszédpercepció és a -produkció egyidejűségéből adódó nehézségekre vonatkozik majd, hiszen a konferenciatolmácsok a tolmácsképzés és

a gyakorlatszerzés során folyamatosan kifejlesztik a hatékony figyelemmegosztás képességét. Ez lehetővé teszi, hogy figyelmüket leginkább a célnyelvi produktum minőségére összpontosítsák.

9. Kutatásmódszertani kérdések

Daniel Gile (1997) a tolmácsolás kutatásának nehézségeit a tevékenység komplexitásában, a társadalmi elvárások hiányában, illetőleg a tolmácsolt események bizalmas kezelésében látja. Ebből következően rendkívül nagy a gyakorlat és az elmélet közötti szakadék. „A gyakorló tolmácsok úgy érzik, az empirikus kutatások során nyert eredmények vajmi kevés segítséget adnak munkájukhoz" (Szabari, 1999).

Ennek legfőbb oka az, hogy míg a tudományos kutatók nem ismerik a tolmácsolás természetét, tőlük idegen területet vizsgálnak, addig a gyakorló tolmácsok nem rendelkeznek kutatói gyakorlattal, nem ismerik annak módszertanát, hiányzik belőlük a kritikai elemzés készsége.

A tolmácsolás vizsgálata elkerülhetetlenül magában foglalja azt a kockázatot, hogy némely esetben nem tudjuk egyértelműen elkülöníteni a percepciós és a produkciós folyamatokat. Gile (2002: 174) erről a következőképpen vélekedik:

> „Because of the probable high degree of interaction between the processes occurring in interpretation, it is difficult to isolate them in an experimental setup […] strict selective control of independent variables is tricky. Many indicators used in psychological experiments are difficult to use because they require breaking down interpretation into isolated tasks."
> (A tolmácsolás során működő folyamatok között magas fokú kölcsönhatás áll fenn, emiatt ezek különválasztása kísérleti helyzetben nehéz feladat […] a független változók szigorúan elkülönített kontrolja bonyolult eljárás. A pszichológiai kísérletekben használatos mutatók nehezen alkalmazhatóak, mivel a tolmácsolás izolált műveletekre bontását teszik szükségessé. T. A. ford.)

A tolmácsolás során a produkció és a megértés bizonyos konstruktív folyamatai nagy valószínűséggel fedik egymást és kölcsönös függőségi viszonyban állnak egymással, ezért a probléma egy része a kísérlet ellenőrzése és a kísérlettervezés tárgyköréhez is tartozik.

Gile (1991) szerint nem jár egzakt eredménnyel, ha megkíséreljük egyenletekkel vagy számokkal egyenértékűvé tenni az egyes viselkedésmintázatokat. Ehelyett olyan

tényezőket, változókat kell vizsgálnunk, amelyeket mérni lehet. Ezzel szemben Pöchhacker (1994) szerint rendkívül nehéz a tolmácsolás területén empirikus kutatásokat folytatni, a statisztikailag értékelhető adatokat ugyanis nem könnyű kinyerni, vagy csak abban az esetben, ha eltekintünk az emberi tényezőtől, és csak a számolható, mérhető változókra koncentrálunk. Ehelyett inkább a leíró jellegű, a makrofolyamatokat és a termékorientált perspektívát kell előnyben részesíteni. Kalina (1998) véleménye szerint viszont a mikrofolyamatokkal is foglalkozni kell, mert akkor elkerüljük a megalapozottság és a precíziós korrektség hiányára vonatkozó vádakat a tolmácsolás kutatásában. Komoly problémát jelent, hogy a tolmácsolás egyedi, minden személy tolmácsolása egyszer zajlik le, és az összehasonlítás ugyanazon koordináták között lehetetlen egy autentikus helyzetben.

Gile (1991) és Kalina (1998) egyaránt hangsúlyozza, hogy az egyetemi tolmácsképzések alkalmasak arra, hogy mesterségesen létrehozott helyzetekben kísérletezzünk. Konferenciakörülmények között nehéz a szövegek előállítójának és befogadójának profilelemzését elvégezni. Kalina (1998) az empirikus vizsgálatok egyik lehetséges kiegészítőjét a retrospektív tolmácsolási jegyzőkönyvek (*Retrospektive Dolmetsch-Protokolle: RDP*) felvételében látja.

10. Anyag, módszer, kísérleti személyek

Az értekezésben részletezett empirikus kutatás alapját tolmácshallgatók és gyakorló tolmácsok szinkrontolmácsolt szövegei adják, valamint a gyakorló tolmácsok spontán narratívái. Az elemzés elméleti keretét Levelt (1989) beszédprodukciós modellje, valamint Gósy (2004b) megakadás taxonómiája szolgáltatta. Az empirikus vizsgálat kiegészítéseként retrospektív tolmácsolási jegyzőkönyveket is készítettünk.

A tolmácshallgatók felvételeit a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Nemzetközi Fordító- és Tolmácsképző Központjában 2008 májusában rögzítettük, a gyakorló tolmácsoktól származó felvételeket (a tolmácsolt szövegeket, a spontán beszédanyagot és a retrospektív interjút) pedig 2009 júniusában az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító és Tolmácsképző Tanszékén.

A kísérletben az FSIA (*Food Safety Intitute of the Americas*) konferenciáján (2004. március 11-én) elhangzott, *Five years on – food safety in Europe* című politikai beszédet használtuk forrásnyelvi szövegként.

A kísérletben hat tolmácshallgató, közülük öt nő és egy férfi (átlagéletkoruk 25,6 év) és hét (két férfi és öt nő) konferenciatolmács (átlagéletkoruk: 38,5 év) vett részt. Minden egyes kísérleti személyt egyénileg teszteltünk. A beszédszünetek és a hezitációs jelenségek vizsgálatához 63 percnyi szinkrontolmácsolt korpuszt, illetve 24 percnyi spontánbeszéd-anyagot elemeztünk. A kiegészítő vizsgálatként szolgáló retrospektív interjúk pedig közel 60 percnyi hanganyagot tesznek ki.

A spontán beszédprodukció kiváltásának különféle módja lehetséges: rögzített monologikus szövegek, feladatorientált dialógusok, társalgás, nyelvi játék stb. (Markó 2007). Vizsgálatunkban a vizsgálati személyek képsorozatok segítségével kiváltott monologikus spontán beszédprodukcióját rögzítettük. A szóban forgó képsorozatok a függelékben találhatók. A feladat elvégzésére nem határoztunk meg időkorlátot, az adatközlők addig beszéltek, amíg ők maguk jónak látták. Instrukcióként azonban azt kapták, hogy a képsorozatok leírásánál a feltételezett történéseken kívül értelmezzék is a látottakat. Összesen körülbelül 24 percnyi spontánbeszéd anyagot rögzítettünk (24'6").

A felvételek hangszigetelt teremben készültek *Phillips Digital Congress Network* tolmácsberendezéssel *TDK D IEC I/TYPE I 60* típusú kazettákra. A tolmácsberendezéssel rögzített beszédanyagokat először az *MP3 Direct Cut v2.10* szoftverrel digitalizáltuk: egyrészt eredeti, kétcsatornás formátumban, másrészt a

csatornákat különválasztva, majd az *Acez Mp3 Wav Converter v3.0* szoftver segítségével átalakítottuk azokat WAV formátumba. A hanganyagokat lejegyeztük, majd a szünettartamok mérését a *Praat* szoftver (www.praat.org) segítségével végeztük, a hangszínképeket és a rezgésképeket együttesen vizsgálva, ezredmásodperces pontossággal. Bejelöltük és kimértük a néma, illetve kitöltött szüneteket, valamint a hezitációs jelenségeket is felcímkéztük. A néma szünetek mérésekor minden (100 ms-nál hosszabb), nem a beszédhangok képzésének részeként megjelenő jelkimaradást tekintetbe vettünk, hiszen a produkciós folyamatokról ezek is hordozhatnak információt, akkor is, ha a hallgató számára nem felismerhető a szünethely. Az automatikusan nyert adatokat manuálisan is ellenőriztük, különös tekintettel a glottalizált kitöltött szünetek esetében. A szövegek átiratából a szünetadatokat reguláris kifejezések és *C shell script*-ek alkalmazásával nyertük ki.

Az adatokon statisztikai elemzéseket is végeztünk az SPSS 17.0 verziószámú statisztikai programmal. A csoportok közötti különbségek szignifikanciájának vizsgálatára, illetve a hezitációkat és a nyújtásokat kísérő néma szünetek időtartamát befolyásoló tényezőkre vonatkozóan az egytényezős varianciaanalízist végeztünk el. Az összefüggések kimutatására lineáris regressziót és a Pearson-féle korrelációanalízist alkalmaztuk. Az elemzéseket minden esetben 95%-os szignifikanciaszinten végeztük el.

11. Eredmények

11.1. A szünetezés jellemzői a különböző szövegekben

A szövegekre jellemző szünetadatok tárgyalásakor a néma szünetekre, illetve a hezitációs jelenségekre külön-külön térünk ki.

11.1.1. A szinkrontolmácsolt szövegek szünetadatai

Az 5. táblázat a tolmácshallgatók által tolmácsolt célnyelvi szövegek (Hallg. 1-6) beszéd- és szünettartamát (kizárólag a néma szüneteket tekintve) mutatja ezredmásodpercben megadva, valamint a szüneteknek a teljes beszédidőhöz viszonyított arányát. A néma szünetek aránya a tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben 24,64%-tól 34,97%-ig terjed, azonban a két szélsőértéken kívül (ahol az eltérés 10%) nem tapasztalhatóak nagy egyéni különbségek.

5. táblázat: A szinkrontolmácsolt szövegek beszéd- és szünettartama (tolmácshallgatók)

	Hallg. 1	Hallg. 2	Hallg. 3	Hallg. 4	Hallg. 5	Hallg. 6
Teljes időtartam (ms)	298147	296109	297886	295796	293628	296893
Szünettartam (ms)	73463	74750	86849	84610	90004	103818
Beszédtartam (ms)	224684	221359	211037	211186	203624	193075
Szünetarány (%)	24,64	25,24	29,16	28,60	30,65	34,97

A 6. táblázat a tolmácshallgatók által tolmácsolt célnyelvi szövegekhez hasonlóan a gyakorló tolmácsok szinkrontolmácsolt szövegeinek (Tolm. 1-7) beszéd- és szünettartamát (kizárólag a néma szüneteket tekintve) mutatja ezredmásodpercben megadva, valamint a szüneteknek a teljes beszédidőhöz viszonyított arányát. A néma szünetak aránya 17%-tól 24,91%-ig terjed, jelentős egyéni eltérések nem tapasztalhatóak. A forrásnyelvi szövegben az összes néma szünet időtartamának aránya a teljes beszédidőhöz képest 33,51%. Hasonló értéket (34%-ot) rögzített Markó (2003) egy 20 éves személy történetelmondásában. Egynyelvű spontán beszédben azonban a szünetek időtartamának aránya a beszédidőhöz viszonyítva nagymértékben beszélőfüggő: 10%-tól akár 60%-ig szórhat (Gósy 2004a).

6. táblázat: A szinkrontolmácsolt szövegek beszéd- és szünettartama (gyakorló tolmácsok)

	Tolm. 1	Tolm. 2	Tolm. 3	Tolm. 4	Tolm. 5	Tolm. 6	Tolm. 7
Teljes időtartam (ms)	280567	286157	285451	286627	283989	288795	292609
Szünettartam (ms)	47704	51728	47875	66313	63197	59622	72882
Beszédtartam (ms)	232863	234429	237576	220314	220792	229173	219727
Szünetarány (%)	17,00	18,08	16,77	23,14	22,25	20,65	24,91

Ha összehasonlítjuk a tolmácshallgatók és a gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben található néma szünetek arányát, látható, hogy a profi tolmácsokhoz tartozó értékek jóval alacsonyabbak, így feltételezhető, hogy kevesebb és/vagy rövidebb néma szünetet tartottak a tolmácsolás során.

A beszédprodukciót zajban vizsgáló kutatások (Junqua 1996, Castellanos et al. 1996, Winkworth és Davis 1997, Wassink et al. 2007, Gósy 2008b) azt mutatják, hogy a zaj hatására a beszélők gyakrabban és hosszabb szüneteket tartanak, mint csendes körülmények között. A szünetekben adatolható különbségek nem csupán a beszédtempó alakulására hatnak, hanem jelzik a beszédtervezési folyamatokban feltételezett eltéréseket. A jelen vizsgálat eredményei is azt támasztják alá, hogy a gyakorló tolmácsokat kevésbé zavarja a beszédzaj, vagyis a hallgatás és beszélés egyidejűsége. Ezzel szemben a tolmácshallgatók esetében a több és hosszabb szünet arra utal, hogy mind az átalakítási, mind az előhívási folyamatok több időt vesznek igénybe, és nagyobb kontrollt igényelnek.

A szünetek átlagos gyakoriságát és azok időtartamát a következőkben részletezzük. A szünetek átlagos gyakoriságát úgy számítottuk ki, hogy a szünetek nélkül mért beszédidőt osztottuk a szünetek számával.

7. táblázat: A szünetek átlagos gyakorisága a tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben

	A szünetek száma	Gyakoriság (ms-onként)	Átlagos időtartam (ms)	Szóródás (ms)
Hallg. 1	83	2707	885	104-3656
Hallg. 2	96	2306	779	112-3016
Hallg. 3	92	2294	944	112-3384
Hallg. 4	101	2091	838	144-3794
Hallg. 5	111	1834	811	104-3492
Hallg. 6	86	2245	1207	104-5560

Ezek az adatok ekképpen interpretálhatóak: a hat tolmácshallgató közül mindössze egy tartott két másodpercnél ritkábban szünetet, a többiek két, két és fél másodpercenként.[12] Láthatjuk, hogy a szünetek gyakorisága és átlagos időtartamuk között nincs összefüggés, hiszen bár az ötödik célnyelvi szövegben tapasztalható leggyakrabban szünet, ezek átlagos időtartamértéke hasonló a többi adatközlőéhez. Ugyanez mondható el annak a tolmácshallgatónak az esetében is, aki a legritkábban tartott szünetet (Tolm. 1): a szünetek átlagos időtartamában nem mutatkozik kiugró különbség. A jellemző szünetértékeket tekintve az egyes tolmácshallgatóknál látható eloszlások – egy esetet kivéve – nem térnek el jelentősen egymástól: 104 és 3794 ms között mozognak.

A tolmácshallgatók és a gyakorló tolmácsok néma szüneteinek átlagos időtartama közötti különbség csaknem 300 ms, az átlagos gyakoriság között pedig megközelítőleg 200 ms (8. táblázat). Ez azt jelenti, hogy a gyakorló tolmácsok ritkábban tartottak néma szüneteket, és azok időtartama rövidebb volt, mint a tolmácshallgatóké. A tolmácshallgatóknak több időre volt szükségük a forrásnyelvi szöveg feldolgozásához, illetve a célnyelvi szöveg tervezési és kivitelezési folyamatai is vélhetően több időt vettek igénybe.

8. táblázat: A szünetek átlagos gyakorisága a gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben

	A szünetek száma	Gyakoriság (ms-onként)	Átlagos időtartam (ms)	Szóródás (ms)
Tolm. 1	78	2985	612	104-3832
Tolm. 2	76	3085	681	104-3120
Tolm. 3	93	2555	515	104-2056
Tolm. 4	109	2021	608	104-2496
Tolm. 5	99	2230	638	104-2384
Tolm. 6	96	2387	621	112-3520
Tolm. 7	136	1616	536	104-2528

Mivel a beszédszünetek egyik alapvető funkciója a beszéd közlésegységeinek szegmentálása, megvizsgáltuk, hogy a néma és a kitöltött szünetek, illetve ezek

[12] A szünetek relatív vagy átlagos gyakoriságát a szakirodalomban a szöveg szószámára vetítve szokták megadni (idézi pl. Gósy 2003b), mivel azonban a szó definíciója problematikus, megfelelőbbnek találtuk ez esetben a ms-ban számított értéket.

kombinációi milyen számban jelennek meg szerkezethatáron és nem szerkezethatáron az egyes szövegekben. A szerkezethatárokat szemantikai és szintaktikai kritériumok alapján határoztuk meg.

A 9. táblázat a tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben található beszédszünetek időtartamának és számának összefüggéseit szemlélteti annak megfelelően, hogy azok szerkezethatáron, vagy nem szerkezethatáron fordulnak elő. A táblázatban szereplő adatok átlagértékek.

9. táblázat: A néma és kitöltött szünetek elhelyezkedése (tolmácshallgatók)

(szh.=szerkezethatáron, nem szh.=nem szerkezethatáron)

szünet időtartama (ms)	típusa (db)					
	néma		kitöltött		kombinált	
	nem szh.	szh.	nem szh.	szh.	nem szh.	szh.
100 - 499	14,33	10,00	6,83	1,67	1,33	0,83
500 - 899	7,50	12,00	1,00		3,67	1,17
900 - 1299	0,67	5,67			3,50	1,00
1300 - 1699	1,33	4,33			1,00	0,67
1700 - 2099	0,33	3,50			0,33	0,17
2100 - 2499	0,17	2,17				0,67
2500 - 2899		1,00				0,17
2900 - 3299		1,00				
3300 - 3699		1,33				0,17
3700 - 4099		0,33				
összesen	24,33	41,33	7,83	1,67	9,83	4,83

Szerkezethatáron átlagosan összesen 41 alkalommal, míg nem szerkezethatáron 24 esetben tartottak a tolmácshallgatók néma szünetet. Legnagyobb számban a 100-499 ms közötti szünetek fordultak elő, azonban szerkezethatáron akár 3000 ms feletti néma szüneteket is találtunk. Ennek oka a szinkrontolmácsolásban elengedhetetlen követési távolság tartása, amely az egynyelvű spontán beszédhez képest extrém hosszúságú szünetként jelentkezik. Szerkezethatáron átlagosan összesen 2 alkalommal, míg nem szerkezethatáron 8 esetben regisztráltunk kitöltött szünetet. Ezek időtartama 100 ms-tól közel 900 ms-ig terjed. Szerkezethatáron átlagosan 5 kombinált típusú szünet fordult elő, nem szerkezethatáron pedig 10. Időtartamukat tekintve leginkább az 500 és 1000

ms közötti tartományba esnek.

A következő táblázat a gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben szerkezethatáron és nem szerkezethatáron található beszédszünetek időtartamának és számának összefüggéseit mutatja.

10. táblázat: A néma és kitöltött szünetek elhelyezkedése (gyakorló tolmácsok)

(szh.=szerkezethatáron, nem szh.=nem szerkezethatáron)

szünet időtartama (ms)	típusa (db)					
	néma		kitöltött		kombinált	
	nem szh.	szh.	nem szh.	szh.	nem szh.	szh.
100 - 499	24,29	18,71	5,71	1,29	0,86	0,71
500 - 899	6,57	13,14			3,43	1,71
900 - 1299	1,00	4,43			2,00	0,71
1300 - 1699	0,57	3,43			1,00	0,29
1700 - 2099	0,43	1,57			0,29	
2100 - 2499		1,00				
2500 - 2899		0,29				
2900 - 3299		0,14				
3300 - 3699		0,14				
3700 - 4099		0,14				
összesen	32,86	43,00	5,71	1,29	7,57	3,43

Szerkezethatáron átlagosan összesen 43 alkalommal, míg nem szerkezethatáron 33 esetben tartottak a gyakorló tolmácsok néma szünetet. A leghosszabb nem szerkezethatáron előforduló néma szünet az 1700-2099 ms-ig terjedő tartományban van, míg szerkezethatáron egészen 4 másodpercig terjed a néma szünetek időtartama. A 2 és 4 másodperc között tartó szünetek száma azonban elhanyagolható.

A tolmácshallgatók eredményeihez képest az egyetlen eltérés a rövid (100-500 ms-ig tartó) néma szünetek esetében látható (4. ábra és 5. ábra): a gyakorló tolmácsok megközelítőleg kétszer annyi néma szünetet tartottak ebben az időtartományban mind szerkezethatáron, mind pedig nem szerkezethatáron. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a gyakorló tolmácsok inkább több (kevésbé észlelhető) rövidebb néma szünetet tartanak elhelyezkedésüktől függetlenül. Ezt valószínűleg azért tehetik meg, mert

számos esetben nem kell kivárniuk teljes szerkezeteket, hiszen anticipációs készségüket használva előre be tudják jósolni azokat.

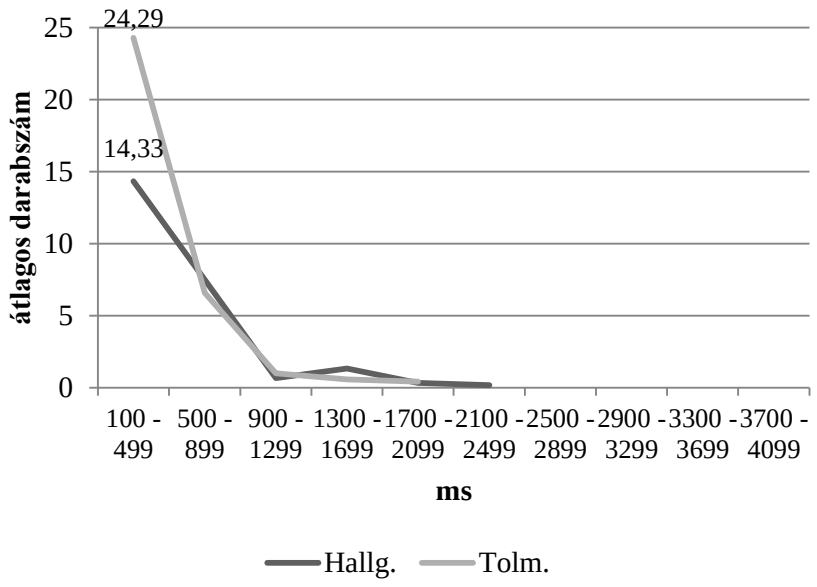

4. ábra: A nem szerkezethatáron elhelyezkedő néma szünetek összehasonlítása

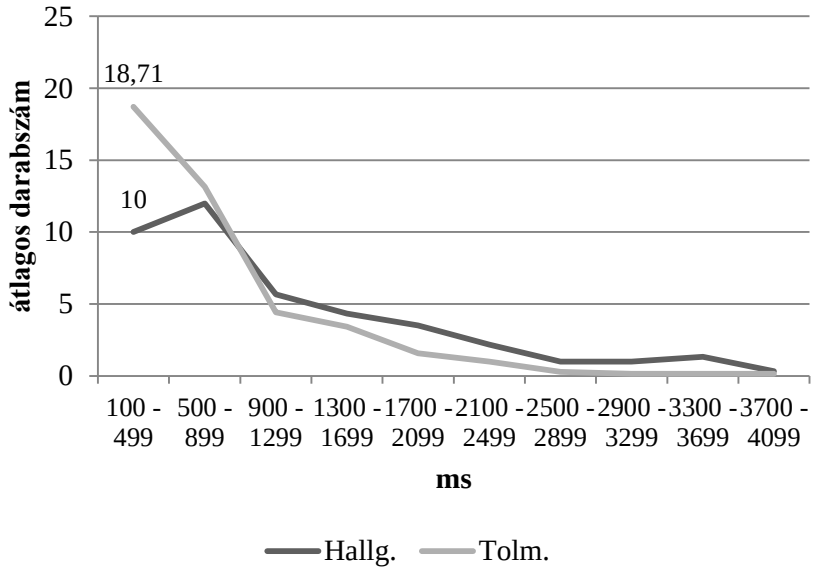

5. ábra: A szerkezethatáron elhelyezkedő néma szünetek összehasonlítása

A kitöltött és a kombinált típusú szünetek tekintetében nem tapasztalható jelentős különbség a tolmácshallgatók és a gyakorló tolmácsok eredményei között, mindkét korpuszban hasonló számban és időtartamban jelentkeztek ezek a szünetek mind szerkezethatáron, mind pedig nem szerkezethatáron.

A gyakorló tolmácsok spontán narratíváiban előforduló néma és kitöltött szünetek elhelyezkedésének elemzését a következő fejezetben olvashatjuk.

11.1.2. A képleírások szünetadatai

Az adatközlőknek három képsorozat alapján kellett elmesélniük egy-egy történetet, ezek a képsorozatok a lapon egymás alatt helyezkedtek el. A képsorozatok közötti szünetek a leghosszabbak, hiszen az egyik képsorozatról a másikra történő váltás alatt kell a beszélőknek feldolgozniuk a következő képsorozat által hordozott vizuális információt. A következő táblázat a spontán narratívák szünetadatait tartalmazza.

11. táblázat: A szünetek átlagos gyakorisága

	A szünetek száma	Gyakoriság (ms-onként)	Átlagos időtartam (ms)	Szóródás (ms)
Sp1	136	1591	766	144-3672
Sp2	54	3191	299	144-3240
Sp3	56	2302	586	136-2600
Sp4	105	2180	819	104-2464
Sp5	40	2843	610	104-2296
Sp6	48	2065	961	184-2960
Sp7	39	2962	819	208-2067

A hét kísérleti személy közül kiugró eredmények az első, a második és a negyedik esetében mutatkoznak. A képleírás során az első beszélő tartotta a legtöbb néma szünetet, amely egyenes arányban növeli azok előfordulási gyakoriságát. A második beszélő spontán beszédanyagában regisztráltunk legritkábban szünetet, és azok átlagos időtartama a legrövidebb. A negyedik beszélő esetében szintén a szünetek száma és azok átlagos időtartama mutat magas értéket.

A jellemző szünettartamokat bemutató hisztogramokból (6. ábra) nagy különbségek nem olvashatók le, kivéve az első beszélőt. Valamennyi kísérleti személy esetében a legnagyobb számban az 500 és a 750 ms közötti szünetek fordultak elő, míg az első beszélőnél a 250-500 ms közé eső időintervallumban található a legtöbb néma szünet.

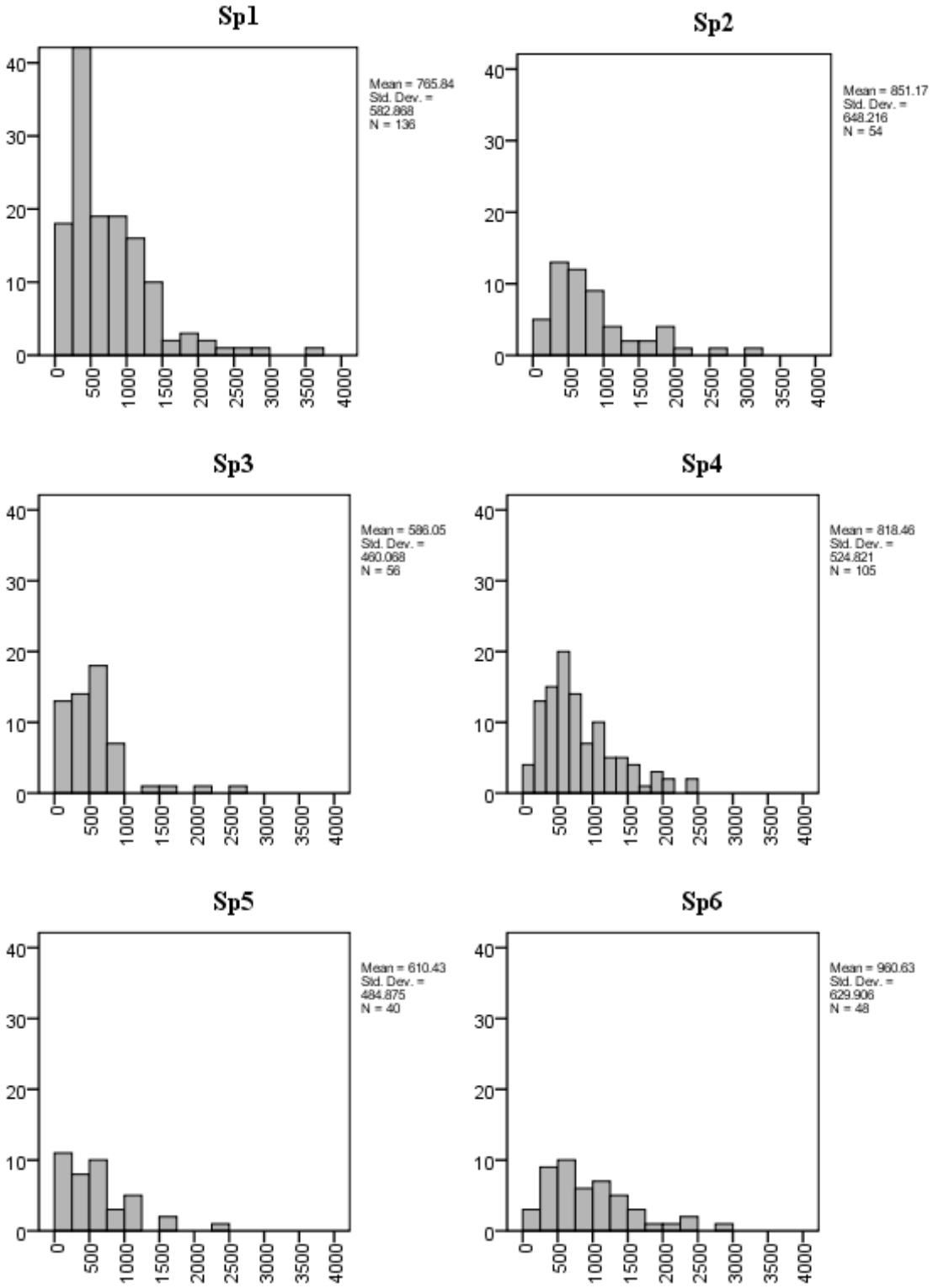
Sp1
Mean = 765.84
Std. Dev. = 582.868
N = 136
Sp2
Mean = 851.17
Std. Dev. = 648.216
N = 54
Sp3
Mean = 586.05
Std. Dev. = 460.068
N = 56
Sp4
Mean = 818.46
Std. Dev. = 524.821
N = 105
Sp5
Mean = 610.43
Std. Dev. = 484.875
N = 40
Sp6
Mean = 960.63
Std. Dev. = 629.906
N = 48
0
10
20
30
40
0
500
1000
1500
2000
2500
3000
3500
4000

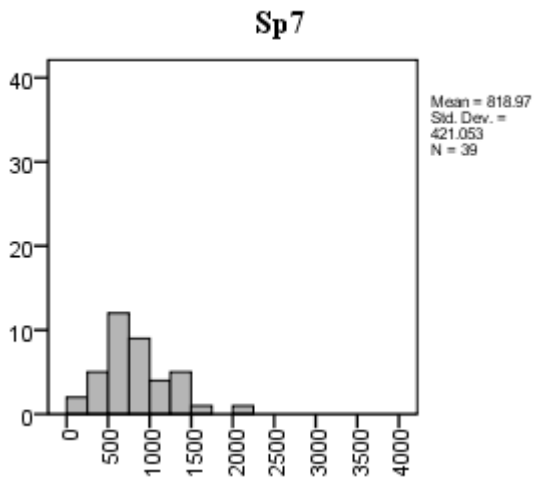

6. ábra: Az egyes gyakorló tolmácsok spontán beszédében regisztrált néma szünetek eloszlása

A 12. táblázat a profi tolmácsok spontán narratíváiban előforduló beszédszünetek időtartamának és számának összefüggéseit szemlélteti annak megfelelően, hogy azok szerkezethatáron, vagy nem szerkezethatáron fordulnak elő.

12. táblázat: A néma és kitöltött szünetek elhelyezkedése

(szh.=szerkezethatáron, nem szh.=nem szerkezethatáron)

szünet időtartama (ms)	típusa (db)					
	néma		kitöltött		kombinált	
	nem szh.	szh.	nem szh.	szh.	nem szh.	szh.
100 - 499	12,29	9,43	2,43	0,43		
500 - 899	6,57	11,00	0,29		1,29	0,14
900 - 1299	1,71	4,86	0,14		1,14	0,71
1300 - 1699	0,29	3,43			0,14	0,14
1700 - 2099	0,86	1,57				
2100 - 2499	0,14	0,71				
2500 - 2899		0,57				
2900 - 3299	0,14					
3300 - 3699						
3700 - 4099						
összesen	22,00	31,57	2,86	0,43	2,57	1,00

A képleírás során a profi tolmácsok szerkezethatáron átlagosan összesen 32 alkalommal, míg nem szerkezethatáron 22 esetben tartottak néma szünetet. Legnagyobb

számban a 100-499 ms közötti szünetek fordultak elő nem szerkezethatáron, míg szerkezethatáron leggyakrabban az 500 és 899 ms közé eső néma szünetek jelentkeztek. Ezek az eredmények alátámasztják azt a megállapítást, miszerint a beszélők közel azonos arányban tartanak szünetet szerkezethatáron, mint egyéb helyeken (Gósy 2004b).

Nem szerkezethatáron átlagosan összesen 3 alkalommal regisztráltunk kitöltött szünetet, míg szerkezethatáron ez a szám az 1-et sem éri el. A kombinált típusú szünetek elhelyezkedése hasonló képet mutat, mint a kitöltött szüneteké: szerkezethatáron átlagosan 1 ilyen típusú szünet fordult elő, nem szerkezethatáron pedig 3. Időtartamukat tekintve pedig az 500 és 1699 ms közötti tartományba esnek.

A profi tolmácsok célnyelvi szövegeinek és spontán narratíváinak eredményei – egy kivételtől eltekintve – hasonlóak: a 100-499 ms-ig terjedő tartományban mind szerkezethatáron, mind pedig nem szerkezethatáron a tolmácsok kétszer annyi néma szünetet tartottak a tolmácsolási feladat során, mint a képleírás folyamán. Ennek oka nemcsak a fokozott mentális terhelésben keresendő (ami a szinkrontolmácsolás során az egyidejű beszélésből és hallgatásból adódik), hanem a forrásnyelvi szegmentálásban is, amely nyilvánvalóan hatással van a célnyelvi szegmentálásra is.

11.1.3. A néma szünetek időtartamának vizsgálata

A jellemző szünettartamokat tekintve az egyes tolmácshallgatóknál látható eloszlások nem térnek el jelentősen egymástól, a szünetek többsége a 250-750 ms közötti tartományban realizálódik (7. ábra). A hisztogramok *x* tengelyén a ms-ban mért időtartam, az *y* tengelyén a darabszám látható.

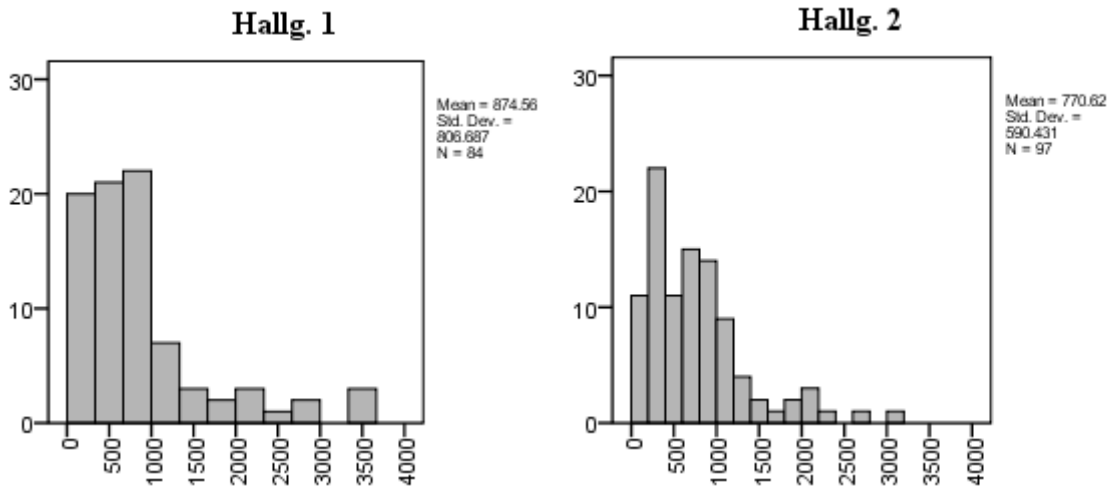

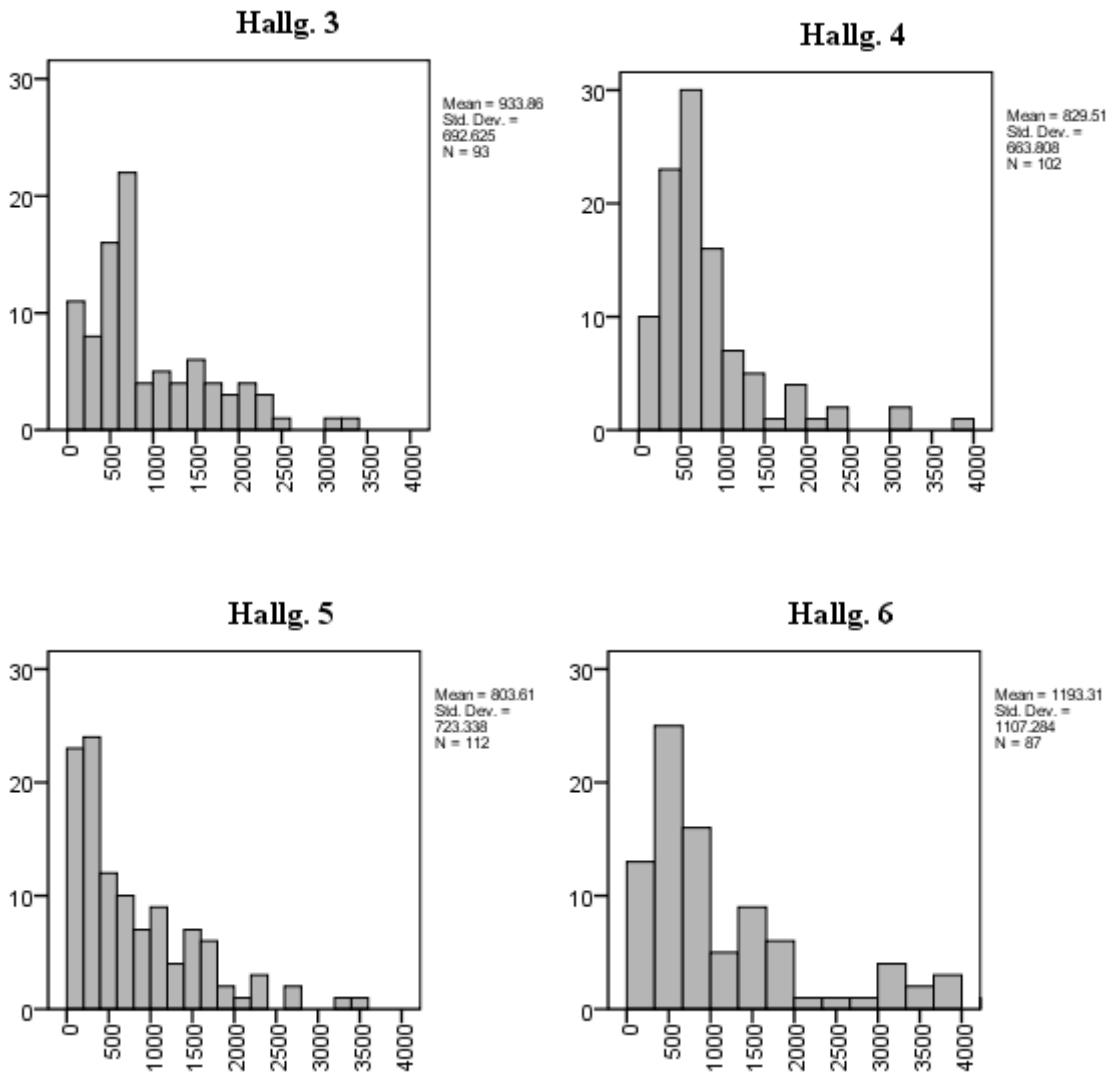

7. ábra: Az egyes tolmácshallgatók néma szüneteinek eloszlása

Az egynyelvű spontán beszédben a szünetek időtartamának jellegzetes határértékei általában 10 ms és 1200 ms, a leggyakoribbak a 200-500 ms közöttiek (Gósy 2004a). A szinkrontolmácsolásban a fül-száj ívhossz (vagyis a forrásnyelvi tolmácsolási egység észlelése és a célnyelvi megfelelő produkálása között eltelt idő nagysága) adhat magyarázatot az 1200 ms-nál jóval hosszabb szünetekre, amely e tevékenység velejárója.

A jellemző szünettartamokat tekintve a gyakorló tolmácsok között nincsenek jelentős egyéni eltérések, a szünetek többsége a 200-500 ms közötti tartományban realizálódik. A profi tolmácsok szünettartási értékei közelítenek az egynyelvű spontán beszédprodukcióra jellemző szünettartáshoz, amely a tolmácsolás minőségét pozitívan befolyásolja, jóllehet kiugróan magas értékek itt is megjelennek.

11.2. A hezitációs jelenségek vizsgálata

A hezitációs jelenségek közé az *ö*-féle és a *mm* típusú kitöltött szüneteket, illetve a névelő- és az egyéb hangzónyújtásokat számoltuk.

11.2.1. A kitöltött szünetek gyakorisága és típusai

A következő táblázat a különböző beszédanyagokban adatolt kitöltött szünetek számát mutatja, valamint azt, hogy átlagosan hány másodpercenként fordulnak elő ezek a szünetek az adott korpuszban.

13. táblázat: A három korpusz adatai

adatközlők	beszédidő (s)	kitöltött szünetek száma	előfordulási gyakorisága
tolmácshallgatók	1265”	175	7,23
gyakorló tolmácsok	1595”	163	9,79
gyakorló tolmácsok (spontán)	1075”	80	13,44

Ha összehasonlítjuk a három korpuszt, látható, hogy a kitöltött szünetek előfordulási gyakorisága az elvégzett feladat típusától függően változik. A tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben több mint kétszer olyan gyakran fordultak elő kitöltött szünetek, mint a spontán narratívákban. Hasonló eredmény tapasztalható a gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben és spontán narratíváiban előforduló kitöltött szünetek gyakoriságában is. Ahogy zajos környezetben, a szinkrontolmácsolt szövegekben is a kitöltött szünetek gyakorisága jelentősen megnövekedett.

A vizsgált korpuszokban előforduló kitöltött szünetek sokféle fonetikai formában realizálódtak. Egy részük egyetlen beszédhangból áll, azonban számos olyan típusra akadt példa, amelyekben a hezitálás időtartama alatt változik a képzési konfiguráció.

A hezitálás legnagyobb arányban semleges magánhangzóként, az [ə] hangra emlékeztető sváként realizálódik, amelyet a tolmácshallgatók és a profi tolmácsok is változatos időtartamban ejtenek (8. ábra).

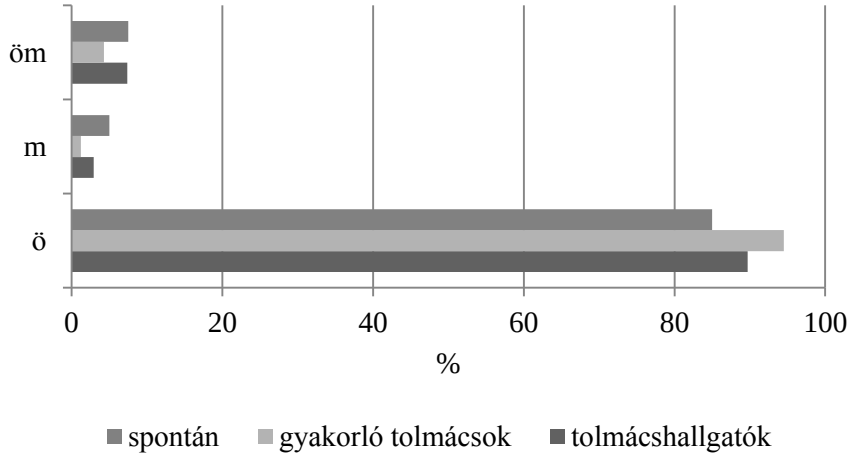

8. ábra: A kitöltött szünetek különböző realizációinak aránya

A svá és a nazális kombinálódása szintén különféle időtartamban figyelhető meg, jóllehet kisebb arányban, mint a svá semleges magánhangzó. A nazális [m] hang hezitálásként történő ejtése a harmadik leggyakoribb hezitációtípus. A beszélő ilyenkor a semleges magánhangzót ejti, majd zár jön létre a két ajak között, ami a bilabiális nazális képzési konfigurációjának felel meg.

11.2.2. A kitöltött szünetek időtartama

Az elemzett korpuszok közül a tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben előforduló 176 darab kitöltött szünet átlagidőtartama 356,26 ms (átlagos eltérés: 120,67 ms). A legrövidebb szünet időtartama 120 ms volt, a leghosszabbé 672 ms. A gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben 160 darab kitöltött szünet fordult elő, ezek átlagidőtartama 320,81 ms (átlagos eltérés: 110,56 ms). A legrövidebb szünet időtartama 130 ms volt, a leghosszabbé 704 ms (9. ábra). A spontán beszédanyagban regisztrált 87 darab kitöltött szünet átlagidőtartama 344,55 ms (átlagos eltérés: 141,85 ms). A legrövidebb szünet időtartama 112 ms volt, a leghosszabbé 992 ms.

A tolmácshallgatók és a profik eredményeit összehasonlítva (9. ábra), az átlagos időtartam esetében mért 35 ms-nyi különbség arra utal, hogy a tolmácshallgatóknak több időre volt szükségük a beszédtervezési és az esetleges korrekciós folyamatok elvégzéséhez, mint a gyakorló tolmácsoknak, jóllehet ez a különbség nem számottevő.

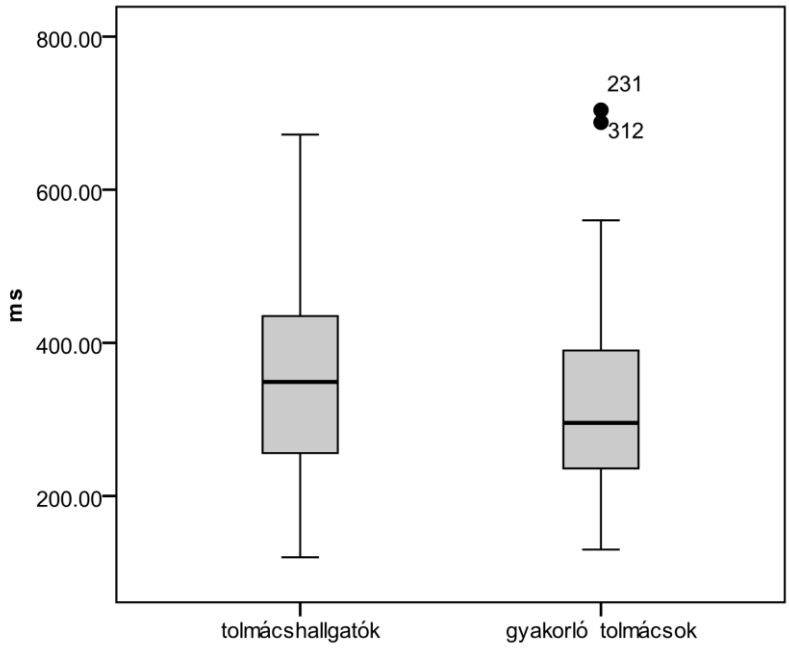

9. ábra: A kitöltött szünetek időtartama (medián és szóródás)

A profi tolmácsok célnyelvi szövegeiben és spontán narratíváiban az átlagos időtartam eltérése csupán 12 ms (10. ábra), ami azt mutatja, hogy a tolmácsolt szövegek a hezitálást illetően megközelítk a spontán beszédre jellemző szünettartást.

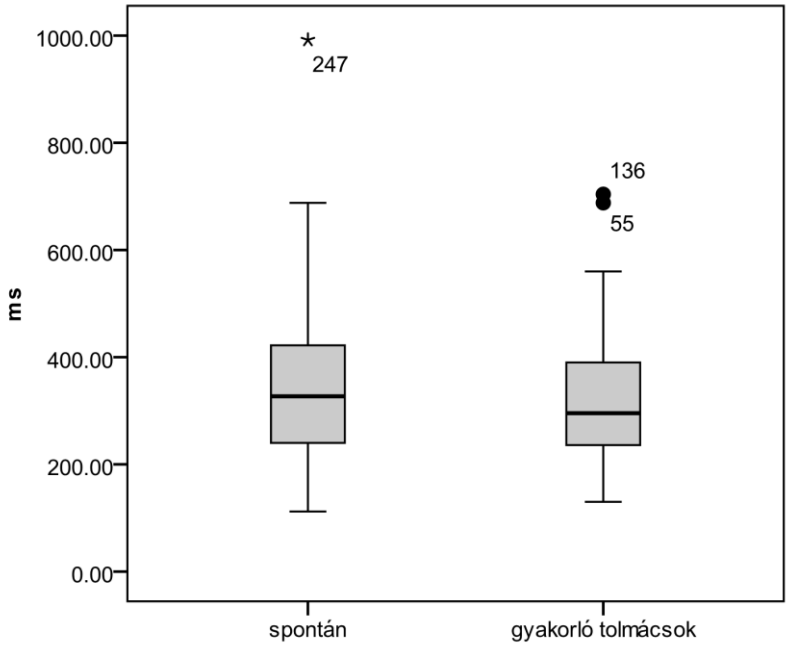

10. ábra: A kitöltött szünetek időtartama (medián és szóródás)

A 11. ábra hisztogramjai a szünetidőtartamok eloszlását mutatják. A hisztogramok *x* tengelyén a ms-ban mért időtartam, az *y* tengelyén a darabszám látható.

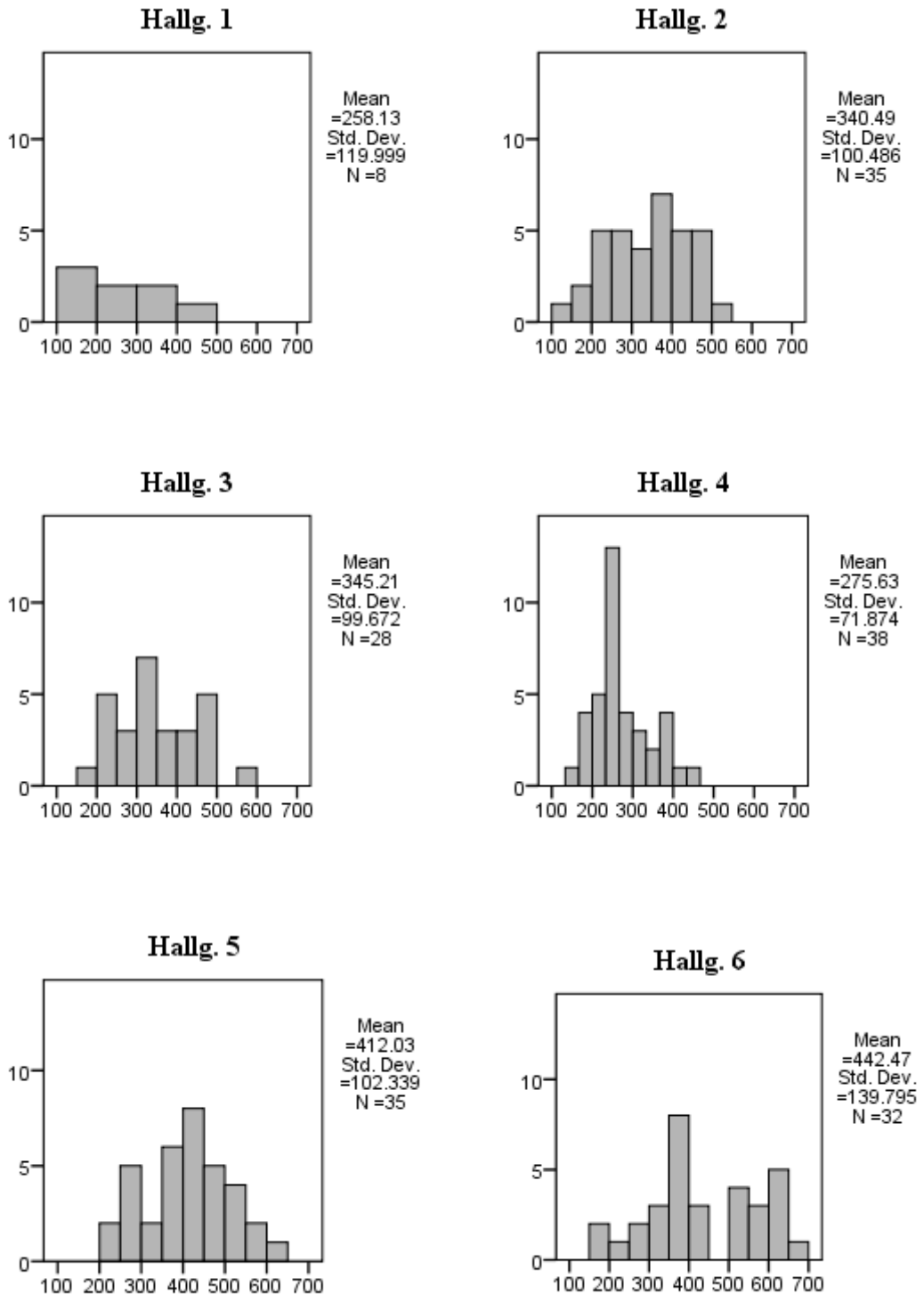

11. ábra: Az egyes tolmácshallgatók kitöltött szüneteinek eloszlása

Két tolmácshallgató kivételével valamennyi kísérleti személy esetében a legtöbb kitöltött szünet eltérő időintervallumban található: az első célnyelvi szövegben ez az időintervallum a 100 és 200 ms közötti, a másodiknál és a hatodiknál a 350 és 400 ms közötti, a harmadiknál a 300 és 350 ms közötti, az ötödiknél pedig a 400 és 450 ms közötti tartomány. Ugyanakkor ezen eredmények közül a leghosszabb és a legrövidebb kitöltött szünet között is csupán 350 ms (vagyis 0,35 s) a különbség, amely gyakorlatilag elhanyagolható.

Nem tapasztalhatók jelentős eltéréseket a profi tolmácsok esetében sem, a kitöltött szünetek túlnyomó része valamennyi szinkrontolmácsolt szövegben és spontán narratívában 0,6 másodpercen belüli időtartamban realizálódik.

11.2.3. A kitöltött szünetek funkciói

A különböző beszédanyagokban előforduló 418 kitöltött szünetet aszerint is elemeztük, hogy milyen funkciót töltenek be az adott közlésrészben. Arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a szinkrontolmásolt szövegekben és a spontán narratívákban mi volt a kitöltött szünetek funkciója, eltérő-e a kétfajta beszédtevékenység során, illetve ezek milyen okokra vezethetők vissza az adott közlésben.

Az elemzéshez három kategóriát különítettünk el:

1. a kitöltött szünet valamilyen bizonytalanságot jelez,
2. tényleges hiba kísérőjelenségeként szerepel a közlésben,
3. beszédszándékot fejez ki.

A kitöltött szünetek első lehetséges funkciója a beszédben tehát annak jelzése, hogy valamelyik tervezési fázisban bizonytalanság keletkezett; a hezitálásokat e funkció alapján definiálja a szakirodalom (Gósy 2005). A vizsgált beszédanyagokban sok esetben előfordult, hogy az adatközlők tartalmas szavak előtt tartottak kitöltött szünetet, ezek jelezték a lexikai válogatás folyamatműködését, illetve az aktiválás pillanatnyi nehézségét. Példák a szinkrontolmácsolt szövegekből (szögletes zárójelben a kitöltött szünetek időtartama látható ezredmásodpercben): *azonban egy kis öö* [237] *perspektíva*; *tizenhét különböző öö* [227] *direktíva*; *a rendszer öö* [287] *gyengeségeivel megbirkózni; a jogszabályi öö* [468] *szakasz*. Az is előfordult, hogy a beszélő a megfelelő toldalékmorfémát nem találta. A kitöltött szünet ebben az esetben is a keresési idő kitöltéseként funkcionál. A következő példák ezt a jelenséget illusztrálják: *szigorú*

eljárás öö [320]*hoz; a génkezelt élelmiszer öö* [316]*rekkel; az élelmiszerhigiéniai jogszabályok öö* [480]*kat.*

A kitöltött szünetként jelentkező hezitálás a hiba kísérőjeként is szerepelhet a közlésben. A beszélő az önmonitorozás következtében észleli a hibát, a beszéd folyamatossága megszakad, és kitöltött szünet jelzi a felszíni szerkezetben létrejött téves kivitelezést. A következő közlésrészletek a különféle tervezési szintek hibáját kísérő hezitálásokra adnak példát: *az első pillár öö* [276] *pillér* (fonetikai korrekció); *az élelmiszer*(245)*ipar helyzetét öö* [553]*re* (grammatikai korrekció); *elf öö* [200] *a bizottság bejelentette hogy elfogadja* (a lexikális előhívás hibája). Az önkorrekció során nagyon gyakran megjelenő kitöltött szünet egyrészt jelzi a javítási folyamatot, másrészt időt biztosít a folyamatműködéshez. A hezitálásnak tehát fontos funkciója a beszédben a javítási folyamatokkal kapcsolatos.

Azokat a kitöltött szüneteket soroltuk a beszédszándékot kifejező kategóriába, amelyek a beszédszakasz elején vagy végén szerepeltek; a kontextus alapján nem bizonytalanságként, hanem figyelemfenntartó elemként. A beszédszakasz elején megjelenő kitöltött szünet általában azt jelzi a hallgató számára, hogy a beszélő közölni kíván valamit, de még válogat a gondolatok között, vagy az adott gondolat nyelvi tervezése zajlik, például: (712) *öö* [576] (240) *a második képen azt látjuk hogy; hát öö* [384] *a cash felirat látható; mm* [320] *hát belógó ilyen felirat*. A szinkrontolmácsolt szövegekben a kitöltött szünetek a forrásnyelvi közlésrészek kivárását is jelezheti. Ezeket a jelenségeket is a beszédszándékot kifejező kategóriába soroltuk, hiszen funkciójuk ebben az esetben is a kommunikáció fenntartása.

Valamennyi beszédanyagban a kitöltött szünet formájában realizálódó hezitációs jelenségek döntő többségben az első funkcióban, vagyis valamilyen beszédtervezési bizonytalansággal összefüggésben jelennek meg (12. ábra).

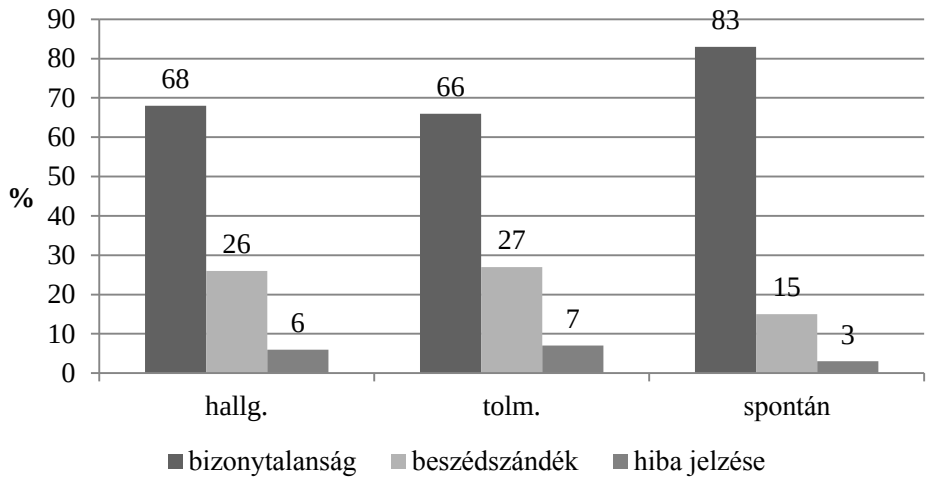

12. ábra: A kitöltött szünetek funkció szerinti aránya

A tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben a kitöltött szünetek 6%-a, a gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben 7%-a, a spontán beszédanyagban pedig 3%-a valamilyen, a felszíni szerkezetben is tetten érhető téves kivitelezés környezetében fordult elő. A célnyelvi szövegekben beszédszándék jelzésére a kitöltött szünetek 26%-a és 27%-a szolgált, a spontán narratívákban pedig 15%-a. Ezek leggyakrabban a közlés elején jelentek meg. A szinkrontolmácsolt szövegekben a relatíve magas arány a forrásnyelvi közlésrészek kivárása miatti hezitálásokból adódik.

A szinkrontolmácsolt szövegekben nem lehet minden esetben egyértelműen meghatározni a kitöltött szünetek előfordulásának okát egyik kategóriánál sem a beszédpercepció és a -produkció időbeli egymásra csúszása miatt. Előfordulhat, hogy (a spontán beszédprodukcióhoz hasonlóan) a célnyelvi tervezés miatt lépnek fel beszédtervezési bizonytalanságok, de nem kizárt, hogy a forrásnyelvi szöveg követése okozza a zavart a célnyelvi produkcióban. Ehhez némi támpontot csak a retrospektív interjú adhat, azonban az sem tér ki az összes esetre.

11.2.4. A szóközi szünetek elemzése

A kitöltött szüneteken kívül egyéb hezitációs jelenségek is jelzik a beszédprodukció során bekövetkező esetleges diszharmóniát. Ilyen jelenségek például a szón belüli néma vagy kitöltött szünetek, valamint a magán- és mássalhangzók nyújtása.

A beszélők a spontán beszéd során mintegy 10-15%-ban a szón belül tartanak szünetet, amely lehet néma vagy jellel kitöltött (Gósy 2004b, Horváth 2004). Az igekötőket vagy összetett szavak első tagját követő szón belüli szünet a lexikális

előhívás problémájára utal, a toldalékot megelőző szünet pedig a grammatikai tervezés zavarát jelzi.

A magán- és mássalhangzók nyújtása szintén a mentális lexikon aktiválásával kapcsolatos nehézségre utal, de jelezheti a grammatikai tervezéskor fellépő diszharmóniát is. A beszédhangok időtartamának megnövelése egyúttal időt biztosít a tervezési folyamatok működéséhez. A nemzetközi szakirodalom egy része a nyújtást is a hezitációk, vagyis a kitöltött szünetek csoportjába sorolja (Giannini 2003); a magyar szakirodalom azonban egyértelműen elkülöníti a két jelenséget (Gósy 2002). Magyar spontán narratívák elemzése azt mutatta, hogy a nyújtás leggyakrabban a névelőkben fordul elő (Gósy 2003b), de társalgásban a kötőszavakat és a főneveket is nagy arányban érinti. Ezek a nyújtások leginkább a magánhangzók időtartamának növelését jelentik.

A tolmácshallgatók szinkrontolmácsolt szövegeiben előforduló szóközi szünetek (néma és kitöltött), valamint nyújtások számát mutatja a 14. táblázat. A tolmácshallgatók összesen 18 alkalommal tartottak a szón belül kitöltött szünetet, vagy ejtettek néma szünetet. Az összes ilyen eset közül azonban jóval kevesebb számban található szón belüli kitöltött szünet, mint csendes szünet.

14. táblázat: A nyújtások és szóközi szünetek száma (tolmácshallgatók)

	Hallg. 1	**Hallg. 2**	**Hallg. 3**	**Hallg. 4**	**Hallg. 5**	**Hallg. 6**
szóközi szünet	0	2	3	3	5	3
mgh. nyújtása	5	9	3	9	15	10
msh. nyújtása	1	0	2	0	0	2

Az alábbiakban néhány szón belüli szünetet tartalmazó nyelvi adatot elemzünk. A néma szünetek időtartamát zárójelben, a kitöltött szünetek időtartamát pedig szögletes zárójelben adjuk meg, mindkettőt ezredmásodpercben.

(1) amely megfelel az új millenium követelményei (208) *nek*
„which would be fit for a new millennium”

Dialógusokon alapuló, korábbi spontánbeszéd-vizsgálat azt mutatta, hogy a beszélők leggyakrabban a toldalékmorfémákat megelőzően tartanak néma szünetet a szóban (Horváth 2004). Az (1) példában a toldalékmorféma előtt ejtett kitöltött szünet szintén a morfológiai, szintaktikai tervezés problémáját jelzi. A 208 ms-nyi időtartamú néma

szünet jelzi, hogy a tolmácshallgató nem találja a mentális lexikonban a szerkezetnek megfelelő toldalékot. A szinkrontolmácsolás során a nyelvi tervezéshez szükséges mentális energiát a forrásnyelvi szöveg percepciója lefoglalhatja, de a diszharmóniát a két nyelv közötti szintaktikai különbség is okozhatja.

A következő példák is – az előzőhöz hasonlóan – a grammatikai tervezés pillanatnyi problémájára utalnak, az egyes tolmácshallgatók a toldalékmorféma előtt hezitálnak, amely a felszínen kitöltött vagy néma szünet formájában jelentkezik.

(2) élelmiszerek és takarmányok (112) *kal kapcsolatban*	„on (200 ms) gm food and feed”
(3) az élelmiszerhigiéniai jogszabályok öö [480] *kat*	„the food hygiene package”
(4) évek (245) *ken át*	„for many years to come”
(5) az általános élelmiszer (248) *ri* (320) *ügyi*	„the general food law”
(6) egy szigorú (448) *eljárás* (296) *t*	„for a rigorous procedure”
(7) amely megfelel az új millenium követelményei (208) *nek*	„which would be fit for a new millennium”
(8) közvélemény (360) *nél* (120) *ben*	„became the key public (128) concern”

Az első négy esetben a toldalékmorféma aktiválása után a tolmácshallgatók, megismételve a szóvégi beszédhangot, helyreállítják a szótagstruktúrát. A szünetek úgy jelennek meg a szavakban, hogy nem törik meg a szótaghatárokat. A beszélők nyelvi tudatossága nagyon erősen működik a szótaghatárt sértő közlések ellen, az ilyen esetekben általában javítanak (Gósy 2004a).

A (9) és (10) példában nem a szótő és a toldalék határán, hanem a tőmorfémában jelenik meg a néma szünet.

(9) a harmonizálásra és egyszerűsítésre szük (213) *ség van*
„it does need harmonising and simplifying”

(10) az euró (512) *pai élelmiszerbiztonság*
„the european food safety”

A gyakorló tolmácsok szinkrontolmácsolt szövegeiben előforduló szóközi szünetek (néma és kitöltött), valamint nyújtások számát mutatja a 15. táblázat. A gyakorló tolmácsok esetében szintén összesen 18 alkalommal adatolható szóközi szünet, amelyek mind csendes, mind pedig kitöltött szünetként realizálódnak.

15. táblázat: A nyújtások és szóközi szünetek száma (gyakorló tolmácsok)

	Tolm. 1	Tolm. 2	Tolm. 3	Tolm. 4	Tolm. 5	Tolm. 6	Tolm. 7
szóközi szünet	2	0	3	2	2	4	5
mgh. nyújtása	6	3	11	8	4	5	8
msh. nyújtása	0	3	0	1	0	0	3

A következő nyelvi adatok a gyakorló tolmácsok által tartott szóközi szünetekre adnak példát. A profi tolmácsoknál jóval kevesebb olyan esetet találunk, ahol a szótaghatárok helyreállítása érdekében a szóvégi beszédhangot megismétlik. Ez a kompenzációs mechanizmus tehát kevésbé működött a profi tolmácsoknál, mint a gyakorló tolmácsoknál, vagy ellenkezőleg: az önmonitorozás, és a nyelvi tudatosság olyannyira erős, hogy nem ismétlik meg egy már elhangzott szótag szóvégi beszédhangját.

CNy-i példa	**FNy-i megfelelője**
az európai élelmiszer (312) *ipar* (984) *ról kialakult kép*	„the image of the european food industry”
a génkezelt élelmiszer öö [316] *rekkel és takarmánnyal kapcsolatosan*	„on (200) gm food and feed”
ezerkilencszázkilencven (432) *kilenc végén*	„at the end of nineteen ninety-nine”
és egy jól megfogalmazott akció (128) *terv*	„a well defined action plan”
szigorú eljárás öö [320] *hoz*	„for a rigorous procedure”
a geneti (245) *kusan módosított termékekről beszélek*	„genetically modified products”
az új évezred (864) *nek megfelelően*	„fit for a new millennium”
az élelmiszeripar (792) *ba vetett bizalom*	„confidence in the food industry”
a (224) *hivatalos élelmiszer és takarmányellenőrzés* (600) *re is*	„on official food and feed controls”
három alappilléren nyug (352) *szik*	„is based on (216) three essential pillars”

A legtöbb szóközi néma vagy kitöltött szünet toldalékmorféma előtt található a profi tolmácsok célnyelvi szövegeiben is, amely szintén a morfológiai, szintaktikai tervezés problémáját jelzi. Ugyanakkor az összetett szavak szóhatárán, valamint nem összetett szavak esetén a tőmorfémában is található csendes szünet; mindkét esetben szólehívási nehézséggel állunk szemben. A *genetikusan* lexéma közben tartott néma szünet oka például valószínűsíthetően az, hogy a tolmács nem tud választani két lexémalehetőség (a *genetikusan* és a *genetikailag*) közül.

A következő táblázat a gyakorló tolmácsok spontán beszédanyagában regisztrált szóközi néma és kitöltött szünetek, valamint a hangzónyújtások számát mutatja. A spontán narratívákban fele annyi szóközi szünetet regisztráltunk, mint a szinkrontolmácsolt szövegekben.

16. táblázat: A nyújtások és szóközi szünetek száma (spontán beszéd)

	Sp1	**Sp2**	**Sp3**	**Sp4**	**Sp5**	**Sp6**	**Sp7**
szóközi szünet	6	0	1	2	0	0	0
mgh. nyújtása	1	2	2	2	2	4	0
msh. nyújtása	1	0	0	1	0	1	0

A spontán beszédanyagban a szóközi szünetek több esetben az *az* névelőt érintik, ami a szinkrontolmácsolt szövegekben nem volt jellemző, pl. *a*(704)*z idősebb házaspár az asztalnál; a*(264)*z áruházi alkalmazott elárusító; merthogy a*(680)*z utolsó képen ott ül*.

A névelőben tartott szüneteken kívül a spontán beszédanyagban találtunk példát a szóösszetétel két tagja között tartott néma és kitöltött szünetkombinációra (*három*(232) *öö* [192] (864)*féle* (152) *pénztárt mutat),* a tőmorfémában tartott néma szünetre (*esetleg gundel pala*(104)*csinta*), valamint a prefixum és a szótő közötti szünetre (*a természetben cserekereskedelemhez vissza*(1048)*térve*) is.

Megmértük a szavakon belüli szünetek időtartamát is a tolmácshallgatók és a gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben.

A tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben az összetett szavakban jelentkező szünetek átlagos időtartama 340 ms (az átlagos eltérés 148 ms), míg a nem összetett szavakban találhatók átlagos időtartama 371 ms (az átlagos eltérés: 91 ms). A szótő és a toldalék határán előforduló szünetek átlaga 586 ms (az átlagos eltérés 256 ms), a prefixum és a szótő között csak egyetlen esetben fordult elő szünet, amelynek

időtartama 230 ms.

A tolmácshallgatóknak a leghosszabb időre a toldalék aktiválásához volt szükségük, a legrövidebb időre pedig a lexéma előhívásához. E két átlagidőtartam között pedig a szóelőhívási bizonytalanság helyezkedik el (13. ábra).

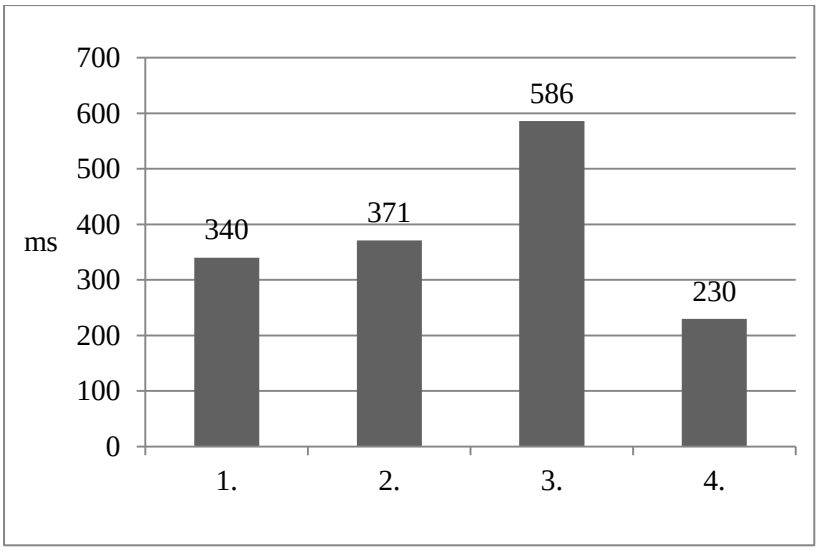

13. ábra: A szóközi szünetek átlagidőtartamának összehasonlítása (tolmácshallgatók)

(1. = összetett szóban a két szó határán, 2. = nem összetett szóban, 3. = a szótő és a toldalék között, 4. = a prefixum és a szótő között)

A gyakorló tolmácsok szinkrontolmácsolt szövegeiben az összetett szavakban jelentkező szünetek átlagos időtartama 303 ms (az átlagos eltérés 39 ms), míg a nem összetett szavakban találhatók átlagos időtartama 459 ms (az átlagos eltérés: 225 ms). A szótő és a toldalék határán előforduló szünetek átlaga 461 ms (az átlagos eltérés 327 ms), a prefixum és a szótő között pedig nem fordult elő szünet a gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben.

Ha összehasonlítjuk a szavakban különböző helyeken jelentkező szünetek átlagidőtartamát a két célnyelvi korpuszban, láthatjuk, hogy a gyakorló tolmácsoknak kevesebb időre volt szükségük a szóelőhíváshoz, illetve a toldalékok aktiválásához, ugyanakkor több időre a lexémák előhívásához.

11.2.5. A magán- és mássalhangzónyújtások elemzése

A spontán beszéd fonetikai jellemzőinek egyike, hogy a beszédhangok esetenként megnyúlnak, néha indokolatlanul, illetve szándéktalanul. Az idegen nyelvű szakirodalom gyakran a hezitálás kategóriájába sorolja a nyújtás jelenségét (Giannini

2003; Peters 2003 idézi Bóna 2007); ezek a tanulmányok a magyar hezitálásnak megfelelő kitöltött szünet jelenségével egyszerre tárgyalják a nyújtást, kiemelve a két jelenség hasonlóságát.

A jelenség konkrét akusztikai paramétereinek meghatározása azonban hiányzik mind a hazai, mind a nemzetközi fonetikai kutatásokból (Bóna 2007). Ezek a nyújtások gyakran a beszédtervezés diszharmóniájából adódnak. A megnyújtott magánhangzóknak rendszerint extrém fizikai időtartamértékük van. Kérdés azonban, hogy milyen hangidőtartam számít extrém hosszúságúnak. Minden beszédhangnak meghatározható a specifikus időtartama, amely a beszédképzés „legsemlegesebb szintjén" jellemzi a hangot (Olaszy 2000). Ez azt az alapidőtartamot jelenti, amelynek kialakulásában csak az artikuláció játszik szerepet.

A magyar nyelvre vonatkozóan eddig csak két kisebb vizsgálat született a spontán beszéd hangjainak időtartamát illetően. Olaszy Gábor (2006) egy rádióból rögzített kb. 4 perces riportban elemzi a hangidőtartamokat, Bata Sarolta (2007) pedig egy 6 perces többszereplős társalgást vizsgál (Bóna 2007). A következő táblázat az ő eredményeiket foglalja össze.

17. táblázat: A magánhangzók időtartamai a spontán beszédben Bóna (2007) nyomán

	Olaszy (2006:118)			**Bata (2007: 27)**		
	átlag (ms)	min. (ms)	max. (ms)	átlag (ms)	min. (ms)	max. (ms)
e	68	27	179	77	25	246
a	70	34	132	84	28	474
u	65	45	111	65	25	135
o	71	29	149	69	19	181
i	54	22	97	70	19	259
ü	61	28	81	78	38	146
ö	80	59	119	83	33	141

A nyújtások azonosításában azonban nem csupán a hangidőtartamok növekedése játszik szerepet, hanem meghatározó a magánhangzó minősége is, továbbá befolyásoló tényező a beszédszakaszban elfoglalt pozíció, a beszéddallam és az intenzitás (Bóna 2007).

A nyújtások előfordulásai és időviszonyai beszélőnként változnak (Gósy 2010). Gósy Mária (2003b) magyar nyelvű spontán beszédkorpusz elemzése során megállapította, hogy a nyújtások döntő többsége a névelőkön jelentkezik, és lényegesen

gyakrabban fordul elő magánhangzókon, mint mássalhangzókon.

Az általunk nyújtásnak ítélt jelenségek közül a legrövidebb időtartamú 174 ms, a leghosszabb 648 ms hosszúságú volt. A tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben 57 nyújtást regisztráltunk (ebből magánhangzónyújtás 52 esetben fordult elő, míg mássalhangzónyújtás 5 esetben), a gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben 54-et (ebből magánhangzón 47 nyújtás jelentkezett, míg mássalhangzón 7), a spontán beszédanyagban pedig a célnyelvi szövegekhez képest csekély számút, mindössze 16-ot (ebből 14 magánhangzó- és 2 mássalhangzónyújtást).

A szinkrontolmácsolt szövegekben a nyújtások nagy számú előfordulása több okra is visszavezethető: 1) a forrásnyelvi szöveg megértési szakaszában a tolmácsoknak nem jut elég mentális energiájuk (a figyelemmegosztás révén sem) a produkciós mechanizmusokra, 2) a beszédtervezés során lép fel zavar, 3) az átváltási szakaszban a megfelelő nyelvi eszköz lehívásához szükséges idő kitöltése miatt jelentkeznek a nyújtások. A profi tolmácsok a hangzónyújtást vélhetően egyfajta alternatív stratégiaként alkalmazzák a beszédtervezési mechanizmus védelme érdekében, ahogyan teszik ezt a zajban beszélők is, amikor a spontán beszédprodukcióban például az újraindítások és az ismétlések aránya jelentősen megnövekszik (Gósy 2007). A tolmácshallgatóknál azonban vélhetően inkább percepciós és/vagy produkciós diszharmóniával állunk szemben.

A szinkrontolmácsolt szövegekben és a spontán beszédanyagban egyaránt a legnagyobb arányban a névelőnyújtások jelentkeztek. Emellett előfordult a kötőszavak valamely hangjának megnyújtása (például *vviszont, hoogy*); ez leginkább a spontán narratívákban. Melléknevek (például *európaii*) és főnevek (például *töörvény, megállapodáást*) is előfordultak nyújtások: főneveken leginkább a gyakorló tolmácsok célnyelvi és spontán beszédanyagában, melléknevek pedig kizárólag a szinkrontolmácsolt szövegekben. Mindhárom korpuszban a legkisebb arányban az igéket (pl. *ffordítok*) érintették a nyújtások (14. ábra).

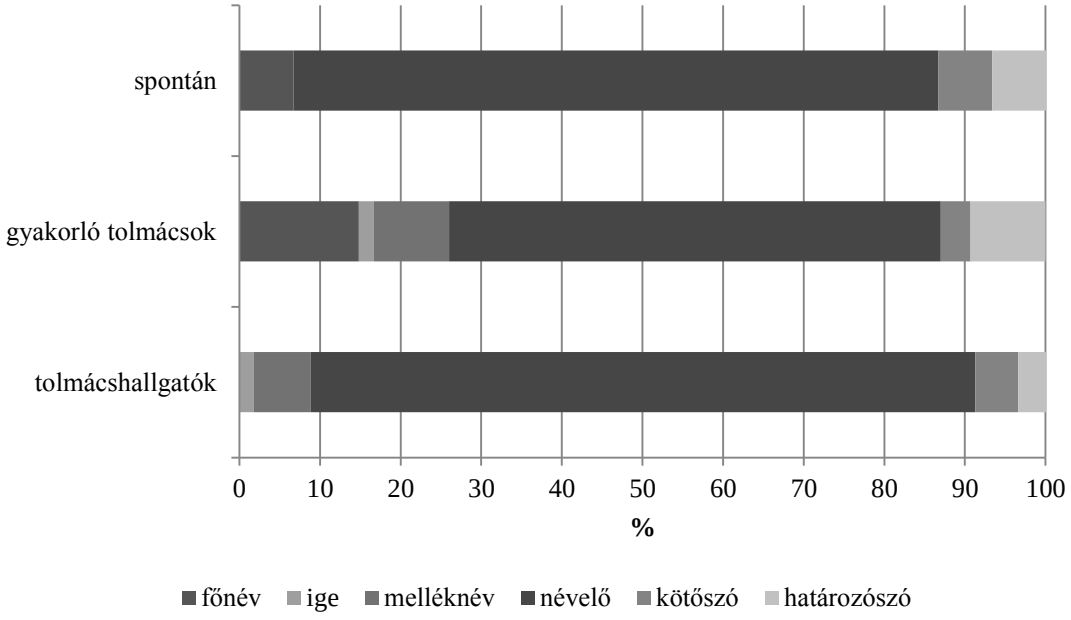

14. ábra: A nyújtások szófaj szerinti előfordulása

A következő táblázat a nyújtások szavakon belüli pozícióját mutatja az egyes beszédanyagokban. Az adatokat aszerint csoportosítottuk, hogy a nyújtás a szavak elejét, közepét, vagy végét érinti. Az egyetlen hangból álló *a* határozott névelőn jelentkező nyújtást a szó eleji kategóriájába soroltuk.

18. táblázat: A nyújtások szavakon belüli elhelyezkedése

	szó eleje			**szó közepe**			**szó vége**		
	Hallg.	Tolm.	Sp.	Hallg.	Tolm.	Sp.	Hallg.	Tolm.	Sp.
db	50	45	16	2	1	0	5	8	0
%	87,7	83,3	100	3,5	1,9	0	8,7	14,8	0

A legtöbb nyújtást (a szakirodalomnak megfelelően) szó eleji pozícióban adatoltuk mindhárom beszédanyag esetében, ehhez az eredményhez azonban hozzájárulhatott az is, hogy a szóban forgó kategóriához soroltuk az *a* határozott névelő nyújtását is.

Példák a nyújtások szavakon belüli pozíciója szerint (zárójelben a csendes szünet időtartama, szögletes zárójelben pedig a nyújtás időtartama látható ezredmásodpercben):

Nyújtások szó eleji pozícióban

az (456) **ee**lső [177] pillér (tolmácshallgató)

„the first pillar”

ezen a h**éé**ten [365] (248) most már megnyílt az út (gyakorló tolmács)

„this week (1200) the way is now clear”

a öö [245] m**áá**sik [310] öö [390] fele a tényleges megvalósulás (gyakorló tolmács)

„effective enforcement (1078) is uh the other half”

ezerkilencszázkilenvcvenkilenc v**éé**gén [290] (128) a dioxin (136) válság (gyakorló tolmács)

„at the end of nineteen ninety-nine (904) during the dioxin crisis”

Nyújtások szón belüli pozícióban

az élelmiszerbiztonság lett a leg**ff**ontosabb [192] (680) probléma (tolmácshallgató)

„food safety became the key public (128) concern”

vi**ssz**ont [227] egy kis visszatekintés hasznos lehet (tolmácshallgató)

„however (584) a little perspective is a useful thing”

és ennek (144) kialakítás**áá**val [266] (424) teljes (120) körben (gyakorló tolmács)

„this will complete the structure”

(184) h**oo**gy [267] egy pozitív szavazási eredmény után (gyakorló tolmács)

„that following a positive vote”

Nyújtások szóvégi pozícióban

am**ii** [393] (152) kezelheti a rendszer gyenge pontjait (tolmácshallgató)

„to tackle the (120) underlying (152) weaknesses in our system”

az európai élelmiszerbiztonság**ii** [340] rendszer (tolmácshallgató)

„the new european food safety system”

hasznos lehet (432 ms) öö [400 ms] (928 ms) kontextusba helyezni ezt a tém**áá**t [267] (304) és ezért elmondanám (gyakorló tolmács)

„a little perspective is a useful thing (1184) so it is worth recalling”

ugyanis jelenl**ee**g [251] (472) tizenhét különböző irányelvben (gyakorló tolmács)

„because currently it is covered in seventeen separate directives”

11.3. A néma és a jellel kitöltött szünetek összefüggései

A kutatás során választ kerestünk arra a kérdésre is, hogy a kitöltött szünetek környezetében miként jelennek meg a néma szünetek, és milyen arányban. A hezitálás környezetében tapasztalható néma szünetek általában a tervezés és kivitelezés során fellépő diszharmóniát jelzik, a néma és a kitöltött szünetek összefüggései a pillanatnyi tervezési nehézség komplexitására utalnak.

A néma és a kitöltött szünetek összefüggésének vizsgálatakor négy különböző eset állhat fenn: a) sem a hezitációs jelenség előtt, sem utána nincs néma szünet; b) a kitöltött szünet előtt néma szünet is megjelenik; c) a néma szünet a hezitálás után fordul elő; d) a hezitálás előtt és után is néma szünet található.

Rendkívül érdekesek a szünetek jellemzői (15. ábra15. ábra). A tolmácshallgatók és a profi tolmácsok célnyelvi szövegeiben a hezitálás és a néma szünet bizonyos kombinációi fordultak elő nagyobbrészt. A tolmácshallgatóknál a hezitálást megelőző szünet aránya (21 %) megközelítőleg fele a gyakorló tolmácsok esetében regisztrált aránynál (39 %). A hezitálást követő néma szünet ugyanakkor fordított eredményt mutat: a tolmácshallgatók több mint kétszer annyi néma szünetet tartottak a hezitálás után (32 %), mint a gyakorló tolmácsok (15 %). A csak kitöltött szünet mindkét korpuszban hasonló arányban (31 és 32 %) fordult elő, valamint a három részből álló szünetek (néma szünet + hezitálás + néma szünet) aránya csupán két százalékos eltérést mutat (14 és 16 %). Ez utóbbi – időtartamánál fogva is – jelzi a legnagyobb szóelőhívási zavart.

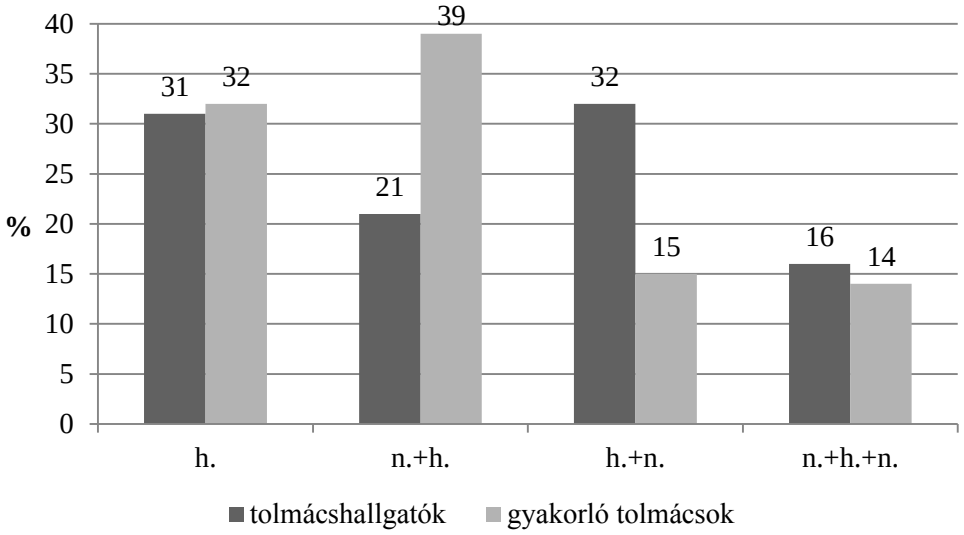

15. ábra: A néma szünetek megjelenése a hezitálások környezetében

(n. = néma szünet, h. = hezitálás)

A (11) példában az első megoldás a *néma szünet* + *hezitálás* + *néma szünet* kombinációt illusztrálja. (A néma szünet időtartamát zárójelben, a hezitálás időtartamát pedig szögletes zárójelben adjuk meg.) A szólehívási zavart valószínűsíthetően a két nyelv közötti szintaktikai különbség okozza: az angol nyelvben a birtokviszony kifejezésére használatos szerkezet eltér a magyar nyelvben alkalmazott szerkezettől, így a tolmácshallgatónak meg kell várnia a kifejezés második tagját ahhoz, hogy az átváltást sikeresen megvalósítsa. A második és a harmadik megoldás esetében a néma szünet már önmagában hosszú időtartamban (520 és 1753 ms) valósul meg, ez magyarázhatja, hogy nincs szükség további szünetre a műveletek elvégzéséhez.

(11) „but legislation itself is only half the story”	*a törvényszabályozás maga csak* (392) *öö* [120] (152) *féleredményeket hozhat*
	de de a jogszabályok maguk csak a (520) *felét adják a történetnek*
	de a szabályozás maga csak a (1753) *dolgok felét jelenti*

A (12) példában az angol *cornerstone* lexéma magyar megfelelőjének a lehívásában jelentkezett zavar, amelyet két esetben 500 ms körüli kitöltött és 1 másodpercet meghaladó néma szünet jelez. A harmadik megoldásban a kitöltött szünet helyett hangzónyújtás biztosítja a keresési idő kitöltését.

(12) „the cornerstone of the new system”	*az új rendszer öm* [540] (1762*) sa sarokköve*
	az új rendszer öö [461] (1120) *kö sarokköve*
	aa [nyújtás: 456] (688) *mérföldköve*

A (13) példában látható szerkezet átváltása kizárólag egyetlen gyakorló tolmácsnál okozott zavart, amely 624 ms-nyi néma szünetben és 235 ms-nyi kitöltött szünetben realizálódott. A kísérleti személy (ismeretlen okból) valószínűsíthetően nem a közlés jelentését ragadta meg, és nem szakadt el a forrásnyelv szemantikai és szintaktikai komponenseitől. A két felszín közötti közvetítés következtében a célnyelvi beszédprodukciós folyamat sérülékennyé vált, és zavart okozott. A két nyelv felszíni struktúrái közötti közvetítés kockázatára Gile (1995) is felhívja a figyelmet.

(13) „it is progressing towards full capacity”	*teljes kapacitása felé* (624) *öö* [235] *mozdult el* *hamarosan teljes kapacitásában dolgozik* *arra törekszik hogy teljes kapacitással működjön* *lassan már teljes kapacitásának megfelelően működik*

A következő példában (14) a *vision* szó átváltási nehézsége jelentkezik a felszínen *néma szünet* + *hezitálás* + *néma szünet*, illetve csak néma szünet formájában. A szemantikai válogatás során, ha a beszélő nem találja hirtelen a megfelelő szót, akkor általában szünetet tart (Gósy 2004c). Az első esetben a tolmács egy bizonyos pontig kiejti a megfelelőnek vélt szót, majd elbizonytalanodik, újraindít, és ekkor fejezi csak be a szót.

Az egynyelvű spontán beszédben a szótalálási nehézségnek három alapvető oka van: a beszélő nem tudja pontosan, milyen szót aktiváljon; nem tud választani a két vagy több lexémalehetőség közül; vagy a „nyelvem hegyén van” állapotba kerül. Az első esetben a beszélő nem talál kapcsolatot a fogalom és a lemma között (néha maga a fogalom is bizonytalan). A második esetben két vagy több lexéma aktiválódik csaknem egyidejűleg az adott fogalomra, a harmadik esetben pedig a beszélő nem jut a lemma szintről tovább, a lexéma szintre (Gósy 2004c).

A szinkrontolmácsolásban a szólehívási folyamatot a forrásnyelvi szöveg egyidejű percepciója is befolyásolja, amely lelassíthatja, vagy akadályozhatja a szólehívást.

(14) „they set out (144) a new vision”	*új* (728) *öö* [416] *jö* (304) *jövőképet fogalmaztak meg* *egy új* (176) *jövőképet vázoltak föl*

A következő ábra az *új öö jö jövőképet fogalmaztak meg* közlésrészlet rezgés- és hangszínképét illusztrálja:

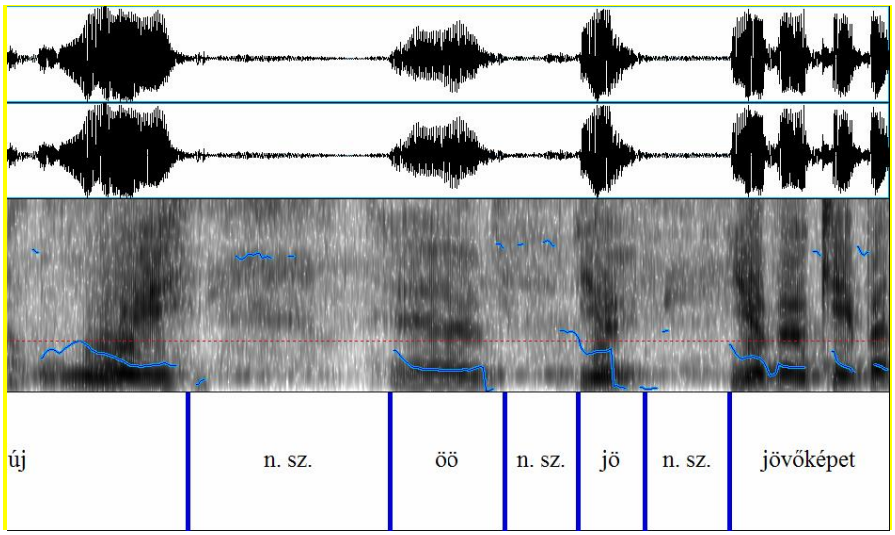

16. ábra: Az *új öö jö jövőképet fogalmaztak meg* közlésrészlet rezgés- és hangszínképe

A gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben és egynyelvű spontán beszédprodukciójukban található hezitációs jelenségeket elemezve az eredmények azt mutatják (17. ábra), hogy a hezitálást követően adatolható néma szünet és a *néma szünet + hezitálás + néma szünet* kombináció a spontán beszédanyagban magasabb arányban fordul elő, mint a szinkrontolmácsolt szövegekben. Ugyanakkor a csak hezitálás és a hezitálást megelőző néma szünet a tolmácsok célnyelvi szövegeiben jelentkezik nagyobb arányban.

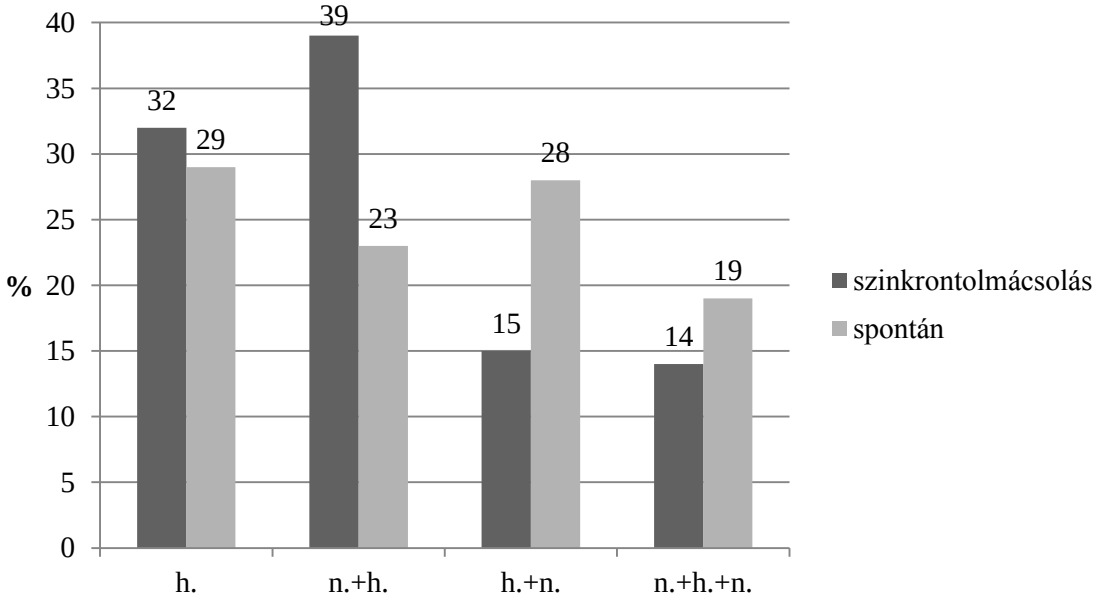

17. ábra: A néma szünetek megjelenése a hezitálások környezetében

(n. = néma szünet, h. = hezitálás)

A kitöltött szünetet megelőző néma szünet majdnem kétszer olyan gyakori a szinkrontolmácsolt szövegekben, mint a spontán beszédanyagban (39 és 23 %). Ennek lehetséges magyarázata, hogy a tolmácsok a célnyelvi szöveg minőségének fenntartása érdekében a szinkrontolmácsolás során egy kevésbé feltűnő néma szünet időtartama alatt próbálják áthidalni a zavart, és csak akkor produkálnak kitöltött szünetet, ha ez a néma szünet alatt nem sikerült, míg a képleírás során a probléma észlelésekor azonnal hezitálnak, vagyis „meghangosítják" a beszédtervezési nehézséget.

Mindkét típusú beszédanyagban a *néma szünet* + *hezitálás* + *néma szünet* kombináció fordult elő a legalacsonyabb arányban. Ez a típusú kombináció jelzi a legnagyobb szóelőhívási zavart, ezért a szinkrontolmácsolt szövegekben magasabb arányú előfordulást vártunk. Példák a spontán beszédanyagból a szemantikai válogatás problémájára: *karácsonyi* (392) *öö* [344] (312) *lámpasor* (976); *nyilvánvalóan* (1264) *öö* [480] (416) *egy lámpa; három* (232) *öö* [192] (864) *féle* (152) *pénztárt mutat; poroltóval* (335) *öö* [424] (344) *oltja az ételt; egy széket* (600) *öö* [592] (752) *ad.*

11.3.1. A kitöltött szünetek és a nyújtások közvetlen környezetében lévő néma szünetek pozíciója és időtartama

A kitöltött szünetek közvetlen környezetében lévő néma szüneteket aszerint csoportosítottuk, hogy megelőzik vagy követik azt (19. táblázat21. ábra). A kitöltött szünetek előtt összesen 138 db néma szünetet adatoltunk, azt követően pedig 160 darab jelkimaradást.

19. táblázat: A kitöltött szünetek környezetében lévő néma szünetek időtartama pozíciójuk függvényében (ms)

	a néma szünet helyzete					
	kitöltött szünet előtt			**kitöltött szünet után**		
	tolmácsh.	gy. tolm.	spontán	tolmácsh.	gy. tolm.	spontán
átlag	1372,38	555,04	1079,58	621,07	501,60	812,31
átlagos eltérés	928,78	335,02	530,41	342,67	264,71	396,37
min.	112	104	144	104	104	216
max.	3968	3176	3672	1889	1536	2960

A kitöltött szünetek előtti néma szünetek átlagos időtartama 1372,38 ms a tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben, 555,04 ms a gyakorló tolmácsok szövegeiben és 1079,58 ms a profi tolmácsok spontán beszédanyagában; a kitöltött szünet utániaké rövidebb: 621,07 ms, 501,60 ms és 812,31 ms. Ha összehasonlítjuk a hezitálások előtt tartott néma szünetek átlagos időtartamát a két célnyelvi szövegben és a spontán beszédanyagban, látható, hogy ennek időtartama a gyakorló tolmácsok esetében a legrövidebb, és a tolmácshallgatók esetében a leghosszabb, megközelítőleg háromszorosa az előbbinek. A kitöltött szüneteket követő néma szünetek átlagidőtartama mindhárom korpuszban hasonló értéket mutat, a legrövidebb időtartam azonban itt is a profi tolmácsok célnyelvi szövegeiben tapasztalható. A kitöltött szüneteket megelőző néma szünetek időtartamértékei nagyobb szóródást mutatnak, vagyis a hezitációk előtti néma szünetek változatosabb időtartamban valósulnak meg.

Az időtartamokra vonatkozóan statisztikai elemzést is végeztünk, és arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a néma szünetek időtartama függ-e a pozíciójuktól, vagyis hogy megelőzik vagy követik a hezitációs jelenséget.

A tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben az eredmények szignifikáns különbséget mutatnak a két csoport között: a kitöltött szünetet megelőző néma szünetek hosszabbak, mint a kitöltött szünetet követőek (egytényezős ANOVA: $F(1;106) = 23,698$, $p = 0,000$). A kitöltött szünet előtt megjelenő néma szünet már önmagában jelezheti a tervezés pillanatnyi nehézségét, például a grammatikai tervezés vagy a lexikális előhívás zavarát. Ezeknek a problémáknak a megoldására a kitöltött szünet biztosít időt, amely alatt lezajlanak a megfelelő tervezési vagy korrekciós folyamatok. A kitöltött szünet tehát részben áthidalja a felmerülő nehézséget, ezért az azt követő szünet rövidebb, mint az azt megelőző. A két csoport közötti különbséget a 18. ábra is mutatja.

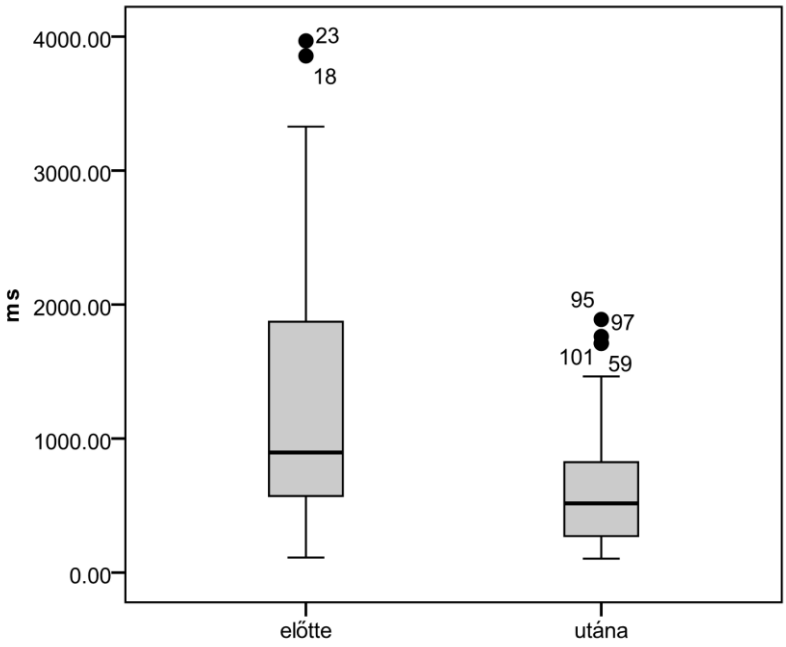

18. ábra: A kitöltött szünetek előtti és utáni néma szünetek (medián és szóródás)

A gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben az eredmények nem mutatnak szignifikáns különbséget a két csoport között (egytényezős ANOVA: $F(1; 119) = 0{,}396$, $p = 0{,}530$): a kitöltött szüneteket megelőző néma szünetek hosszabbak ugyan, mint az azokat követőek, a különbség azonban nem számottevő (19. ábra). Ezekben a szinkrontolmácsolt szövegekben a kitöltött szünetek előtt és után elhelyezkedő néma szünetek hossza kiegyenlítettebb és rövidebb. Ez egyenletesebb teljesítményre enged következtetni, amelyben a tolmácsok rövidebb idő alatt, nagyobb biztonsággal tudják áthidalni a tervezési vagy korrekciós folyamatokban felmerülő zavart.

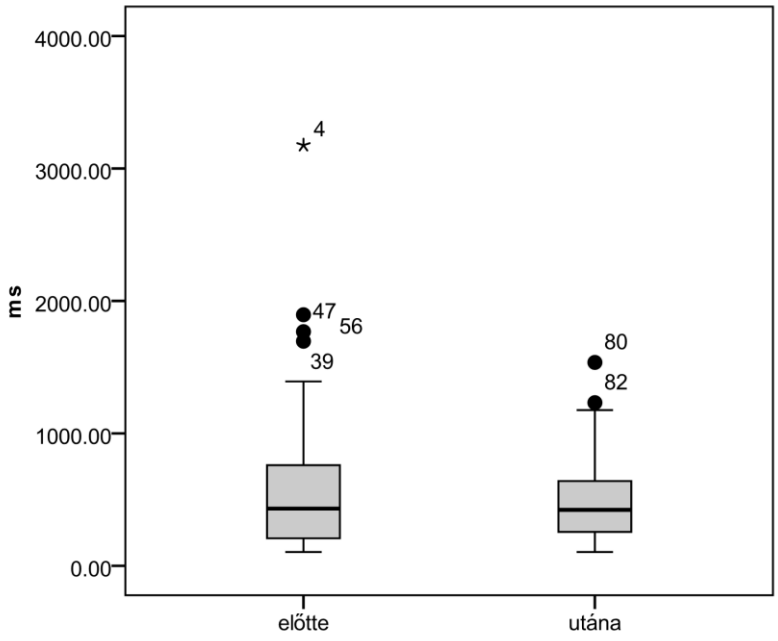

19. ábra: A kitöltött szünetek előtti és utáni néma szünetek (medián és szóródás)

A gyakorló tolmácsok spontán narratíváiban sem mutatható ki szignifikáns különbség a kitöltött szüneteket megelőző és követő néma szünetek között (egytényezős ANOVA: $F(1;67) = 2{,}787$, $p = 0{,}100$), jóllehet az eltérés nagyobb, mint a szinkrontolmácsolt szövegekben (20. ábra). Ez a kismértékű eltérés azonban azzal magyarázható, hogy szinkrontolmácsolás során az időfaktor szűk mozgásteret ad a tolmácsoknak, ezért beszédszüneteik időtartama kiegyenlítettebb.

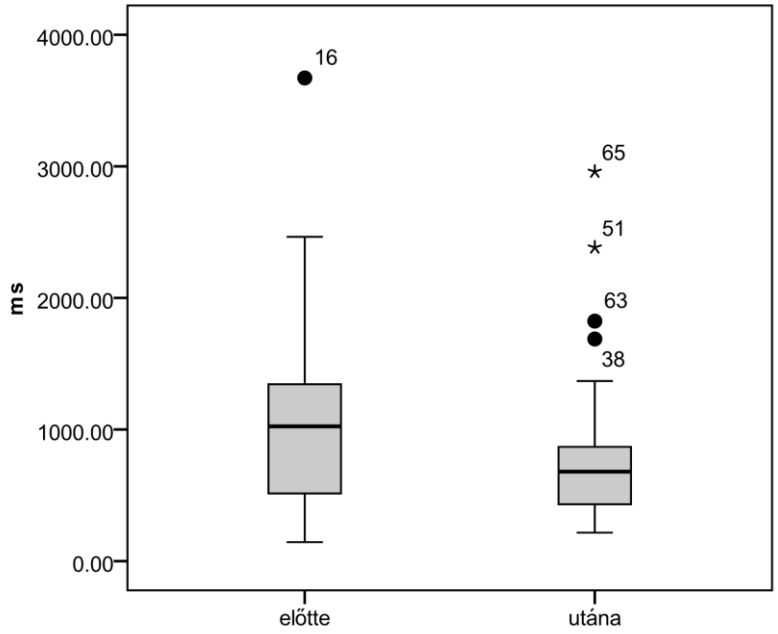

20. ábra: A kitöltött szünetek előtti és utáni néma szünetek (medián és szóródás)

A Pearson-féle korrelációanalízis nem igazolt szoros pozitív, vagy negatív lineáris összefüggést a hezitálást megelőző és az azt követő néma szünetek között egyik korpuszban sem (a gyakorló tolmácsok esetében r = -0,005, a tolmácshallgatók esetében r = -0,003, a spontán narratívák vonatkozásában r = 0,109). A lineáris regressziós számítás eredményei fordított arányú korrelációt mutatnak a gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben (B = -0,003) a két csoport tekintetében, a tolmácshallgatók célnyelvi beszédanyagában és a gyakorló tolmácsok spontán narratíváiban pedig egyenes arányú korrelációt (B = 0,001 és B = 0,091). A gyakorló tolmácsok esetében ez azt jelenti, hogy minél hosszabb a kitöltött szünetet megelőző néma szünet, annál rövidebb az azt követő. Ugyanakkor a spontán narratívákban az egyenes arányú kapcsolat azt jelzi, hogy minél hosszabb a kitöltött szünetet megelőző néma szünet, annál hosszabb az azt követő is.

A nyújtások közvetlen környezetében lévő néma szüneteket hasonlóképpen csoportosítottuk, mint a kitöltött szünetek esetében, vagyis aszerint, hogy megelőzik vagy követik a nyújtásokat. Néhány olyan eset is előfordult, amikor a nyújtás közvetlen környezetében nem jelentkezett néma szünet: a tolmácshallgatók esetében 14 alkalommal, a profi tolmácsok esetében 7 alkalommal, a spontán beszédanyagban pedig 4 alkalommal.

A nyújtások előtt tartott néma szünetek átlagidőtartama mindhárom beszédanyagban magasabb értéket mutat, mint a nyújtások utáni pozícióban regisztrált néma szünetek átlagidőtartama (20. táblázat20. táblázat).

20. táblázat: A nyújtások környezetében lévő néma szünetek időtartama pozíciójuk függvényében (ms)

	a néma szünet helyzete					
	nyújtás előtt			**nyújtás után**		
	tolmácsh.	gy. tolm.	spontán	tolmácsh.	gy. tolm.	spontán
átlag	786,21	709,57	1057,80	587,46	410,15	564,67
átlagos eltérés	360,44	389,07	447,80	308,38	219,61	297,19
min.	186	184	333	152	128	688
max.	2488	2496	1832	1136	1432	1096

A szinkrontolmácsolt szövegekben a nyújtások előtti szünetek és a nyújtások utáni jelkimaradások átlagidőtartamának különbsége 200-300 ms-nyi időtartam, míg a

spontán beszédanyagban ez az eltérés magasabb értéket mutat: közel 500 ms-ot. Ennek magyarázata feltehetően a szónok által diktált beszédtempó követése, amely nem engedi meg a hosszabb jelkimaradásokat. Ugyanakkor mindkét szinkrontolmácsolt korpuszban a nyújtás előtt tartott néma szünetek maximum értéke jóval magasabb, mint a spontán beszédben. Számos hasonló extrém hosszúságú jelkimaradás tapasztalható a nyújtások előtt, amely valójában maga a fül-száj ívhossz.

A 21. ábra az *aa hatékony betartatás* közlésrészlet rezgés- és hangszínképét mutatja. A határozott névelő nyújtása előtti 2496 ms hosszúságú szünetnek több oka is lehet: 1) a mentális lexikon aktiválásával kapcsolatos nehézséget mutatja, 2) a forrásnyelvi szövegrészlet megértéséhez szükséges időtartamot (fül-száj ívhossz) jelzi, 3) vagy mindkettőt.

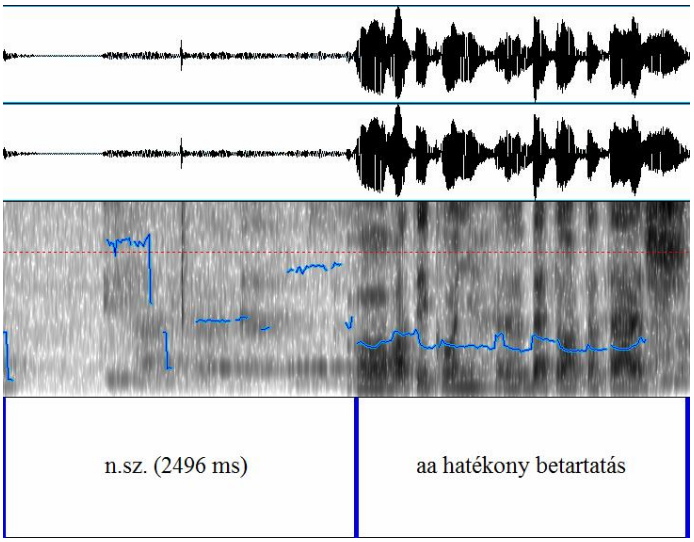

21. ábra: Az *aa hatékony betartatás* közlésrészlet rezgés- és hangszínképe

11.4. A forrásnyelvi szünetkihasználás vizsgálata

A forrásnyelvi beszédszünetek kihasználásával kapcsolatos szakirodalom egy része a szünetek jelentős szerepét hangsúlyozza a tolmácsokra nehezedő mentális terhelés enyhítésére, másik része azonban a szünetek rövidségére tekintettel nem tartja lehetségesnek azok kihasználását.

A szünetkihasználás kimutatásának egyik lehetséges módja, ha összefüggést keresünk a forrásnyelvi szünettartam növekedése és a célnyelvi beszédtempó gyorsulása között. Ezt az összefüggést mind a tolmácshallgatók, mind pedig a gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben megvizsgáltuk. Valószínűsítettük, hogy a gyakorlatszerzés

hatására a szünetkihasználás nő, hiszen a gyakorló tolmácsok – bizonyos folyamatok automatikussá válása miatt – nagyobb figyelmet tudnak fordítani a célnyelvi szöveg létrehozására. A beszédtempó mértékegységének a szótag/s-ot tekintettük.

A 21. táblázat a forrásnyelvi szünetek összidőtartamát (másodpercben megadva), valamint a tolmácshallgatók és a gyakorló tolmácsok átlagos beszédtempóját tartalmazza adott időintervallumon belül. Ezt az intervallumot 20 másodpercenként határoztuk meg.

21. táblázat: A beszédszünet és a beszédtempó összefüggései

Idő-intervallum (s)	FNy-i szünet (s)	CNySz tempó (Hallg.)	CNySz tempó (Tolm.)
0-20	10,7	3,52	3,64
20-40	7,4	3,34	3,70
40-60	9,7	2,41	3,52
60-80	8,5	3,89	4,19
80-100	11,8	3,39	3,80
100-120	8,8	2,8	3,38
120-140	8,7	2,69	3,32
140-160	10,3	3,18	3,31
160-180	8,0	3,38	4,26
180-200	9,2	3,61	3,89
200-220	8,8	3,29	4,09
220-240	10,3	3,39	3,50
240-260	6,8	3,63	4,11
260-280	7,8	3,82	3,86

A tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben egyetlen esetben fordult elő, hogy a forrásnyelvi szünettartammal párhuzamosan a célnyelvi beszédtempó is nőtt: a 120-140 s időintervallumban mért értékhez képest a 140-160 s időintervallumban az átlagos szünettartam 8,7 másodpercről 10,3 másodpercre, a célnyelvi beszédtempó pedig 2,69 szótag/s-ról 3,18 szótag/s-ra. Ezen kívül három esetben tapasztalható hasonló párhuzamosság, ezeket azonban elhanyagolható mértékük miatt nem vesszük figyelembe. A gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben egyetlen esetben sem mutatható ki a forrásnyelvi szünetkihasználás.

A 22. táblázat azt mutatja, hogy adott időintervallumban az átlagos forrásnyelvi szünettartamtól való eltérés a tolmácsoknak hány szótag közlésére adna lehetőséget.

22. táblázat: A szünetátlagtól való eltérés és az eltérés idejére jutó szótagszám

Idő-intervallum (s)	FNy-i szünet időtartama (s)	A szünetátlagtól való eltérés (s)	Az eltérés idejére jutó átlagos szótagszám (th.)	Az eltérés idejére jutó átlagos szótagszám (gy.t.)
0-20	10,7	1,35	4,75	4,91
20-40	7,4	-1,95	-6,51	-7,22
40-60	9,7	0,35	0,84	1,23
60-80	8,5	-0,85	-3,31	-3,56
80-100	11,8	2,45	8,31	9,31
100-120	8,8	-0,55	-1,54	-1,86
120-140	8,7	-0,65	-1,75	-2,16
140-160	10,3	0,95	3,02	3,15
160-180	8	-1,35	-4,56	-5,76
180-200	9,2	-0,15	-0,54	-0,58
200-220	8,8	-0,55	-1,81	-2,25
220-240	10,3	0,95	3,22	3,33
240-260	6,8	-2,55	-9,26	-10,47
260-280	7,8	-1,55	-5,92	-5,99

A forrásnyelvi szövegben mindössze négy alkalommal emelkedik a szünetátlaghoz képest a forrásnyelvi szünetek időtartama minimum 0,35, maximum 2,45 másodperccel. Ugyanakkor ezek közül a lehetőségek közül a tolmácshallgatók mindössze egyet használtak ki, a gyakorló tolmácsok pedig egyet sem.

Az előzetes feltevést – miszerint a forrásnyelvi szünetkihasználás a gyakorlatszerzés következtében nő – a kapott eredmények nem igazolták. Ezzel együtt a vizsgálat eredményei alapjaiban megkérdőjelezik a forrásnyelvi szünetkihasználás lehetőségét a szinkrontolmácsolás során, hiszen a forrásnyelvi szünettartamokban való eltérések olyan minimálisak, hogy legfeljebb néhány szótaggal több közlésrészlet kiejtését teszik lehetővé, vagyis jelentős mentális energia nem szabadítható fel.

12. Introspekciós módszer a fordítástudományban

A fordítás eredményeképpen létrejövő írott szövegek – a sokszoros ellenőrzés, átszerkesztés miatt – keveset árulnak el arról, hogy milyen sajátosságok jellemzik a percepciót és a produkciót kétnyelvű beszédtevékenység során. A rossz, hibás fordítások esetleg rávilágítanának bizonyos mentális folyamatokra, azonban ezek kizárólag a hibás működést tükröznék. Ezért a kutatók a pszichológiából ismert introspekciós módszert, a hangosan gondolkodást (*think aloud*), valamint e módszerrel nyert jegyzőkönyveket (*think-aloud protocols: TAPs*) kezdték el alkalmazni, hogy a fordítás során a megértési és a megfogalmazási változatok állandó felvetésének és elvetésének folyamatát megismerhessék (Klaudy 1994, 1997). Ezt a módszert a pszichológia területén Claparède (1932 idézi Tirkkonen-Condit 1995) és Duncker (1935 idézi Tirkkonen-Condit 1995) dolgozta ki az instrospekcióval kapcsolatosan (Börsch 1986), majd Ericsson és Simon (1984) vette át és alkalmazta a fordítási folyamatokra. Ezenkívül, szükségszerűnek látszott az addig túlnyomórészt deduktív és előíró modelleket kiegészíteni empirikus és induktív módszerekkel (Kussmaul, Tirkkonen-Condit 1995). E kezdeményezéseket azonban hosszú szünet követte, ugyanis az introspekció révén nyert adatokat megbízhatatlannak minősítették (Moser-Mercer 2002), és csak a nyolcvanas évek elején kezdték újra alkalmazni az idegennyelv-elsajátítás területén (Cohen 1984 idézi Klaudy 1994). Egyes kutatók szerint a hivatásos fordítók tevékenysége olyannyira automatizált, hogy ha fordítás közben introspekcióra kényszerítik őket, munkatempójuk rendkívül lelassul, és így a kapott eredmények nem a valódi gondolkodási tevékenységüket mutatják (Börsch 1986).

13. Retrospektív interjúk a szinkrontolmácsolás kutatásában

A szinkrontolmácsolás vizsgálatában a tevékenység természetéből adódóan az introspekciós módszer nem alkalmazható, itt a retrospektív interjúk használata terjedt el (Kalina 1991; Ivanova, Mead 2000; Cecot 2001; Vik-Tuovinen 2002; Bakti 2007b).

Az adott tolmácsolási feladatot követően elő tudjuk hívni azokat a gondolatokat, amelyek a feladat elvégzése során játszódtak le elménkben. A retrospektív interjúk készítésénél lényeges szempont, hogy rögzítésük közvetlenül az adott feladat után történjen meg, hiszen ekkor még számos információ közvetlenül előhívható a rövid távú memóriából. Ugyanakkor előfordulhat, hogy ezek az információk már csak nyomot hagynak a rövid távú memóriában, így kulcsszerepet tölthetnek be a hosszú távú memóriából történő előhívási folyamatban (Ericson és Simon 1999). A tolmácsok meghallgatják saját teljesítményüket, miközben olvashatják a forrásnyelvi szöveget is, ezek alapján tesznek megjegyzéseket, hívják elő a tolmácsolás közben lezajlott folyamatokat a hosszú távú memóriából. A retrospektív interjúk készítésekor fontos tényező, hogy a vizsgálati személy ne érezze, egy társas interakcióban vesz részt, következésképpen ne igazítsa a közléseit a társadalmi konvenciókhoz, hiszen ez a folyamat nyilvánvalóan megváltoztatná a közlésre szánt információkat. Ezért az interjú készítője gyakran nem is tesz fel kérdéseket, csak rögzíti a tolmácsok megnyilatkozásait, ezzel biztosítja, hogy az eredmények torzulás nélkül tükrözzék a szóban forgó mentális folyamatokat.

Königs (1991 idézi Tirkkonen-Condit 1995) számos olyan folyamatot említ, amely az introspektív és retrospektív módszerrel azonosítható, ilyenek pl. a makrotervezés, a problémák azonosítása, problémamegoldás, asszociációk, korrekciók. A problémák azonosítása, a szünetek, a javítások a felszíni jelenségekhez (*surface phenomena*) tartoznak, míg a makrotervezés, a problémamegoldás, az asszociációk, a kulturális transzfer a kevésbé megfogható rejtett jelenségek (*hidden phenomena*) közé.

Ezzel szemben számos kritika is megfogalmazódott e módszer használhatóságát és megbízhatóságát illetően. Hönig (1992: 10) például a következőket mondja:

„Only well-ordered thoughts are reflected in the protocols, and the often rather chaotic mental activities cannot be put into words. Sometimes after-event rationalisations are produced, which do not mirror what actually took place" (idézi Tirkkonen-Condit 1995).
(A jegyzőkönyvek kizárólag jól szerkesztett gondolatokat tükröznek, hiszen a gyakran meglehetősen kaotikus mentális tevékenységeket nem lehet megfogalmazni. Ezek olykor esemény utáni racionalizációkat eredményeznek, amelyek nem tükrözik azt, ami valójában lejátszódott. (T. A. ford.)

Vagyis a verbalizáció nem a valós mentális műveleteknek a lenyomata, ily módon indirekt adatforrásnak kell tekintenünk. Az így kapott verbális adatokat nem lehet hipotézisek verifikálására felhasználni, csak a hipotézisek megalkotására, valamint kiegészítő eljárásként (korlátozottan) alkalmazhatóak a hipotézisek igazolásánál.

Krings (1987) szerint a retrospektív módszer esetében a vizsgálati személyek olyan közléseket verbalizálnak, amelyek nem konzisztensek a valódi kognitív folyamatokkal. Ezzel szemben a hangosan gondolkodtató módszer során kapott eredményeket lényegesen megbízhatóbbaknak tartja, hiszen a verbalizáció akkor történik, amikor a releváns információk a rövid távú memóriában még rendelkezésre állnak, tehát nincs szükség absztrakcióra, szelekcióra, vagy következtetésekre. Az interjúkból nyert adatok validitása a verbalizációs tevékenységhez köthető absztrakció és szelektivitás mértékétől függ.

13.1. A retrospektív interjúk kódolása

A retrospektív interjúk során nyert eredmények feldolgozása, kódolása a módszer lényeges fázisa, ugyanis ekkor válnak az eredmények tendenciákat kijelölő számszerűsíthető adatokká. A vizsgálat során az első feladat a retrospektív interjúk közléseinek kódolása volt. A retrospektív interjúkból származó információk kódolását az egyes kutatók más-más megközelítésből oldják meg.

Vik-Tuovinen (2002) például a szinkrontolmácsolási folyamat különböző szakaszai alapján különíti el a retrospektív interjúk közléseit, annak három nagy szakaszához köti: 1) a megértéshez, 2) a transzferhez és 3) a beszédprodukció folyamatához. A negyedik fő kategóriája pedig a háttértudás (23. táblázat).

23. táblázat: Vik-Tuovinen (2002) kódolási kategóriái

Megértés	Transzfer	Beszédprodukció	Háttértudás
Recepció	Elfogadhatóság	Nyelvi kifejezés	Általános műveltség
Jelentéstartalom	Formai ekvivalencia	Ekvivalencia	Felkészülés
	Tartalmi ekvivalencia	Előadásmód	
	Tolmácsolási technika		

E négy kategórián belül alkategóriákat is meghatároz. A háttértudáson belül megkülönbözteti az általános műveltséghez, illetve a felkészüléshez kapcsolódó megjegyzéseket; a megértés csoportján belül a recepció és a jelentéstartalomhoz kapcsolódó megjegyzéseket. Az átvitelhez kapcsolódó megjegyzéseket további négy alcsoport alkotja: 1) az elfogadhatóság, 2) a formai ekvivalencia, 3) a tartalmi ekvivalencia és 4) a tolmácsolási technika. A célnyelvi beszédprodukcióra vonatkozó megjegyzéseket pedig a nyelvi kifejezés, az ekvivalencia és az előadásmód alkategóriáiba sorolja.

Ivanova (2000: 38-39) megközelítése inkább probléma-orientált, és négy kategóriát különböztet meg: 1) megértés, 2) fordítás, 3) feladatok egyidejűsége és 4) monitoring (24. táblázat). A *megértésen* belül a percepció, a lexikai hozzáférés, a szintaktikai feldolgozás, a szövegintegráció, és a háttértudáshoz kapcsolódó szövegértési kategóriákkal dolgozik. A *fordítás* kategóriát a célnyelvi megfelelő megtalálása és a több célnyelvi megfelelő közüli választás alcsoportjai alkotják. A *feladatok egyidejűsége* csoporton belül pedig a nagyon sűrű forrásnyelvi inputból eredő problémák és a fordítás miatti célnyelvi beszédprodukciós késések találhatóak. A *monitoring* kategóriája további hat problémához köthető alcsoportot tartalmaz: 1) a fordítás fogalmi szinten egyezik-e az eredetivel, 2) megfelel-e a célnyelvi szöveg a célnyelv szabályainak, 3) milyen a forrásnyelvi szöveg időzítése a célnyelvi produktumhoz képest, 4) a forrásnyelvi szövegre, illetve a forrásnyelvi beszélőre vonatkozó megjegyzések, 5) a tolmácsok teljesítményének értékelése, 6) nem elemzett problémák.

24. táblázat: Ivanova (2000) kódolási kategóriái

Megértés	Fordítás	Feladatok egyidejűsége	Monitoring
Percepció	A CNy-i megfelelő megtalálása	Nagyon sűrű input	Fogalmi szintű egyezés

Lexikai hozzáférés	CNy-i választás	CNy-i produkciós késések	Célnyelvi szabályok követése
Szintaktikai feldolgozás			Megjegyzések a FNy-i szövegre, illetve beszélőre
Háttértudáshoz köthető szövegértés			A FNy-i szöveg időzítése
Szövegintegráció			Teljesítményértékelés
			Nem elemzett problémák

Rövidítések:
CNy-i=célnyelvi
FNy-i=forrásnyelvi

Bakti (2007b) Ivanova (2000) kódolási kategóriáit használta négy személytől nyert retrospektív interjú közléseinek transzkribálásához, jóllehet néhány ponton módosította ezeket. Az eredeti rendszerhez képest a tolmácsok teljesítményére vonatkozó kategóriát még kiegészítette a tolmácsok személyes megjegyzéseivel. Ezek nem a célnyelvi produktumra, hanem leginkább a tolmácsok általános lelkiállapotára vonatkoznak. A tolmácsok teljesítményéhez köthető kategórián kívül a célnyelvi beszédprodukcióra vonatkozó csoportot is kiegészítette egy újabb kategóriával, mégpedig a célnyelvi beszédprodukció során felmerülő „túlélési stratégiákkal", valamint összevonta a két időre vonatkozó kategóriát.

A retrospektív módszerrel kapott információk kódolása után Bakti (2007b) a legtöbb megjegyzést a *túlélési stratégiák* kategóriához tartozónak találta. A tolmácsok ezekben a közlésekben indokolták meg a célnyelvi beszédprodukció során hozott döntéseiket. A második legtöbb megjegyzés a *monitoring* kategórián belül a *tolmácsolt célnyelvi szöveg értékelése* csoportba került. A fennmaradó megjegyzés többé-kevésbé egyenletesen oszlott el a többi kategória között. A kapott eredményeket Bakti (2007b) azzal magyarázza, hogy a kísérletben gyakorló szinkrontolmácsok vettek részt, akiknél a tolmácsolási folyamat automatizálódott, így jobban tudtak figyelni a célnyelvi produktumra, illetve annak stílusára. Továbbá a gyakorlatszerzés eredményeképpen kifejlett túlélési stratégiáikkal rendelkeztek, pontosan tudták, hogy mit miért érdemes feláldozni.

13.2. Eredmények

Vizsgálatunk során a hat retrospektív interjúban összesen 104 közlést különítettünk el, amelyek kódolását alapvetően Ivanova (2000) kategóriái szerint végeztük el. Ivanova kategóriáit azonban helyenként módosítottuk, illetve kiegészítettük. A *Fordítás* kategóriához hozzáadtam Bakti (2007b) által bevezetett *Túlélési stratégiák*at, illetve alkalmaztuk a szintén általa létrehozott *Személyes megjegyzések* kategóriát is. Ezen kívül kiegészítettük a három fő kategóriát a *Beszédprodukció* kategóriával, ezen belül pedig létrehoztuk a *Kivitelezés problémái* alkategóriát.

A következő táblázat a módosított és kiegészített kategorizálási sémát mutatja:

25. táblázat: Az alkalmazott kódolási kategóriák

Megértés	Percepció Lexikai hozzáférés Szintaktikai feldolgozás Háttértudáshoz köthető szövegértés Szövegintegráció
Fordítás	A CNy-i megfelelő megtalálása CNy-i választás Túlélési stratégiák
Feladatok egyidejűsége	Nagyon sűrű input CNy-i produkciós késések
Beszédprodukció	A kivitelezés problémái
Monitoring	Fogalmi szintű egyezés Célnyelvi szabályok követése Megjegyzések a FNy-i szövegre, illetve beszélőre A FNy-i szöveg időzítése Teljesítményértékelés Nem elemzett problémák
Személyes megjegyzések	

A retrospektív interjúk közléseinek kódolása után a legtöbb megjegyzés a *Monitoring* kategóriába (43 db) került (22. ábra), míg a második helyre a *Fordítás*

kategória került (33 db közlés). Ivanova (2000) hasonló eredményekről számol be: az általa elvégzett vizsgálatban részt vett profi tolmácsok különös figyelmet (az összes közlés 31%-ában) fordítottak az adott kontextusban helyénvaló célnyelvi megfelelő kiválasztására. A feladatok egyidejűségével, valamint a beszédkivitelezéssel kapcsolatosan mindössze 3-3 közlést különítettünk el. Látható tehát, hogy (valószínűsíthetően a hatékony figyelemmegosztásnak köszönhetően) a tolmácsoknak nem okozott problémát a forrásnyelvi beszédpercepció és a célnyelvi beszédprodukció időben történő egymásra csúszása. Ennek ellenére a célnyelvi produkciós késéseket rendszerint a feladatok egyidejűségének tulajdonítják. Ivanova (2000) kísérletében a tolmácshallgatók arról is beszámoltak, hogy néhány esetben a hosszú forrásnyelvi szegmenseket csak addig a pontig hallották, amíg a beszédprodukciós mechanizmus szerephez nem jutott, vagyis a tolmácshallgatók esetében rendszerint még nem működik megfelelően a figyelemmegosztás.

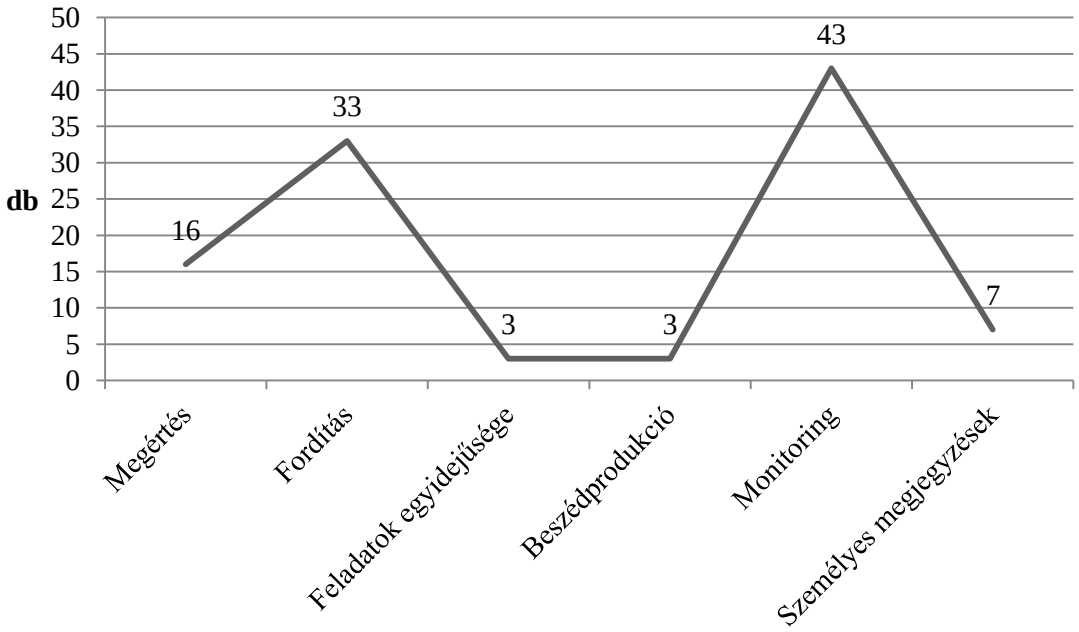

22. ábra: A közlések száma kódolási kategóriák szerint

A 23. ábra az egyes kategóriákon belül tovább csoportosított közlések számát mutatja. A legtöbb megjegyzés a célnyelvi megfelelő megtalálásához, valamint a célnyelvi választáshoz köthető. Ezen kívül magas számban fordultak elő *a célnyelvi szabályok követése* alkategóriába sorolt megjegyzések is. Ez egybecseng Ivanova (2000) eredményeivel és azon megállapításával, miszerint a profi tolmácsok több

figyelmet tudnak szentelni az átváltási műveletekre, miután a beszédmegértési folyamatok hatékonyabban működnek a gyakorlatszerzés következtében. Mindezeket azonban cáfolja az egyik kísérleti személy következő, beszédmegértésre vonatkozó megjegyzése:

> „tolmácsolás közben az ember agya, legalább is én úgy érzem, hogy sokkal inkább a forrásnyelvre összpontosít. Annyira figyelem, hogy mit mondanak, hogy a saját beszédemre annyira nem figyelek […] a megértés a lényege, a megértés sokkal fontosabb, utána az én megfogalmazásom majdhogynem automatikus" (Ri4).

Jóllehet, a megértéssel kapcsolatban rögzített közlések számadatai alapján a szóban forgó tolmács által megfogalmazott megállapítás nem terjeszthető ki általánosan a tolmácsolási tevékenységet érintő folyamatok leírására. A komplexebb fordítási problémák az alaposabb és összetettebb forrásnyelvi feldolgozással is magyarázhatók (Shreve és Diamond 1997).

A tolmácsok közlései között szintén nagy számban fordultak elő olyanok, amelyekkel a tolmácsolt célnyelvi szöveget, valamint saját teljesítményüket értékelték. Ez alátámasztja Vik-Tuovinen (2002) és Bakti (2007b) állítását, mely szerint a gyakorló szinkrontolmácsok jobban megszokták, hogy elemezzék teljesítményüket, illetve a szinkrontolmácsolás során felmerült problémákat. Valószínűsítik, hogy a tolmácshallgatók még nem képesek megfelelően gazdálkodni a rendelkezésre álló mentális energiával ahhoz, hogy a tolmácsolási folyamat összes fázisára figyeljenek.

Tóth (2011) a szinkrontolmácsolás során működő önellenőrzési folyamatokat vizsgálta. Hét gyakorló szinkrontolmács célnyelvi beszédprodukciójában előforduló megakadásjelenségeket elemezve arra a kérdésre kereste a választ, hogy a hibadetektálás és a javítás milyen arányban és milyen módon jelenik meg a különböző típusú megakadások esetén. Továbbá megvizsgálta, hogy a tervezés és a kivitelezés mely szintjén működik leghatékonyabban az önjavítás, valamint elemezte a hiba megjelenése és a javítása között eltelt időket. A kapott adatokat összehasonlította a szakirodalom spontán beszédre vonatkozó eredményeivel.

A kapott eredmények azt igazolták, hogy az önellenőrzési mechanizmus a szinkrontolmácsolásban is hasonlóképpen működik, mint az egynyelvű spontán

beszédben. Mindkét beszédtevékenység során egyazon nyelvi szinten, egyazon típusú megakadásjelenségek esetén jelentkezett a legtöbb javítás. Az egyetlen eltérés a nyelvi tervezés szintjéhez kapcsolódó grammatikai/szintaktikai hibák javítása esetében mutatkozott. Az önellenőrzés temporális szerveződésének elemzése alapján pedig elkülöníthető volt a kétféle monitorozás. Az elemzett megakadások mintegy fele igazolta a rejtett monitorozást, míg magyar spontán beszédben az eddigi kutatási eredmények azt mutatják, hogy az azonnali javítás az esetek egyharmadában következik be. Tóth (2011) megállapítás szerint a magasabb számú azonnali javítás lehetséges oka az, hogy a szinkrontolmácsok a szónok által diktált beszédtempóban működnek. Ez sürgeti az előforduló hibák mielőbbi javítását.

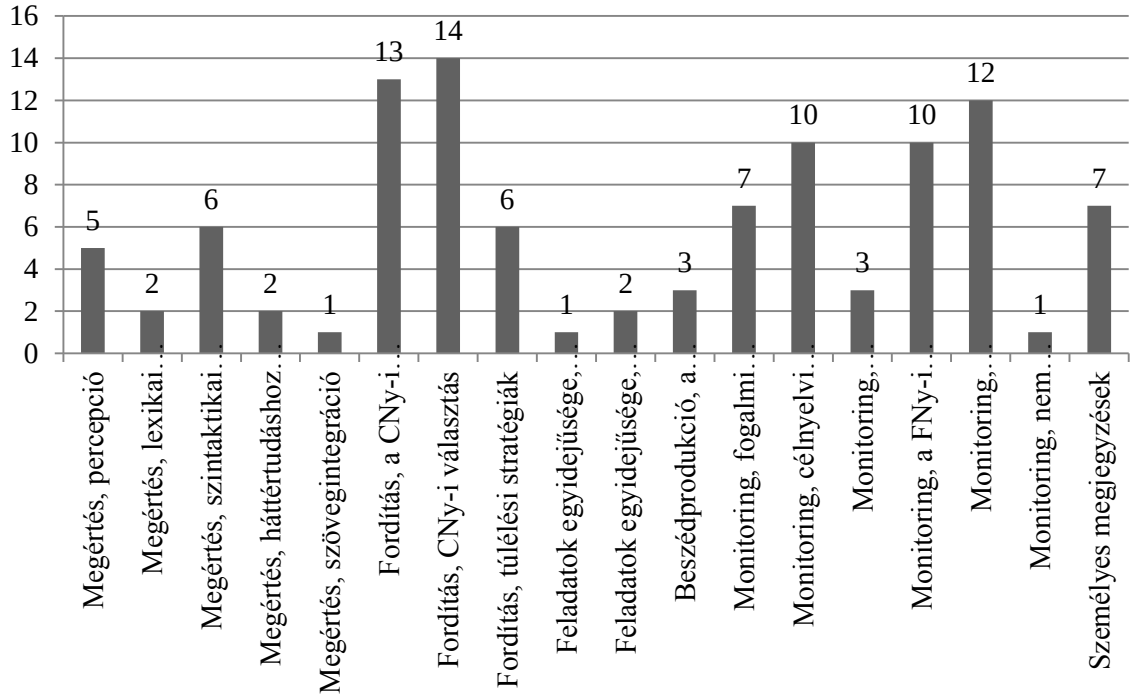

23. ábra: A közlések száma kódolási alkategóriák szerint

Az alkalmazott kategóriákat és a lejegyzett interjúkból vett példákat mutatja a következő táblázat:

26. táblázat: A retrospektív interjúkban szereplő közlések kódolása

Megjegyzés típusa	**Példa**
Megértés, percepció	A tizenhét után leálltam egyet, a számok mindig nehézséget jelentenek, a nehézség a *-ty* és a *-teen* közötti elhanyagolható különbség. Ri1

Megértés, lexikai hozzáférés	Emlékeztem, hogy három ige volt, tehát nemcsak az *egyszerűsíteni* és *harmonizálni*, hanem előtte is volt egy, és próbáltam visszaidézni, de nem ment. Azért is mondtam így, mert azt hittem, hogy nem ilyen sorrendben, de be fog ugrani az első az igék közé emiatt nem is tettem *és*-t. Közben annyira el voltam foglalva azzal, hogy kerestem a harmadik igét, elfelejtettem, hogy mi a téma, nem jutott eszembe, hogy az élelmiszerhigiénia volt. Ri5
Megértés, szintaktikai feldolgozás	Egyszerűen csak hallgattam, hogy mit mond. A mondat elejéből nem lehetett következtetni arra, hogy mit fog mondani, tehát meg kellett várnom, amíg elmondja. Ri4
Megértés, háttértudáshoz köthető szövegértés	Valamiért úgy emlékeztem, hogy tanácsot mondott, de közben eszembe jutott, hogy azt olvastam, hogy a tanács még csak most fogja. Addigra ő már el is ért oda, hogy *majd a tanács*… Arra nem emlékeztem egyáltalán, hogy a bizottságot mondta, de az ember tudja, hogy először a bizottság fogadja el, és utána a tanács, ezért kijavítottam. Ri5
Megértés, szövegintegráció	Valószínűleg a megértéssel volt gond, próbáltam feldolgozni az eredeti szöveget. Ri1
Fordítás, a CNy-i megfelelő megtalálása	Azt hiszem, a *public*-on akadtam fenn, már ott járt az agyam, hogy mit fogok mondani a *public*-ra. Nem 1:1 megfelelés van mindig, és már azon gondolkoztam, hogy mit fogok mondani arra, hogy *public concern*, és azért tartottam szünetet, és nem a *kulcsfontosságú kérdés* miatt. Ri5
Fordítás, CNy-i választás	A *háttér* és az *áttekintés*, itt hirtelen hezitáltam, hogy melyik legyen. Ri6
Fordítás, túlélési stratégiák	És előtte azt mondta, hogy *food safety law* és ez további nehezítés egy tolmács számára, hogy az Unióban nincsenek törvények. Tehát itt kénytelen voltam a magyar jogszabály szót használni mint fölérendelt fogalmat, mert nem tudom, hogy most ez irányelv, határozat vagy rendelet. Ri2
Feladatok egyidejűsége, nagyon sűrű input	A *harmonizálás*-nál egy szótagot megint elnyeltem. Túl sok információ gyűlt már fel bennem, amit megértettem és átalakítottam, és vissza akartam adni. Siettem a visszaadással, nem

	egyenletes a produkciónak az üteme. Ri1
Feladatok egyidejűsége, CNy-i produkciós késések	Mire sikerült magyarul kimondanom, addigra ő már belekezdett az újabb szakaszba. Ri2
Beszédprodukció, a kivitelezés problémái	A konferenciába belegabalyodott a nyelvem, ennyi, semmi különös. Azt hiszem, ezen úgy lehetne javítani, ha az ember lassabban beszélne. Ri4
Monitoring, fogalmi szintű egyezés	Itt a mérföldkő, itt nem volt megfelelő, messze nem […] a kő valahogy beugrott, és onnan a mérföld, utána javítottam, nem az ideális megoldást választottam, de legalább értelmében sikerült átadni. Ri1
Monitoring, célnyelvi szabályok követése	Valószínűleg az angol az passzív volt, a magyarban ezt aktívba tenni, valahogy semlegessé, személytelenné kellene tenni, és ez nem sikerült. Ri1
Monitoring, megjegyzések a FNy-i szövegre, illetve beszélőre	Szerintem itt olyan hosszú volt már a mondat, hogy féltem attól, hogy nem tudom, hogy mivel fogom befejezni. Visszagondoltam, hogy már milyen régóta tart a mondat, jól fogom-e befejezni. Ri6
Monitoring, a FNy-i szöveg időzítése	Nem tudom még, hogy milyen állítmányt fogok utána mondani, ezért várok a raggal. Várnom kellett a forrásnyelvi információt. Ri6
Monitoring, teljesítményértékelés	Ez [*deliver*] nem lett szép, mert itt nem szó szerint a szállításra utal a szöveg, hanem *nyújt, biztosít*. Tudtam, nyilván a szinkrontolmácsolás egy kicsit arról is szól, hogy kompromisszumot köt az ember, feleljen meg, menjen át az üzenet, a szépség nem feltétlenül az elsődleges szempont. Ri3
Monitoring, nem elemzett problémák	Ez kicsúszott, ez idő óta, vagy nem tudom már, hogy mit akartam. Ri3
Személyes megjegyzések	Hiába kaptam szöveget a felkészüléshez, mégis sokkolt, hogy ő ezt két betűvel mondja, nekem pedig magyarul „ki kell bontanom”. Stressz forrás, és ez engem kizökkent ilyenkor. Ri2

13.3. Következtetések

A szinkrontolmácsolást követően elvégzett retrospektív interjúk készítésekor felmerülő kérdés legtöbbször a módszer megbízhatóságához, illetve megvalósíthatóságához kötődik. Vajon emlékeznek-e a tolmácsok arra, hogyan dolgozták fel a forrásnyelvi információkat egy olyan helyzetben, amelyben kiszámíthatatlan problémákat kell kezelniük, és amelyben a fokozott mentális terhelés, a feldolgozási műveletek komplexitása eleve lefoglalja a figyelmüket? A témával kapcsolatban elvégzett vizsgálat azt mutatja, hogy a retrospektív interjúk számos releváns és használható információval járulnak hozzá ahhoz, hogy közelebb kerüljünk a szinkrontolmácsolási folyamatok feltárásához. Mindazonáltal a kísérleti személyek közlései mind terjedelmükben, mind pedig informativitásuk mértékében eltértek.

Az interjúk elemzése bizonyítékul szolgált azokra a komplex működéssorozatokra is, amelyekben a beszédmegértés és a beszédprodukció kölcsönösen hat egymásra, valamint arra, hogy ez az interakció miképpen tükröződik a célnyelvi produktumban. A tolmácsok közlései elsősorban a fordítással és az önellenőrzéssel kapcsolatos kategóriákba kerültek, ami arra enged következtetni, hogy a fordítási folyamatok és az önmonitorozás jelentős mentális energiát vesz el a tolmácsoktól. A legkisebb problémát a feladatok egyidejűsége okozza, amelyet az eddigi, retrospekcióval foglalkozó vizsgálatok is alátámasztanak (pl. Ivanova 2000, Vik-Tuovinen 2002, Bakti 2007b).

A tolmácsjelöltek a kezdeti szakaszban még hajlamosak felváltva figyelni és beszélni. G. Láng (2005) szerint ebben az időszakban még nincs értelme a jelölteket arra kérni, hogy fordítsanak nagyobb figyelmet a célnyelvi szövegre. Erre addig úgysem lesz módjuk, amíg a tolmácsolási folyamatokat nem sikerül részben automatikussá tenni, és nem szabadul fel figyelmi kapacitás. Csak ezt követően érdemes a célnyelvi kimenő szöveg minőségével foglalkozni, azaz elvárni az önellenőrzést.

Az egynyelvű spontán beszédprodukció teljes folyamatát végigkíséri az önellenőrzés folyamata (Levelt 1989). A hibák kontrolljának és a javításuknak a képességét feltételezhetően az anyanyelv-elsajátítás során vesszük birtokba (Gósy 2008a). Az önellenőrzési mechanizmus tehát kizárólag azért nem működik megfelelően a tolmácsjelöltek esetében, mert tolmácsolás közben egyéb kognitív folyamatok „elszívják” az ehhez szükséges mentális energiát.

14. Következtetések

A dolgozat fő témája a szinkrontolmácsok beszédprodukciójában előforduló beszédszünetek és hezitációs jelenségek kvantitatív és kvalitatív elemzése volt szinkrontolmácsolt szövegek alapján.

A szinkrontolmácsolás a beszédpercepció és a beszédprodukció egy speciális esete, amely nagymértékű hasonlóságot mutat a zajos környezetben történő beszédhez. A dolgozat egyik fő kérdése az volt, hogy miként befolyásolja a forrásnyelvi beszédzaj a célnyelvi szünettartást és szegmentálást, illetve az, hogy van-e összefüggés a fokozott mentális terhelés és a hezitációk (jelen esetben a kitöltött szünetek, nyújtások és szóközi szünetek) előfordulási gyakorisága és időtartama között. A kutatás választ keresett arra is, hogy lehetséges-e mentális energia felszabadítása a forrásnyelvi szünetkihasználás révén. A vizsgálatokat kiegészítő retrospektív interjúk számos releváns és használható információval járultak hozzá ahhoz, hogy közelebb kerüljünk a szinkrontolmácsolási folyamatok feltárásához.

Az értekezésben részletezett empirikus kutatás alapját tolmácshallgatók és gyakorló tolmácsok szinkrontolmácsolt szövegei adták, valamint a gyakorló tolmácsok spontán narratívái. A kísérletben hat tolmácshallgató, közülük öt nő és egy férfi (átlagéletkoruk 25,6 év) és hét (két férfi és öt nő) konferenciatolmács (átlagéletkoruk: 38,5 év) vett részt. Minden egyes kísérleti személyt egyénileg teszteltünk. Az elemzés elméleti keretét Levelt (1989) beszédprodukciós modellje, valamint Gósy (2004b) megakadás taxonómiája szolgáltatta.

1. A szünetezés jellemzői a különböző szövegekben. A különböző beszédanyagok szünetezésének vizsgálata során a tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben 24,64%-tól 34,97%-ig terjedő szünetarányt mutattunk ki, míg a gyakorló tolmácsok szinkrontolmácsolt szövegeiben a néma szünetek aránya 17%-tól 24,91%-ig terjedt, jelentős egyéni eltérések nem voltak.

A beszédprodukciót zajban vizsgáló kutatások (Junqua 1996, Castellanos et al. 1996, Winkworth és Davis 1997, Wassink et al. 2007, Gósy 2008b) azt mutatják, hogy a zaj hatására a beszélők gyakrabban és hosszabb szüneteket tartanak, mint csendes körülmények között. A jelen vizsgálat eredményei alátámasztották, hogy a gyakorló tolmácsokat kevésbé zavarja a beszédzaj, vagyis a hallgatás és beszélés egyidejűsége. Ezzel szemben a tolmácshallgatók szövegeiben a gyakoribb és hosszabb szünettartás

arra utalt, hogy mind az átalakítási, mind az előhívási folyamatok több időt vettek igénybe, és nagyobb kontrollt igényeltek.

Mivel a beszédszünetek egyik alapvető funkciója a beszéd közlésegységeinek tagolása, megvizsgáltuk, hogy a néma és a kitöltött szünetek, illetve ezek kombinációi milyen számban jelennek meg szerkezethatáron és nem szerkezethatáron az egyes szövegekben.

A tolmácshallgatók és a gyakorló tolmácsok eredményei között az egyetlen eltérés a rövid (100-500 ms-ig tartó) néma szünetek esetében mutatkozott: a gyakorló tolmácsok szerkezethatártól függetlenül megközelítőleg kétszer annyi néma szünetet tartottak ebben az időtartományban. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a gyakorló tolmácsok inkább több (kevésbé észlelhető) rövidebb néma szünetet tartanak elhelyezkedésüktől függetlenül. Ezt valószínűleg azért tehetik meg, mert számos esetben nem kell kivárniuk teljes szerkezeteket, hiszen anticipációs készségüket használva előre be tudják jósolni azokat.

A profi tolmácsok célnyelvi szövegeinek és spontán narratíváinak eredményei – egy kivételtől eltekintve – hasonlóak voltak: a 100-499 ms-ig terjedő tartományban mind szerkezethatáron, mind pedig nem szerkezethatáron a tolmácsok kétszer annyi néma szünetek tartottak a tolmácsolási feladat során, mint a képleírás folyamán. Ennek oka nemcsak a fokozott mentális terhelésben keresendő (ami a szinkrontolmácsolás során az egyidejű beszélésből és hallgatásból adódik), hanem a forrásnyelvi szegmentálásban is, amely nyilvánvalóan hatással van a célnyelvi szegmentálásra is.

A jellemző szünettartamokat tekintve az egyes tolmácshallgatóknál az eloszlások nem tértek el jelentősen egymástól, a szünetek többsége a 250-750 ms közötti tartományban realizálódott, míg a gyakorló tolmácsoknál a szünetek többsége a 200-500 ms közötti tartományban. A profi tolmácsok szünettartási értékei közelítenek az egynyelvű spontán beszédprodukcióra jellemző szünettartáshoz, amely a tolmácsolás minőségét pozitívan befolyásolja, jóllehet kiugróan magas értékek itt is megjelentek.

2. A kitöltött szünetek vizsgálata. A tolmácshallgatók és a profik célnyelvi szövegeiben több mint kétszer olyan gyakran fordultak elő kitöltött szünetek, mint a spontán narratívákban. Ahogy zajos környezetben, a szinkrontolmácsolt szövegekben is a kitöltött szünetek gyakorisága jelentősen megnövekedett.

A kitöltött szünet legnagyobb arányban semleges magánhangzóként, az [ə] hangra emlékeztető sváként realizálódott, amelyet a tolmácshallgatók és a profi tolmácsok is

változatos időtartamban ejtettek.

A kitöltött szünetek átlagos időtartamában 35 ms-nyi különbség mutatkozott a gyakorló tolmácsok és a tolmácshallgatók között. Ez arra utal, hogy a tolmácshallgatóknak több időre volt szükségük a beszédtervezési folyamatokhoz, és az esetleges korrekciók elvégzéséhez, mint a gyakorló tolmácsoknak, jóllehet ez a különbség nem volt számottevő.

Két tolmácshallgató kivételével valamennyi kísérleti személy esetében a legtöbb kitöltött szünetet eltérő időintervallumban adatoltunk: az első célnyelvi szövegben ez az időintervallum a 100 és 200 ms közötti, a másodiknál és a hatodiknál a 350 és 400 ms közötti, a harmadiknál a 300 és 350 ms közötti, az ötödiknél pedig a 400 és 450 ms közötti tartomány. Ugyanakkor ezen eredmények közül a leghosszabb és a legrövidebb kitöltött szünet között is csupán 350 ms (vagyis 0,35 s) a különbség, amely gyakorlatilag elhanyagolható. Nem voltak jelentős eltéréseket a profi tolmácsok esetében sem, a kitöltött szünetek túlnyomó része valamennyi szinkrontolmácsolt szövegben és spontán narratívában 0,6 másodpercen belüli időtartamban realizálódott.

A kitöltött szünetek funkcióival foglalkozó vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy az elvégzett feladat típusától függetlenül a kitöltött szünetek elsősorban valamilyen beszédtervezési bizonytalanságot jeleznek, másodsorban pedig beszédszándékot közvetítenek. A célnyelvi szövegekben beszédszándék jelzésére a kitöltött szünetek 26%-a és 27%-a szolgált, a spontán narratívákban pedig 15%-a. Ezek leggyakrabban a közlés elején jelentek meg. A szinkrontolmácsolt szövegekben a relatíve magas arány a forrásnyelvi közlésrészek kivárása miatti hezitálásokból adódott.

A vizsgálat során az a kutatásmódszertani nehézség körvonalazódott, hogy a szinkrontolmácsolt szövegekben nem lehet minden esetben egyértelműen meghatározni a kitöltött szünetek előfordulásának okát egyik kategóriánál sem a beszédpercepció és a -produkció időbeli egymásra csúszása miatt. Előfordulhat, hogy (a spontán beszédprodukcióhoz hasonlóan) a célnyelvi tervezés miatt lépnek fel beszédtervezési bizonytalanságok, de nem kizárt, hogy a forrásnyelvi szöveg követése okozza a zavart a célnyelvi produkcióban.

3. A szóközi szünetek elemzése. Mind a tolmácshallgatók, mind pedig a profik összesen 18 alkalommal tartottak szavakon belül kitöltött szünetet, vagy ejtettek néma szünetet. Az összes ilyen eset közül azonban jóval kevesebb számban találtunk szón belüli kitöltött szünetet, mint csendes szünetet.

A profi tolmácsoknál jóval kevesebb olyan esetet adatoltunk, ahol a szótaghatárok helyreállítása érdekében a szóvégi beszédhangot megismételték. Ez a kompenzációs mechanizmus tehát kevésbé működött a profi tolmácsoknál, mint a gyakorló tolmácsoknál, vagy ellenkezőleg: az önmonitorozás, és a nyelvi tudatosság olyannyira erős, hogy nem ismétlik meg egy már elhangzott szótag szóvégi beszédhangját.

A legtöbb szóközi néma vagy kitöltött szünet toldalékmorféma előtt fordult elő mind a profi tolmácsok, mind pedig a tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben, amely a morfológiai, szintaktikai tervezés problémáját jelzi.

A spontán narratívákban fele annyi szóközi szünetet regisztráltunk, mint a szinkrontolmácsolt szövegekben. A spontán beszédanyagban a szóközi szünetek több esetben az *az* névelőt érintették, ami a szinkrontolmácsolt szövegekben nem volt jellemző.

4. A magán- és mássalhangzónyújtások elemzése. A tolmácshallgatók célnyelvi szövegeiben 57 nyújtást regisztráltunk (ebből magánhangzónyújtás 52 esetben fordult elő, míg mássalhangzónyújtás 5 esetben), a gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben 54-et (ebből magánhangzón 47 nyújtás jelentkezett, míg mássalhangzón 7), a spontán beszédanyagban pedig a célnyelvi szövegekhez képest csekély számút, mindössze 16-ot (ebből 14 magánhangzó- és 2 mássalhangzónyújtást). A legrövidebb időtartamú nyújtás 174 ms, a leghosszabb 648 ms volt.

A szinkrontolmácsolt szövegekben a nyújtások nagy számú előfordulása több okra is visszavezethető: 1) a forrásnyelvi szöveg megértési szakaszában a tolmácsoknak nem jutott elég mentális energiájuk (a figyelemmegosztás révén sem) a produkciós mechanizmusokra, 2) a beszédtervezés során lépett fel zavar, 3) az átváltási szakaszban a megfelelő nyelvi eszköz lehívásához szükséges idő kitöltése miatt jelentkeztek a nyújtások. A profi tolmácsok a hangzónyújtást vélhetően egyfajta alternatív stratégiaként alkalmazták a beszédtervezési mechanizmus védelme érdekében, ahogyan teszik ezt a zajban beszélők is, amikor a spontán beszédprodukcióban például az újraindítások és az ismétlések aránya jelentősen megnövekszik (Gósy 2007). A tolmácshallgatóknál azonban vélhetően inkább percepciós és/vagy produkciós diszharmóniával állunk szemben.

A szinkrontolmácsolt szövegekben és a spontán beszédanyagban egyaránt a legnagyobb arányban a névelőnyújtások jelentkeztek. Emellett előfordult a kötőszavak valamely hangjának megnyújtása is; ez leginkább a spontán narratívákban.

Mellékneveken és főneveken is tapasztaltunk nyújtásokat: főneveken leginkább a gyakorló tolmácsok célnyelvi és spontán beszédanyagában, mellékneveken pedig kizárólag a szinkrontolmácsolt szövegekben. Mindhárom korpuszban a legkisebb arányban az igéket érintették a nyújtások.

A legtöbb nyújtást (a szakirodalomnak megfelelően) szó eleji pozícióban adatoltuk mindhárom beszédanyag esetében, ehhez az eredményhez azonban hozzájárulhatott az is, hogy a szóban forgó kategóriához soroltuk az *a* határozott névelő nyújtását is.

5. A néma és a jellel kitöltött szünetek összefüggései. E vizsgálat során arra a kérdésre kerestünk választ, hogy a kitöltött szünetek környezetében miként jelennek meg a néma szünetek, és milyen arányban. A néma és a kitöltött szünetek összefüggésének négy különböző esetét állítottuk fel: a) sem a hezitációs jelenség előtt, sem utána nincs néma szünet; b) a kitöltött szünet előtt néma szünet is megjelenik; c) a néma szünet a hezitálás után fordul elő; d) a hezitálás előtt és után is néma szünet található.

A tolmácshallgatók és a profik célnyelvi szövegeiben a hezitálás és a néma szünet bizonyos kombinációi fordultak elő nagyobbrészt. A tolmácshallgatóknál a hezitálást megelőző szünet aránya (21 %) megközelítőleg fele volt a gyakorló tolmácsok esetében regisztrált aránynál (39 %). A hezitálást követő néma szünet ugyanakkor fordított eredményt mutatott: a tolmácshallgatók több mint kétszer annyi néma szünetet tartottak a hezitálás után (32 %), mint a gyakorló tolmácsok (15 %). Ez azt mutatja, hogy a tolmácshallgatók és a profi tolmácsok mentális energia gazdálkodása eltérő: az előbbiek a forrásnyelvi input-ra fordítanak nagyobb figyelmet, míg a profik a célnyelvi output-ra.

A csak kitöltött szünet mindkét korpuszban hasonló arányban (31 és 32 %) fordult elő, valamint a három részből álló szünetek (néma szünet + hezitálás + néma szünet) aránya csupán két százalékos eltérést mutatott (14 és 16 %). Ez utóbbi – időtartamánál fogva is – jelzi a legnagyobb szóelőhívási zavart.

A hezitálást követően adatolható néma szünet és a *néma szünet + hezitálás + néma szünet* kombináció a spontán beszédanyagban magasabb arányban fordult elő, mint a szinkrontolmácsolt szövegekben. Ugyanakkor a csak hezitálás és a hezitálást megelőző néma szünet a tolmácsok célnyelvi szövegeiben jelentkezett nagyobb arányban.

A kitöltött szünetet megelőző néma szünet majdnem kétszer olyan gyakori volt a szinkrontolmácsolt szövegekben, mint a spontán beszédanyagban (39 és 23 %). Ennek lehetséges magyarázata, hogy a tolmácsok a célnyelvi szöveg minőségének fenntartása

érdekében a szinkrontolmácsolás során egy kevésbé feltűnő néma szünet időtartama alatt próbálták áthidalni a zavart, és csak akkor produkáltak kitöltött szünetet, ha ez a néma szünet alatt nem sikerült.

6. A forrásnyelvi szünetkihasználás vizsgálata. A szünetkihasználás kimutatásához összefüggést kerestünk a forrásnyelvi szünettartam növekedése és a célnyelvi beszédtempó gyorsulása között. Ezt az összefüggést mind a tolmácshallgatók, mind pedig a gyakorló tolmácsok célnyelvi szövegeiben megvizsgáltuk. Valószínűsítettük, hogy a gyakorlatszerzés hatására a szünetkihasználás nő, hiszen a gyakorló tolmácsok – bizonyos folyamatok automatikussá válása miatt – nagyobb figyelmet tudnak fordítani a célnyelvi szöveg létrehozására.

A forrásnyelvi szövegben mindössze négy alkalommal nőtt a szünetátlaghoz képest a forrásnyelvi szünetek időtartama minimum 0,35, maximum 2,45 másodperccel. Ugyanakkor ezek közül a lehetőségek közül a tolmácshallgatók mindössze egyet használtak ki, a gyakorló tolmácsok pedig egyet sem. A vizsgálat eredményei alapjaiban megkérdőjelezték a forrásnyelvi szünetkihasználás lehetőségét a szinkrontolmácsolás során, hiszen a forrásnyelvi szünettartamokban való eltérések olyan minimálisak voltak, hogy legfeljebb néhány szótaggal több közlésrészlet kiejtését tették lehetővé; ez alatt a rövid idő alatt pedig jelentős mentális energia nem szabadítható fel.

Irodalom

Atkinson, R. C., Shiffrin, R. M. 1968. Human Memory: A proposed system and its control processes. In: Spence, K. W. (ed.) *The psychology of learning and motivation: advances in research and theory*. New York: Academic Press. 89–195.

Aitchison, J. 1987. *Words in the Mind. An Introduction to the Mental Lexicon*. Cambridge, MA: Basil Blackwell.

Ahrens, B. 2005. Prosodic phenomena in simultaneous interpreting: a conceptual approach and its practical application. *Interpreting: International Journal of Theory and Practice in Interpreting* Vol. 7 No. 1. 51–76.

Arnold, J. E., Wasow, T., Losongco, A., Ginstrom, R. 2000. Heaviness vs. Newness: the effects of structural complexity and discourse status on constituent ordering. *Language* Vol. 76 No. 1. 28–55.

Baddeley, A. D., Lewis, V. J., Vallar, G. 1984. Exploring the articulatory loop. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* Vol. 36. 233–252.

Baddeley, A. D., Hitch, G. J. 1974. Working Memory. In: Bower, G. (ed.) *Recent Advances in Learning and Motivation*. New York: Academic Press. 47–90.

Baddeley, A. D. 1986. *Working Memory*. Oxford: Clarendon Press.

Baddeley, A. D. 2001. *Az emberi emlékezet*. Budapest: Osiris Kiadó.

Bajo, M. T., Padilla, F., Padilla, P. 2000. Comprehension processes in simultaneous interpreting. In: Chesterman, A., San Salvador, N. G., Gambier, Y. (eds.) *Translation in context: selected contributions from the EST Congress, Granada, 1998*. Amsterdam: John Benjamins. 127–142.

Bakti M. 2007a. Interferenciális nyelvbotlások a szinkrontolmácsolásban. In: Heltai P. (szerk.) *MANYE XVI. Nyelvi Modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia.* Pécs - Gödöllő: MANYE - Szent István Egyetem. 625–629.

Bakti M. 2007b. Retrospektív interjúk a szinkrontolmácsolás kutatásában. In: Váradi T. (szerk.) *I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia Előadásai*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 12–23.

Bakti M. 2008. Megakadásjelenségek a szinkrontolmácsolásban. *Fordítástudomány.* X. évf. II. szám. 22–38.

Bakti M. 2010. Diszharmóniás jelenségek a szinkrontolmácsok célnyelvi beszédprodukciójában. Doktori disszertáció. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola.

Bakti M., Bóna J. 2008. Az aktuális tagolás akusztika-fonetikai sajátosságai szinkrontolmácsolt szövegekben. Elhangzott: *MANYE XVIII. Konferencia*. Budapest: Balassi Intézet, 2008. április 3-5.

Banczerowski J. 1994. Néhány megjegyzés a beszédmegértés modellálásáról. In: Gósy M. (szerk.) *Beszédkutatás 1994. Tanulmányok az elméleti és az alkalmazott fonetika köréből*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 51–68.

Barabási A. L. 2003. *Behálózva*. Budapest: Magyar Könyvklub.

Barik, H. C. 1973. Simultaneous interpretation: temporal and quantitative data. *Language and Speech* Vol. 16. 237–271.

Barik, H. C. 1975. Simultaneous interpretation: qualitative and linguistic data. *Language and Speech* Vol. 18. 272–297.

Beattie, G. W., Butterwoth, B. L. 1979. Contextual probability and word frequency as determinants of pauses and errors in spontaneous speech. *Language and Speech* Vol. 22. 201–211.

Berg, T. 1986a. The aftermath of error occurrence: psycholinguistic evidence from cut-offs. *Language and communication* Vol. 6 No. 3. 195–213.

Berg, T. 1986b. The problems of language control: editing, monitoring and feedback. *Psychological Research* Vol. 48. 133–144.

Bolinger, D. 1978. Intonation across languages. In: Joseph H. Greenberg (ed.) *Universals of Human Languages. Phonology.* Stanford: Stanford University Press. 491–524.

Bond, Z. S., Garnes, S. 1980. Misperceptions of fluent speech. In: Cole, R. A. (ed.) *The Perception and Production of Human Speech*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. 115–132.

Boomer, D. S. 1965. Hesitation and grammatical encoding. In: *Language and Speech* Vol. 8. 215–220.

Bortfeld, H., Leon, S. D., Bloom, J. E., Schober, M. F., Brennan, S. E. 2001. Disfluency Rates in Conversations: Effects of Age, Relationship, Topic, Role and Gender. *Language and Speech* Vol. 44 No. 2. 123–147.

Bóna J. 2004. A hadaró beszéd sajátosságai spontán és félspontán megnyilatkozásokban. *Beszédgyógyítás* XV. évf. 1. szám. 74–82.

Bóna Judit 2007. Magánhangzó-nyújtások akusztikai-fonetikai paraméterei a spontán beszédben. In: Gósy M. (szerk.) *Beszédkutatás 2007.* 99–107.

Bóna, J., Bakti, M. 2007. Relationship between slips of the tongue and the temporal characteristics of speech production in simultaneaous interpretation. Elhangzott: *X. Pszicholingvisztikai Nyári Egyetem*. Balatonalmádi, 2007. június 3-8.

Börsch, S. 1986. Introspective methods in research on interlingual and intercultural communication. In: House, J., Blum-Kulka, S. (eds.) *Interlingual and Intercultural Communication*. Tübingen: Narr. 195–209.

Butterworth, B. 1980. Evidence from pauses in speech. In: Butterworth, B. (ed.) *Language production.* London: Academic Press. 155–176.

Caplan, D., Waters, G. S. 1999. Verbal working memory and sentence comprehension. *Brain and Behavioral Sciences* Vol. 22. 77–126.

Carlet, L. 1998. G. V. Chernov's psycholinguistic model in simultaneous interpretation: an experimental contribution. *The Interpreter's Newsletter* Vol. 8. 75–92.

Castellanos, A., Benedíb, J-M., Casacuberta, F. 1996. An analysis of general acoustic-phonetic features for Spanish speech produced with the Lombard effect. *Speech Communication* Vol. 20. 23–35.

Cecot, M. 2001. Pauses in simultaneous interpretation: a contrastive analysis of professional interpreters' performances. *The Interpreters' Newsletter* Vol. 11.

Chernov, G. V. 1979. Semantic aspects of psycholinguistic research in simultaneous interpretation. *Language and Speech* Vol. 22 No. 3. 277–296.

Chernov, G. V. 1992. Conference interpreting in the USSR: history, theory, new frontiers. *Meta* Vol. 37 No. 1. 149–162.

Chernov, G. V. 2004. *Inference and anticipation in simultaneous interpretimg. A probability-prediction model*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Clark, H. H., Clark, E. V. 1977. *Psychology and Language. An Introduction to Psycholinguistics*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Clark, H. H., Fox Tree, J. E. 2002. Using *uh* and *um* in spontaneous speaking. *Cognition* Vol. 84. 73–111.

Cook, M. 1971. The incidence of filled pauses in relation to part of speech. *Language and Speech* Vol. 14. 135–139.

Corley, M., Hartsuiker, R. J. 2003. Hesitation in speech can... um... help a listener understand. In: Alterman, R., Kirsh D. (eds.) *Proceedings of the twenty-fifth meeting of the Cognitive Science Society*. Mahwah NJ. Erlbaum. 276–281.

Corley, M., Stewart, O. W. 2008. Hesitation disfluencies in spontaneous speech: The meaning of *um*. *Language and Linguistics Compass* Vol. 2 No. 4. 589–602.

Cruttenden, A. 1997. *Intonation* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Crystal, D. 1969. *Prosodic systems and intonation in English.* Cambridge: Cambridge University Press.

Crystal, D. 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.

Cs. Czachesz E. 1998. Olvasás és pedagógia. Szeged: Mozaik Oktatási Stúdió.

Čeňková, I. 1988. Theoretical aspects of simultaneous interpreting. Prague: Charles University.

Csermely P. 2005. *A rejtett hálózatok ereje*. Budapest: Vince.

Darò, V., Fabbro, F. 1994. Verbal memory during simultaneous interpretation: effects of phonological interference. *Applied Linguistics* Vol. 15 No. 4. 365–381.

Darwin, C J. 1976. The Perception of Speech. In: Carterette, E. C., Friedman, M. P. (eds.) *Handbook of Perception. Language and Speech*. New York, London: Academic Press. 175–226.

Deese, J. 1976. Semantics: Categorization and Meaning. In: Carterette, E. C., Friedman, M. P. (eds.) *Handbook of Perception. Language and Speech*. New York, London: Academic Press. 265–298.

Déjean Le Féal, K. 1982. Why impromptu speech is easy to understand. In: Nils E. Enkvist (ed.) *Impromptu Speech: a Symposium*. Åbo Research Institute, Åbo Akademi Foundation. 221–239.

Elman, J. L. 1989. Connectionist Approaches to Acoustic / Phonetic Processing. In: Marslen-Wilson, W. (ed.). *Lexical Representation and Process.* Cambridge, MA: The MIT Press. 227–260.

Ericsson, K. A., Simon, H. A. 1984. *Protocol analysis*. Cambridge, Mass.: MIT.

Fábricz K. 1988. A beszélt nyelvi szövegalkotás kérdéséhez. In: Kontra M. (szerk.) *Beszélt nyelvi tanulmányok.* Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 76–90.

Field, J. 2004. *Psycholinguistics*: *The Key Concepts*. London: Routledge.

Fillmore, C. J. 1971. Types of lexical information. In: Steinberg D. D., Jakobovits L. A. (eds.) *Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press. 79–124.

Fodor, J. A., Bever, T. G. and Garrett, M. F. 1974. *The Psychology of Language*. New York: McGraw Hill.

Fodor, J. A. 1983. *The modularity of mind*. Cambridge: MIT Press.

Fox Tree, J. E. 2001. Listeners' uses of *um* and *uh* in speech comprehension. *Journal of Memory and Language* Vol. 29. 320–326.

Fóris Á. 2007. A skálafüggetlen hálók nyelvészeti vonatkozásai. *Alkalmazott Nyelvtudomány* VII. évf. I-II. szám. 105–125.

Frauenfelder, U., Schriefers, H. J. 1998. A psycholinguistic perspective on simultaneous translation. *Interpreting: International Journal of Theory and Practice in Interpreting* Vol. 2. 55–89.

Garrett, M. F. 1982. Production of Speech: Observations from normal and pathological language use. In: Ellis, A. V. (ed.) *Normality and Pathology in Cognitive Functions*. London: Academic Press. 57–98.

Garman, M. 1990. *Psycholinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gerver, D. 1969. The effects of source language presentation rate on the performance of simultaneous conference interpreters. In: Foulke, E. (ed.) *Proceedings of the 2nd Louisville Conference on Rate and/or Frequency Controlled Speech*. Louisville: University of Louisville. 162–184.

Gerver, D. 1971. *Simultaneous interpretation and human information processing*. Oxford: University of Oxford.

Gerver, D. 1972. *Simultaneous and consecutive interpretation and human information processing*. London: Social Science Research Council Report, HR 566(1).

Gerver, D. 1974. Simultaneous listening and speaking and retension of prose. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* Vol. 26. 337–342.

Gerver, D. 1975. A psychological approach to simultaneous interpretation. *Meta* Vol. 20 No. 2.

Gerver, D. 1976. Empirical studies of simultaneous interpretation: a review and a model. In: Brislin, R. W. (ed.) *Translation: Applications and Research*. New York: Gardner Press. 165–207.

Giannini, A. 2003. Hesitation phenomena in spontaneous Italian. In: Solé, M. J., Recasens, D., Romero, J. (eds.) *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences. Barcelona 3-9 August 2003*. Barcelona: Universitat Autonoma de Barcelona. 2653–2656.

Gile, D. 1997. Conference Interpreting as a Cognitive Management Problem. In: Danks, J. E., Shreve, G. M., Fountain, S. B., McBeath, M. K. (eds) *Cognitive Processes in Translation and Interpreting*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications. 196–214.

Gile, D. 1999a. Methodological aspects of interpretation (and translation) research. *Target* Vol. 3 No. 2. 153–174.

Gile, D. 1999b. Testing the effort models' tightrope hypothesis in simultaneous interpreting – a contribution. *Hermes, Journal of Linguistics* Vol. 23. 153–172.

Gile, D. 2002. Conference interpreting as a cognitive management problem. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds.) *The Interpreting Studies Reader*. London: Routledge. 162–176.

Gile, D. 2008. Local cognitive load in simultaneous interpreting and its implications for empirical research. *Forum* 6 (2). 59–77.

Gocsál Á. 1999. Egyéni különbségek az artikulációs tempó percepciójában. In: Gósy M. (szerk.): *Beszédkutatás '99*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 19–29.

Goldman-Eisler, F. 1958a. Speech production and the predictability of words in context. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* Vol. 10. 96–106.

Goldman-Eisler, F. 1958b. The predictability of words in context and the length of pauses in speech. *Language and Speech* Vol. 1 No. 3. 226–231.

Goldman-Eisler, F. 1961. A comparative study of two hesitation phenomena. *Language and Speech* Vol. 4. 18–26.

Goldman-Eisler, F. 1968. *Psycholinguistics. Experiments in spontaneous speech*. London and New York: Acamedic Press.

Goldman-Eisler, F. 1972. Segmentation of input in simultaneous translation. *Journal of Psycholinguistic Research* Vol. 1 No. 2. 127–140.

Gósy M. 1992. *A beszédészlelés és a beszédmegértés folyamata*. Budapest: Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola.

Gósy M. 1994. Mondatmegértés hatéves korban: ép és zavart folyamatok. *Fejlesztő Pedagógia,* 1994/1. 13–16.

Gósy M. 1995. *A beszédészlelési és beszédmegértési folyamat zavarai és terápiája*. Budapest: Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola.

Gósy M. 1996. A szeriális észlelés fejlődése és zavarai. In: Gósy M. (szerk.) *Gyermekkori beszédészlelési és beszédmegértési zavarok*. Budapest: Nikol. 83–99.

Gósy M. 1998a. A beszédtervezés és a beszédkivitelezés paradoxona. *Magyar Nyelvőr* CXXII. évf. I. szám. 3–15.

Gósy M. 1998b. A szó felismerése: folyamatok és stratégiák. In: Gósy M. (szerk.) *Beszédkutatás '97. Szófonetikai vizsgálatok*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 63–117.

Gósy M. 1999a. *Pszicholingvisztika*. Budapest: Corvina.

Gósy M. 1999b. Tempóészlelés és beszédmegértés. In: Gósy Mária (szerk.) *Tanulmányok a beszéd időviszonyairól V*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 87–122.

Gósy M. 1999c. Hangzó és írott anyanyelvünk. In: *Magyar Nyelvjárások. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Évkönyve XXXVI*. Debrecen. 3–24.

Gósy M. 2000a. *A hallástól a tanulásig*. Budapest: Nikol.

Gósy M. 2000b. A beszédritmus elemzésének egy lehetséges megközelítése. *Magyar Nyelvőr* CXXIV. évf. III. szám. 273–287.

Gósy M. 2000c. A beszédszünetek kettős funkciója. In: Gósy M (szerk.) *Beszédkutatás 2000*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 1–14.

Gósy M. 2002. Megakadásjelenségek eredete a spontán beszéd tervezési folyamataiban. *Magyar Nyelvőr* CXXVI. évf. 192–203.

Gósy M. 2003a. Virtuális mondatok a spontán beszédben. In: Gósy M. (szerk.) *Beszédkutatás 2003*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 19–44.

Gósy M. 2003b. A spontán beszédben előforduló megakadásjelenségek gyakorisága és összefüggései. *Magyar Nyelvőr* CXXVII. évf. III. szám. 257–277.

Gósy M. 2004a. *Fonetika, a beszéd tudománya*. Budapest: Osiris Kiadó.

Gósy M. 2004b. a spontán magyar beszéd megakadásainak hallás alapú gyűjteménye. In: Gósy M (szerk.) *Beszédkutatás 2004. „Nyelvbotlás"-korpusz tanulmányok*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 6–18.

Gósy M. 2004c. A lexikális előhívás temporális szerveződése. *Magyar Nyelv* C. *évf. I.* szám. 52–66.

Gósy M. 2005. *Pszicholingvisztika*. Budapest: Osiris Kiadó.

Gósy M. 2007. Disfluencies and self-monitoring. *Govor* 24. évf. 2. szám. 91–110.

Gósy M. 2008a. Önellenőrzési folyamatok a beszédben. *Magyar Nyelv* CIV. évf. IV. szám. 402–426.

Gósy M. 2008b. A zaj hatása a beszédre. In: Gósy M (szerk.) *Beszédkutatás 2008*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 5–21.

Gósy M., Beke A. 2010. Magánhangzó-időtartamok a spontán beszédben. *Magyar Nyelvőr* CXXXIV. évf. II. szám. 140–165.

Gósy M., Bóna J. 2006. A megakadásjelenségek javítása a beszédmegértésben. *Magyar Nyelvőr* CXXX. évf. I. szám. 33–49.

Gósy M., Horváth V., Bata S. 2008. Szabálytalan előzés a beszédprodukcióban. *Magyar Nyelvőr* CXXXII. évf. IV. szám. 442–461.

Gósy M., Markó A. 2006. Szegmentumsorok hibás kivitelezése a beszédprodukcióban. Magyar Nyelvőr CXXX. évf. II. szám. 198–214.

Grosjean, F. 1999. The bilingual's language modes. In: Janet L. Nicol (ed.) *One Mind, Two Languages: Bilingual Language Processing*. Oxford: Blackwell.

Grosjean, F., Lane, H. 1974. Effects of two temporal variables on the listener's perception of reading rate. *Journal of Experimental Psychology* Vol. 102 No. 5. 893–896.

Grosjean, F., Lane, H. 1976. How the listener integrates the components of speaking rate. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* Vol. 2 No. 4. 538–543.

Grosjean, F., Collins, M. 1979. Breathing, Pausing and Reading. *Phonetica* Vol. 36. 98–114.

Grosjean, F., Grosjean, L., Lane, H. 1979. The Patterns of Silence: Performance Structures in Sentence Production. *Cognitive Psychology* Vol. 11. 58–81.

Grosser, W. 1982. *Intonatorische Interferenzerscheinungen Deutsch-Englisch: eine experimentallinguistische Untersuchung*. Wien: VWGÖ.

Haarmann, H., Usher, M. 2001. Maintenance of Semantic Information in Capacity-Limited Item Short-Term Memory. *Psychonomic Bulletin and Review* Vol. 8 No. 3. 568–578.

Handke, J. 1995. *The structure of the lexikon. Human versus machine*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Hargrove, P.M., McGarr, N. S. 1994. *Prosody management of communication disorders*. San Diego: Singular Publishing.

Henderson, A., Goldman-Eisler, F., Skarbek, A. 1966. Temporal patterns of cognitive activity and breath control in speech. *Language and Speech* Vol. 8 No. 4. 236–242.

Hieke, A. 1981. A content-processing view of hesitation phenomena. *Language and Speech* Vol. 24 No. 2. 147–160.

Horváth V. 2004. Megakadásjelenségek a párbeszédekben. In: Gósy M (szerk.) *Beszédkutatás 2004*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 187–199.

Horváth V. 2006. A spontán beszéd és a beszédfeldolgozás összefüggései gyerekeknél. In: Gósy M. (szerk.) *Beszédkutatás 2006*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 134–146.

Horváth V. 2009. Funkció és kivitelezés a megakadásjelenségekben. Doktori disszertáció. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola.

Huszár Á. 2005. *A gondolattól a szóig. A beszéd folyamata a nyelvbotlások tükrében*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Isham, W. 1995. On the relevance of signed language to research in interpretation. *Target* Vol. 7 No. 1. 135–149.

Ivanova, A. 2000. The use of retrospection in research on simultaneous interpreting. In: Tirkkonen-Condit, S., Jääskeläinen, R. (eds.) *Tapping and Mapping the Process of Translation and Interpreting. Outlooks on Empirical Research*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 27–51.

Junqua, J-C. 1996. The influence of acoustics on speech production: A noiseinduced stress phenomenon known as the Lombard reflex. *Speech Communication* Vol. 20. 13–22.

Kalina, S. 1991. Zur Rolle der Theorie in der Dolmetscherausbildung. *TexTconText* 2/3. 101–113.

Kalina, S. 1998. *Strategische Prozesse beim Dolmetschen. Theoretische Grundlagen, empirische Fallstudien, didaktische Konsequenzen*. Tübingen: Narr.

Kassai M. 1988. A szünet kérdésköre a szöveglejegyzésben. In: Kontra (szerk.) *Beszélt nyelvi tanulmányok*. Budapest: MTA Sokszorosító. 22–43.

Kassai M. 1998. *Fonetika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Klaudy K. 1994. Fordításelmélet és pszicholingvisztika. *Magyar Nyelvőr* CXVIII. évf. I. szám. 75–82.

Klaudy K. 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica.

Kontra M. 1988. Szöveglejegyzési és elemzési kérdésekről a gazdagréti felvételek kapcsán. In: Kontra (szerk.) *Beszélt nyelvi tanulmányok*. Budapest: MTA Sokszorosító. 59–75.

Kovács L. 2007. Mentális lexikon és kis világok. *Alkalmazott Nyelvtudomány* VII. évf. I-II. szám. 140–150.

Kovács L. 2008. Kis világok egy pszicholingvisztikai kísérlet tükrében. In: Balaskó M., Balázs G. (szerk.) *Konvergenciák 2003-2006*. Szombathely: NYME SEK. 305–314.

Kovács L. 2009. Irányított kapcsolatok a mentális lexikonban. *Modern Nyelvoktatás* XV. évf. I-II. szám. 29–40.

Krings, H. P. 1987. The use on introspective data in translation. In: Færch, C., Kasper, G. (eds.) *Introspection in Second Language Research*. Clevedon: Multilingual Matters. 159–75.

Kussmaul, P., Tirkkonen-Condit, S. 1995. Think-aloud protocol analysis in translation studies. *TTR: traduction, terminologie, rédaction* Vol. 8 No. 1. 177–199.

Kusztor M. 2007. „Ami a szünetet illeti, az most következik" – a szinkrontolmácsok időgazdálkodási stratégiájának egy aspektusáról. In: Heltai P. (szerk.) *MANYE XVI. Nyelvi Modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia.* Pécs - Gödöllő: MANYE - Szent István Egyetem. 180–192.

Kusztor M., Bakti M. 2007. Megakadásjelenségek németre és angolra szinkrontolmácsolt szövegekben. In: Gósy M. (szerk.) *Beszédkutatás 2007*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 121–133.

Laczkó M. 1993. A tempó és a szünet viszonya a hangos olvasásban. In.: Gósy M., Siptár P. (szerk.) *Beszédkutatás '93*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 185–93.

Lambert, S. 1994. Simultaneous interpreters: one ear may be better than two. In: Lambert, S., Moser-Mercer, B. (eds.) *Bridging the gap: empirical research in simultaneous interpretation*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 319–329.

Laver, J. D. M. 1973. The detection and correction of slips of the tongue. In: Fromkin, V. A. (ed.) *Speech errors as linguistic evidence*. The Hague, Paris: Mouton. 132–143.

Laver, J. D. M. 1980. Monitoring systems in the neurolinguistic control of speech production. In: Fromkin, V. A. (ed.) *Errors in linguistic performance: slips of the tongue, ear, pen and hand*. New York: Academic Press. 287–305.

Laver, J. D. M. 1994. *Principles of phonetics*. Cambridge: Cambridge University Press.

G. Láng Zs. 2005. *Tolmácsolás felsőfokon*. Budapest: Scholastica.

Lederer, M. 1978. Simultaneous interpretation – Units of meaning and other feat. In: Gerver, D., Sinaiko, H. W. (eds.) *Language Interpretation and Communication*. New York, London: Plenum Press. 323–332.

Lederer, M. 1981. *La traduction simulanée*. Paris: Minard Lettres Modernes.

Lederer, M. 1990. The role of cognitive complements in interpreting. In: Bowen, D., Bowen, M. *Interpreting – Yesterday, Today and Tomorrow* (American Translators Association Scholarly Monograph Series) Vol. 4. New York: SUNY, Binghampton. 53–60.

Lederer, M. 2003. *Translation: the interpretative model*. Manchester, Northampton, MA: St. Jerome Publishing.

Lee, T-H. 1999. Speech Proportion and Accuracy in Simultaneous Interpretation from English into Korean. *Meta: Translators' Journal* Vol. 44 No. 2. 260–267.

Leeson, R. 1974. *Fluency and language teaching*. London: Longman.

Lengyel Zs. 1985. A tolmácsi tevékenység néhány pszicholingvisztikai vonása. *INYT* IV. évf. 106–112.

Lengyel Zs. 1997. *Bevezetés a pszicholingvisztikába*. Veszprém: Egyetemi Kiadó.

Lengyel Zs. 1999. *Az írás: kezdet - folyamat - végpont. Az írástanulás pszicholingvisztikai alapjai*. Budapest: Corvina.

Lengyel Zs. 2007. Rövidzárlat. In: Benő A., Fazekas E., Szilágyi N. S. (szerk.) *Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére* 2. köt. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége. 46–55.

Lengyel Zs. 2008. *Magyar asszociációs normák enciklopédiája I*. Budapest: Tinta.

Levelt, W. J. M. 1983. Monitoring and self-repair in speech. *Cognition* Vol. 14. 41–104.

Levelt, W. J. M. 1989. *Speaking: from intention to articulation*. Cambridge, MA: MIT Press.

Lickley, R. J. 1995. Missing disfluencies. In: *Proceedings, International Congress of Phonetic Sciences 4*. Stockholm. 192–195.

Lickley, R. J., Bard, E. G. 1996. On not recognizing disfluencies in dialog. In: *Proceedings, International Congress on Spoken Language Processing*. Philadelphia. 1876–1879.

Lovatt, P., Avons, S. 2001. Re-evaluating the word-length effect. In: Andrade, J. (ed.) *Working memory in perspective.* Hove: Psychology Press, 199–219.

Macías, M. P. 2006. Probing quality criteria in simultaneous interpreting. The role of silent pauses in fluency. *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting* Vol. 8 Number 1. 25–43.

MacKay, D. G., Allport, A., Prinz, W. and Scheerer, E. 1987. Relationships and modules within language perception and production. In: Allport, A., MacKay, D. G., Prinz, W. and Scheerer, E. (eds.) *Language Perception and Production: Relationships between Listening, Speaking, Reading and Writing*. London, New York: Academic Press. 1–18.

Maclay, H., Osgood, C. E. 1959. Hesitation phenomena in spontaneous English speech. *Word* Vol. 15. 19–44.

Mahl, G. F. 1956. Disturbances and silences in the patient's speech in psychotherapy. *Journal of Abnormal and Social Psychology* Vol. 53. 1–15.

Malmkjær, K. 2005. *Linguistics and the language of translation*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Markó A. 2003. Az idegen nyelvi beszédtervezés stratégiái. In: Gósy M. (szerk.) *Beszédkutatás 2003*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 57–75.

Markó A. 2004. Megakadások vizsgálata különféle monologikus szövegekben. In: Gósy M. (szerk.) *Beszédkutatás 2004.* Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 209–222.

Markó A. 2005. A temporális szerkezet jellegzetességei eltérı kommunikációs helyzetekben. In: Gósy M. (szerk.) *Beszédkutatás 2005*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 63–77.

Markó A. 2007. Megakadásjelenségek a beszédprodukcióban és a beszédészlelésben. In: Heltai P. (szerk.) *MANYE XVI. Nyelvi Modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia.* Pécs - Gödöllő: MANYE - Szent István Egyetem. 96–102.

Martin J. C. 1967. Hesitations in the speaker's production and in the listener's reproduction of utterances. In: D'Urso, V., Leonardi, P. (eds.) *Discourse Analysis and Natural Rhetorics*. Padova: CLEUP. 171–178.

Matthei, E., Roeper, T. 1985. *Understanding and producing speech*. New York: Universe Books.

McClelland, J. L., Mirman, D., Holt, L. L. 2006. Are there interactive processes in speech perception? *Trends in Cognitive Sciences*, Vol. 10 No. 8. 363–369.

Mead, P. 2000. Pauses in simultaneous interpretation: a contrastive analysis of professional interpreters' perfomances. *The Interpreters' Newsletter* Vol. 10. 89–102.

Menyhárt K. 1998. Nyelvi meghatározottság a beszédszünetek észlelésében. In: Gósy Mária (szerk.): *Beszédkutatás '98.* Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 47–58.

Menyhárt K. 2003. A spontán beszéd megakadásjelenségei az életkor függvényében. In: Hunyadi L. (szerk.) *Kísérleti fonetika – laboratóriumi fonológia a gyakorlatban*. Debrecen: Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója. 125–138.

Merlo, S., Mansur L. L. 2004. Descriptive discourse: topic familiarity and disfluencies. *Journal of Communication Disorders* Vol. 37. 489–503.

Miller, G. A. 1951. *Language and communication*. New York, Toronto, London: McGraw-Hill.

Moser-Mercer, B. 2002. Process models in simultaneous interpretation. In: Pöchhacker, F., Shlesinger, M. (eds.) *The Interpreting Studies Reader*. London: Routledge. 148–161.

Munday, J. 2008. *Introducing translation studies: Theories and applications*. London: Routledge.

Navracsics J. 2005. A korai és a késői kétnyelvű mentális lexikon rendezettsége. In: *Beszédkutatás 2005*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete.

Navracsics J. 2007. *A kétnyelvű mentális lexikon*. Budapest: Balassi Kiadó.

Newell, A. 1989. *Unified Theories of Cognition*. Cambridge: Harvard University Press.

Newell, A, Simon, H. 1982. A tapasztalati számítógéptudomány-szimbólumok és keresés. In: Janáky I., Kiss I. (szerk.) *A rendszerelmélet mint társadalmi igény*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Noed, Chr. 1998. *Translating as a purposeful activity.* Manchester: St. Jerome Publishing.

Norris, D. 1993. Bottom-up connectionist models of ’interaction’. In: Altmann, G. és Shillcock, R. (eds.) *Cognitive models of speech processing*. Hove: Psychology Press.

Noteboom, S. G. Speaking and unspeaking: detection and correction of phonological and lexical errors in spontaneous speech. In: Fromkin, V. A. (ed.) *Errors in linguistic performance: slips of the tongue, ear, pen and hand*. London: Academic Press. 87–96.

Oléron, P., Nanpon, H. 1965. Recherches sur la traduction simultanée. *Journal de psychologie normale et pathologique* Vol. 62. 73–94.

Papp N. 2004. Protokoll a tolmácsolásban. In: *Fordítók és tolmácsok 2004. évi konferenciája*. Budapest: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. 51–56.

Pauka K. 1982. A beszéd megértése. In: Bolla K. (szerk.) *Fejezetek a magyar leíró hangtanból.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 175–232.

Postma, A., Kolk, H. 1993. The covert repair hypothesis: prearticulatory repair processes in normal and stuttered disfluencies. *Journal of speech and hearing research* Vol. 36. 472–487.

Piccalagua, M., Nespoulous, J-L., Harmegnies, B. 2005. Disfluences as a window on cognitive processing. An analysis of silent pauses in simultaneous interpreting. In: *Proceedings of DiSS’05, Disfluency in spontaneous speech workshop*. Aix-en-Provence, France. 151–155.

Pinker, S. 1999. *A nyelvi ösztön. Hogyan hozza létre az elme a nyelvet?* Budapest: Typotex.

Pisoni, D. B., Luce, P. A. 1987. Acoustic-phonetic representations in word recognition. In: Tyler, L. K., Frauenfelder, U. H. (eds.) *Spoken Word Recognition*. Cambridge, MA, London: The MIT Press. 21–52.

Pléh Csaba. 1984. A megértés és a szövegalkotás pszichológiája. In: Büky B., Egyed A., Pléh Cs. (szerk.) *Nyelvi képességek – Fogalomkincs – Megértés.* Budapest: Tankönyvkiadó. 271– 375.

Pléh Csaba. 1998. *A mondatmegértés a magyar nyelvben*. Budapest: Osiris Kiadó.

Pöchhacker, F. 1994. *Simultandolmetschen als komplexes Handeln*. Tübingen: Gunter Narr.

Pöchhacker, F. 2004. *Introducing interpreting studies*. London: Routledge.

Ratner, B. N., Gleason, J. B., Narasimhan, Bh. 1998. An Introduction to Psycholinguistics: What Do Language Users Know? In: Gleason, B. J. and Ratner, B. N. (eds.) *Psycholinguistics*. New York, London: Harcourt Brace College Publishers. 1–50.

Ruder, K. F., Jensen, P. J. 1972. Fluent and hesitation pauses as a function of syntactic complexity. *Journal of Speech and Hearing Research* Vol. 15. 49–60.

Salamé, P., Baddeley, A. D. 1982. Disruption of short-term memory by unattended speech: Implications for the structure of working memory. *Journal of Verbal Learning and Behavior* Vol. 21. 150–164.

Salamé, P., Baddeley, A. D. 1987. Noise, unattended speech and short-term memory. *Ergonomics* Vol. 30. 1185–1193.

Salamé, P., Baddeley, A. D. 1989. Effects of background music on phonological short-term memory. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* Vol. 41A. 107–122.

Schachter, S., N. Christenfeld, B. Ravina, F. Bilous. 1991. Speech disfluency and the structure of knowledge. *Journal of Personality and Social Psychology* Vol. 60. 362–267.

Schäffner, C. 1998. Skopos theory. In: Baker, M., Malmkjær, K. (eds.*) Routledge Encyclopedia of Translation Studies.* London: Routledge. 235–238.

Shreve, G. M., J. Diamond. 1997. Cognitive processes in translation and interpreting. In: J. H. Danks et al. (eds.) *Cognitive processes in translation and interpreting*. London: Sage Publications.

Shriberg, E. 2001. To „errrr" is human: ecology and acoustic of speech disfluencies. *Journal of the International Phonetic Association*. Vol. 31 No. 1. 153–169.

Scovel, T. 1998. *Psycholinguistics*. Oxford: Oxford University Press.

Seleskovitch, D. 1975. *Langage, langues et mémoire: étude de prise de notes en interprétation consécutive*. Paris: Minard, Lettres Modernes.

Seleskovitch, D. 1978. *Interpreting for international conferences*. Washington D. C.: Pen and Booth.

Seleskovitch, D., Lederer, M. 1986. *Interpréter pour traduire*. Paris: Didier Erudition.

Setton, R. 1999. *Simultaneous interpretation. A cognitive-pragmatic analysis*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin.

Simon, H. 1982. *Korlátozott racionalitás*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Starkweather, C. W. 1980. Speech fluency and its development in normal children. In: Lass, N. J. (ed.) *Speech and Language: Advances in Basic Research and Practice* Vol. 4. New York: Academic Press. 143–200.

Strangert, E. 2004a. On modeling of conversational speech. In: *Proceedings, FONETIK 2004.* Stockholm: Department of Linguistics, Stockholm University. 20–23.

Strangert, E. 2004b. Speech chunks in conversation: Syntactic and prosodic aspects. In: *Proceedings of Speech Prosody 2004.* Nara, Japan. 305–308.

Szabari, K. 1999. *Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.

Szende T. 1976. *A beszédfolyamat alaptényezői*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Tabossi, P. 1993. Connections, competitions, and cohorts. In: Altmann, G., Shillcock, R. (eds.) *Cognitive models of speech processing*. Hillsdale, NJ: Erlbaum. 277–294.

Tannenbaum, P. H., Williams, F., Hillier, C. S. 1965. Word predictability in the environment of hesitations. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour* Vol. 4. 134–140.

Tissi, B. 2000. Silent pauses and disfluencies in simultaneous interpretation: a descriptive analysis. *The Interpreters' Newsletter* Vol. 10. 103−127.

Tóth A. 2007. Megakadásjelenségek kimutatása a szinkrontolmácsolás célnyelvi beszédfolyamatában szinkrontolmácsolási korpusz alapján. In: Tóth A. (szerk.) *IX. Dunaújvárosi Nemzetközi Alkalmazott Nyelvészeti, Nyelvvizsgáztatási és Medicinális Lingvisztikai Konferencia Füzetei*. Dunaújváros: Dunaújvárosi Főiskola Kiadói Hivatala. 48–53.

Tóth A. 2009. A célnyelvi önkorrekció vizsgálata a szinkrontolmácsolásban szerzett gyakorlat függvényében. *Modern Nyelvoktatás*. XV. évf. III. szám. 54–61.

Van Besien, F., Meuleman, C. 2004. Dealing with speakers' errors and speakers' repairs in simultaneous interpretation. *The Translator* 10 (1). 59–81.

Van Dyke, T.A., Kintsch, W. 1983. Strategies of discourse comprehension. Academic Press, New York.

Van Wijk, C., Kempen, G. 1987. A dual system for producing self-repairs in spontaneous speech: evidence from experimentally elicited corrections. *Cognitive Psychology* 19. 403–440.

Váradi T. 1988. A beszédszünet szubjektív és objektív regisztrálásának összevetéséről. In: Kontra Miklós (szerk.): *Beszélt nyelvi tanulmányok.* Linguistica, Series A, Studia et Dissertationes 1. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 44–58.

Vik-Tuovinen, G. 2002. Retrospection as a Method of Studying the Process of Simultaneous Interpreting. In: Garzone, G., Viezzi, U. (eds.) *Interpreting in the 21st Century. Challenges and Opportunities.* Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 63–69.

Wassink, A. B., Wright, R. A., Fraklin, A. D. 2007. Intraspeaker variability in vowel production: An investigation of motherese, hyperspeech, and Lombard speech in Jamaican. *Journal of Phonetics* Vol. 35. 363–379.

Watts, D. 2004. *Six degrees*. London: Random House.

Weber, W. K. 1989. Improved ways of teaching consecutive interpretation. In: Gran, L., Dodds, J. (eds.) *The Theoretical and Practical Aspects of Teaching Conference Interpretation*. Udine: Campanotto Editore. 161–166.

Weber, W. K. 1990. The Importance of Sight Translation in an Interpreter Training Program. In: Bowen, D. M. (ed.) *Interpreting: Yesterday, Today, and Tomorrow. American Translators Association Scholarly Monograph Series* Vol. 4. New York, State University of New York at Binghamton. 44–52.

Wingfield, A., Titone, D. 1998. Sentence Processing. In: Gleason, B. J., Ratner, B. N. (eds.) *Psycholinguistics*. New York, London: Harcourt Brace College Publishers. 227–274.

Winkworth, A. L., Davis, P. J. 1997. Speech breathing and the Lombard effect. *Journal of Speech, Language and Hearing Research* Vol. 40. 159–169.

Függelékek

Forrásnyelvi szöveg átirata

ladies and gentlemen it is a great pleasure for me to address this conference (200) on the subject of five years on (488) food safety in europe (1680) i hope (352) you will forgive me if i focus on (416) focus more on (168) current developments (1416) uh rather than (288) dwelling too much on the past (2008) however (584) a little perspective is a useful thing (1184) so it is worth recalling (200) that at the end of nineteen ninety-nine (904) during the dioxin crisis (928) the image of the european food industry was severely tarnished in the eyes of consumers (3976) food safety became the key public (128) concern (120) at that (160) time (1808) confidence in the food industry had evaporated to an alarming degree (1336) people simply did (120) not believe they were able to deliver safe food (336) to european citizens (2936) that is why the european commission made food safety its first priority (2120) in january (136) two thousand they set out (144) a new vision (232) for food safety (696) which would be fit for a new millennium (1728) a vision (328) that (344) put the consumer first (1296) a vision that sought to regain their trust and confidence (2168) and a well defined action plan (592) to tackle the (120) underlying (152) weaknesses in our system (2760) since then (760) the general food law (720) which is the cornerstone of the new system has been established (2416) the european food safety authority (456) the efsa (728) is (248) up and running (440) it has been established (704) and it is progressing towards full capacity (2576) and a number of important proposals are currently (104) passing through the legislative (152) process (2592) let me give some examples (800) we have now (160) reached (280) uh an agreement on (200) gm food and feed (2960) this paves the way for a rigorous procedure to ensure the safety of gm products (1288) and also to ensure (160) comprehensive labelling rules (4720) (456) this would enable consumers to choose (328) whether or not (400) to buy such products (408) genetically modified products (272) (592) and we are approaching the final legislative stages of the food hygiene package (440) which will merge (832) harmonise and simplify (536) the eu hygiene legislation (2752) and it does need harmonising and simplifying (344) because currently it is covered in seventeen separate directives (1632) (312) (440) and of course there is the commission’s proposal for a regulation on official food and feed controls (1584) which is the central issue of this conference (1784) i am delighted to say

(640) that following a positive vote in the european parliament earlier this week (1200) the way is now clear for formal adoption of this proposal by the council (2888) the new european food safety system is based on (216) three essential pillars (2112) the first pillar is the full range of food safety legislation (2176) uh the completion of this draws ever closer (2016) the second pillar is (336) the european food safety authority (1272) which i have already mentioned (1072) and the third pillar is the establishment of a new approach to official controls (2120) this will complete the structure built to ensure the safety of the food we eat (520) for many years to come (2568) but legislation itself is only half the story (2352) effective en_enforcement (1078) is uh the other half (1320) and it is crucial to deliver the standards to which we all aspire (1688) thank you

Célnyelvi szövegek átirata (tolmácshallgatók)

CNySz1

hölgyeim és uraim (2271) nagy öröm számomra (128) hogy (496) részt vehetek ezen a konferencián (128) mégpedig az európai élel[miszer]biztonság utóbbi öt évéről fogok előadást tartani (840) reménykedem hogy megbocsátanak nekem (104) ha (808) leginkább a jelenlegi fejlő (176) fejlődés hely helyzetre koncentrálok (496) és nem időzök túl sokat a múltban (2840) azonban (656) egy kis kitekintés egy nagyon hasznos dolog (1000) úgyhogy érdemes (152) visszagondolni arra hogy ezerkilencszázkilencvenkilenc végén (472) a dioxin krízis idején (1088) az (112) európai élelm él (200) élelmiszeripar fénye (120) nagyban megkopott a fogyasztók szemében (3656) az élelmiszerbiztonság lett a leg**ff**ontosabb [192] (680) probléma a köz köz számára (3432) és az élel ebbe az iparba fektetett biztonság riasztó mértékben lecsökkent (312) hiszen az emberek egyszerűen nem hitték el hogy öö [145] (120) biztonságos élelmiszereket tudnak tud szállítani az ipar az európai polgárok számára (2184) és pont ezért az európai bizottság (280) **aa**z [174] első legfontosabb öö [240] (224) célnak tekintette az élelmiszerbiztonság biztosítását (648) kettőezer januárjában (768) egy új elképzelést tettek közzé az élelmiszerbiztonságról amely már már megfelel az új évezrednek (1568) ez egy olyan elképzelés volt amelyben a fogyasztó a legfontosabb (800) egy olyan elképzelés amelynek az volt a […] hogy visszanyerje a (168) fogyasztók bizalmát és biztonságát (400) és ez mellett létrehoztak egy nagyon jól meg jól meghatározott akciótervet amelyben sik sik sikerül elkerülni a gyengeségeket a rendszerben (1048) azóta az általános élelmiszertörvény (752) ami az új (792) ami az új rendszer egyik sark sarkköve egyik alappillére (120) már létrejött (1176) az európai élelmiszerbiztonsági hatóság az *i ef esz éj* (912) már felépült és és be beindult (3384) és egyre inkább próbálja kihasználni teljes kapacitását (2784) számos számos fontos terv ötlet (432) halad most éppen át (816) **aa** [267] hatósági a kodifikációs folyamaton (2568) hagy mondjak erre egy pár példát (216) már sikerült létrehozni egy megállapodást a géntechnológiával módosított élelmiszerek és takarmányok tekintetében (1224) ennek ezen bel belsejében egy komoly és nagyon szigorú folyamattal próbáljuk biztosítani az ilyen genetikailag módosított élelmiszerek és takarmányok (424) biztonságát illetve bevezettünk nagyon szigorú feliratozási megjelölési szabályokat is (1352) ez lehetővé (136) tenné majd a fogyasztók számára hogy megve vesznek e ilyen termékeket vagy nem vesznek ilyen termékeket azaz géntechnológiával

módosított (120) termékeket (1216) és (192) végül pedig a jogszabály hm [327] legfo legfontosabb jogszabály utolsó utolsó fázisába értünk a higiéniai jogszabály területére (912) amelyek egyszerűen csak meg fogják határozni **aa**z [273] európai higiéniai jogszabályokat (984) az ilyen öö [488] jogszabályokat egyszerűsíteni és harmonizálni kell (496) ugyanis jelenleg tizenhét különböző jogszabály tartalmaz ezzel kapcsolatos rendelkezéseket (1880) ezen felül természetesen ott van a bizottság az európai bizottság öö [233] (584) öö [184] felvetése is miszerint létre kell hozni egy hivatali hivatalosan kell ellenőrizni a (384) módosított élelmiszereket és takarmányokat (448) mégpedig egy ilyen központosított konferencián (968) nagyon örülök (872) hogy miután (840) **aa** [235] az európai parlamentben ezen a héten (592) öö [328] (856) pozitívan fogadták ezt az elképzelést (488) ezért az európai tanács elé kerülve úgy tűnik hogy (672) hogy pozitívan fogják fogadni ezt az elképzelést (1408) az új európai élelmiszerbiztonsági rendszer három alappilléren nyugszik (1288) az (456) **ee**lső [177] pillér **aa**z [284] európai élelmiszerbiztonsági jogszabályok teljes köre (992) ennek elkészülte egyre közelebb van már (1952) a második alappillér (712) az európai élelmiszerbiztonsági hatóság amelyről már be már már már említettem (2296) a harmadik pillér pedig nem más mint egy új megközelítés amely egy új megközelítés ahhoz hogy egy hivatalos […] új megközelítése (434) ez segíteni fog m (352) biztosítani sok szá az elkövetkezendő években lévő sok évben (176) a fo (208) fogyasztott élelmiszerek biztonságát (461) azonban a jogszabályok illetve a törvényszabályozás maga csak (392) öö [120] (152) féleredményeket hozhat (992) hatékonyan (728) végre kell hajtani és be kell tartatni ezeket a jogszabályokat (800) ahhoz hogy teljesen tökéletesen működjön minden (358) és a jogszabályok betartatása nagyon fontos hogy elérjük azokat a (840) szín elérjük azt a színvonalat amelyeket mindannyian szeretnénk (549) köszönöm szépen

CNySz2

hölgyeim és uraim (2080) nagyon örülök (672) hogy megnyithatom ezt a konferenciát (1080) **aa**z [253] (192) öt év öö [384] élelmiszerbiztonság Európában (1328) címmel (224) remélem hogy megbocsátják (136) nekem (816) hogy sokkal inkább a jelenlegi eseményekre fogok (128) koncentrálni inkább (184) minthogy túl sokat öö [192] időznék a múlttal kapcsolatban jóllehet (968) öö [352] (960) ha vég ha visszatekintünk az egy hasznos dolog hiszen megéri (880) öö [344] felidézni hogy ezerkilencszázkilencvenkilenc végén **aa** [389] dioxin válság idején (632) **aa**z [242] európai élelmiszeripar öö [387] (360) nagyot öö [271] megítélése nagyot esett a fogyasztók szemében (1928) az egészségbiztonság öö [480] (648) a legfontosabb (392) öö [336] probléma lett a köz a közvélemény számára (3016) mégpedig

egy öö [375] (1312) riasztó mértékben megnőtt a vásár a vesztett a bizalom (368) hiszen elvesztették bizalmukat hogy az európai polgárok öö [203] biztonságos élelmiszert kaphatnak (152) ezért a bizottság (1064) az élelbizton biztonságot helyezte elsődleges fontosságú (296) kérdésévé (872) kétezer folyamán öö [488] egy új elképzelés született az élelmiszerbiztonságról (544) amely megfelel majd az az az (408) évezrednek (648) ezért öö [283] (624) a vá vásárlókat a fo fogyasztókat helyezték első helyre (320) és az volt a f cél hogy visszanyerjék a bizalmukat (1504) öö [487] (942) egy (280) akcióterv lett et hoztak létre hogy meg(232)bírkázzanak hogy (184) meg megújítsák a rendszert (496) azóta (392) **aa**z [512] élelmiszerjog (1120) öö [430] ami egy új az ami az új rendszer öö [461] (1120) kö sarokköve (928) **aa**z [366] (544) élelmiszerbiztonsági hivatal (624) öö [520] (368) elkezdte munkáját (768) és (208) öö [320] (136) teljes kapacitással működik (2752) fontos (1104) fontos javaslatok öö [248] vannak most a törvényhozás előtt (1472) hadd mondjak néhány példát (2056) ma (216) most megállapodást kötöttünk a génmódosított öö [275] élelmiszerek és takarmányok(112)kal kapcsolatban (712) ez megnyitja az utat egy szigorú (448) eljárás(296)t **aa** [424] (480) **aa** [624] (568) biztonság (1328) irányába illetve egy egy öö [243] egységes címkézési szabályok öö [136] felé (2224) ez lehetővé teszi a vásárlók számára hogy megválasszák eldöntsék hogy megvesz (240) megvásárolják e a génmódosított termékeket vagy nem (792) öö [416] (272) az (856) utolsó (352) a a törvényhozás utolsó fázisában van az a csomag (680) a amely (392) öö [211] harmonizálja illetve egyszerűsíti az európai él élelmiszerhigiéniai jog jogszabályokat (1952) ami ami öö [271] igény harmonizációt és egyszerűsítést igényel (448) hiszen (800) öö [416] (488) he hetven direktíva szabályozza hetven irányelv szabályozza ezt a területet (1120) öö [320] továbbá javasoljuk egy öö [196] (280) egységes takarmány illetve élelmiszerellenőrzést (672) ami szintén ennek a konferenciának a témája (240) örülök hogy elmondhatom (1056) hogy a parlament öö [403] a hét elején (160) pozi (128) mellette szavazott a javaslat mellett szavazott (488) ami (176) lehetővé teszi hogy a tanács is elfogadja ezt a javaslatot formálisan (832) az európai (240) élelmiszerbiztonsági rendszer három pilléren nyugszik (744) az első pillár öö [276] pillér (1032) öö [463] (168) az élelmiszerbiztonsági jogszabályok megteremtése (2120) ez lassan ez nemsokára egy egyre közelebb vagyunk eh ennek a megvalósításához a második (816) **aa**z [340] európai élelmiszerbiztonsági hivatal (160) felállítása amit már említettem és a harmadik pillér (1760) **aa** [360] (760) hivatalos öö [353] vá ellenőrzés megteremtésének öö [363] új megközelítése (952) ez fogja megteremteni (336) annak a rendszerét hogy öö [368] (368) meg meghatározzuk a (552) az (816) az élelmiszer bi biztonságát (1192) öö [206] de ez csak az

egyik oldala a történetnek (784) öö [440] (344) a hatékony végrehajtás a második f része (1368) és ez nagyon fontos hogy (808) olyan minőséget tudjunk nyújtani (752) amire mindannyian várunk vagy min mindannyian vágyunk köszönöm

CNySz3
tisztelt hölgyeim és uraim (1832) nagy megtiszteltetés számomra (192) hogy ezen a konferencián beszélhetek (464) amelynek címe az európai élelmiszerbiztonság öt éve (608) remélem megbocsátanak nekem (848) hogyha (720) inkább a jelenlegi eseményekre koncentrálok (752) és nem annyira a múltbeli eseményekre (2056) **visszont** [227] egy kis visszatekintés hasznos lehet (1296) tehát (1560) igazából vissza kell emlékeznünk hogy ezerkilencszázkilencvenkilencben a dioxis krízis alatt (1224) az európai élelmiszeripar jó hírneve (664) öö [426] nagymértékben (192) károsult a fogyasztók szemében (2448) az élelmiszörbiztonság egyik legfontosabb (280) öö [320] általános öö [300] (632) probléma lett (2208) az élelmiszeriparba vetett bizalom (192) nagymértékben csökkent (720) és az emberek úgy gondolták hogy egyszerűen nem képesek öö [312] biztonságos élelmiszereket (704) nyújtani az európai embereknek (1080) az európai bizottság öö [288] (192) ezért tette a bi az élelmiszerbiztonságot az egyik legfontosabb prioritássá (768) kétezer januárbá jában egy új vízió fogalmaztak be (112) meg az élelmiször élelmiszerbiztonsággal kapcsolatban amely megfelel az új millenium követelményei(208)nek (776) ebben a fogyasztókat tették az első helyre (568) és öö [381] (416) céljuk volt hogy visszanyerjék bizalmukat (1672) és egy öö [392] (488) megfelelően öö [341] (1056) definiált akció(480)tervvel (600) öö [220] kívánják meghatározni a problémákat a rendszerben (680) azóta az általános élelmiszöri törvények amely a s (728) az új rendszer sarokköve (864) ezt meg megfogalmazták (1504) az európai élelmiszerbiztonsági hatóság(744)got megalapították és azóta is működik (976) és öm [580] (520) lassan teljes kapacitással fog működni (2024) számos fontos (304) ja javaslat öö [312] (520) áll jelenleg a törvényhozási folyamatban (584) hagy mondjak néhány öö [267] példát (1632) megegyezésre jutottunk a génmanipulált élelmiszerekről és takarmányokról (1528) ez öö [480] (192) előkészíti (396) az utat afelé hogy biztosítsuk a génmanipulált élelmiszerek (640) biztonságosságát (576) és öm [400] (512) előírjuk **aa**z [424] átfogó (394) címkézési szabályozást (2304) így a fogyasztók öö [200] (176) választhatnak hogy vásárolnak vagy öö [177] nem vásárolnak (640) ilyen élelmiszereket (2232) emellett (784) öö [413] lassan öö [220] elérjük a végső stádiumot **aa** [424] (488) csomagolási törvényekben (592) ame**lly** [267] az európai higiéniai jogszabályok harmonizációját segíti (1512) a harmonizálásra és egyszerűsítésre szük(213)ség van (1624) mivel (176) jelenleg (120) tizenhét különböző

direktíva foglalkozik ezzel (1813) aztán természetesen ott van a (656) bizottság öö [328] (1152) javaslata az általános öö [320] (1464) felügyeletre (3384) örömmel jelenthetem be (888) hogy öö [464] (1712) hogy egy kedvező szavazás után az európai unióban (1272) a (424) javaslatot elfogadhatja az eu (408) tanácsa (2149) az új európai élelmiszerbiztonsági rendszer három lényeges öö [293] (328) oszlopon áll (3038) az első az élelmiszerbiztonsági törvények átfogó jellege (1816) ezt hamarosan megvalósítjuk a második fontos pillér (1016) **aa**z [464] európai élelmiszerbiztonsági hatóság amelyről már szó esett (730) a harmadik pedig (1120) öö [233] az hogy öm [453] a hivatalos szabályozásokhoz egy új (616) hozzáállást öö [248] (152) tá (1504) bátorítsunk (736) ez biztosítja (360) öö [360] több évre előremenőleg az fogyasztott élelmiszerek biztonságát (1392) de maga a (136) de de a jogszabályok maguk csak a (520) felét adják a történetnek (556) a törvényeket végre is kell hajtani (2016) és öö [472] (624) nagyon nagyon fontos (680) hogy a szabványokat öö [466] az áhított szabványokat mindenki be is tartsa

CNySz4

hölgyeim és uraim (1808) nagy örömömre szolgál hogy köszönthetem ezt a konferenciát (304) amely az euró(512)pai élelmiszerbiztonság öt évéről szól (648) remélem hogy megbocsájtják (1024) hogy inkább a jelenlegi fejlődésre (648) fogok koncentrálni (720) ahelyett hogy öö [287] a múltat értékelném (1472) bár egy kis visszatekintés hasznos lehet (1920) így (352) megéri visszatekinteni arra hogy öö [253] kilencvenkilenc [261] (576) végén a dioxin krízis idején (680) az európai élelmiszerbiztonság (888) öö [392] (232) képét (376) képe elhomályosult a (1736) fogyasztók tekintetében (488) az élelmiszerbiztonság a közaggodalom tárgya volt abban az időben (712) **aa** [368] bizalom (1280) öö [247] megingott öö [233] olyan mértékben ingott meg hogy az veszélyessé vált (830) **aa** [592] (504) az emberek azt öö [247] hitték hogy nem (752) tudják nem tudnak biztosítani (670) öö [186] megfelelő élelmet megfelelő biztonságú élelmet a polgároknak ezért az európai bizottság (168) az élelmiszerbiztonságot az elsőszámú prioritássá tette öö [256] (536) kétezer januárjában egy új öö [220] (168) elképzelést alkottak meg (556) amely az új évezredre megfelelő (616) öö [256] lehet (813) egy olyan öö [230] (426) elképzelést amely a fogyasztót tette elsődlegessé (912) aki visszanyeri a (248) bizalmát (1128) és biztonságát (408) egy öö [304] (376) jól meghatározott akciótervet öö [286] (624) hoztak létre (420) hogy öö [263] a (160) rendszer gyengeségeit kijavítsák (450) azóta (192) az általános öö [280] (992) élelmiszerbiztonsági törvényhozás (686) öö [408] (1376) **aa** [456] (688) mérföldköve (872) **aa** [232] (2488) **aa**z [384] európai élebizton (360) élelmiszerbiztonsági hivatalt felállították

(636) és öö [370] (776) ha halad afelé hogy teljes öö [263] (1184) mértékben működjön és az ennek megfelelő jogszabályok elfogadás alatt vannak (920) hagy mondjak néhány példát (3794) megegyezést értünk el a genetikailag módosított élelmiszerek és takarmányok terén (640) ez kikövezi az utat (883) egy olyan szigorú öö [313] (288) eljáráshoz amely biztosítja ezek biztonságát (466) valamint **aa**z [393] általános öö [209] címkézés (336) szabályait (3227) ez lehetővé teszi a fogyasztóknak hogy válasszanak hogy öö [212] (640) vásárolnak e genetikailag módosított termékeket vagy sem (963) és öö [346] (856) halad közeledünk **aa**z [452] élelmiszer öö [333] (563) higiénia(144)i (168) szabályok elfogadásának végső stádiumához (3152) amely (2216) öö [456] (264) harmonizációt és egyszerűsítést öö [243] (608) igényel (606) az európai unió élelmiszerbiztonsági élelmiszerhigiéniai törvényhozás amely jelen pillanatban tizenhét külön irányelv által szabályozott (2360) emellett öö [186] **aa** [326] hatósági (936) élelmiszer és takarmányellenőrzés öö [178] kialakítása is folyamatban van (403) amely a konferencia központi témája (503) ö örülök hogy bejelenthetem hogy az európai parlamentben öö [240] (176) az elfogadást követően (690) öö [386] most (1440) ez ez a javaslat öö [240] (712) már csak arra vár hogy a tanács öö [249] (824) elfogadja (870) az új élelmiszörbiztonsági (664) terület (350) három alapvető pilléren nyugszik (476) az első (696) az élelmiszer(344)biztonsági szabályozás (1896) melynek öö [366] (632) elfogadási illetve teljesítése már egyre közelebb van a második pillér az eur (1330) európai élelmiszerbiztonsági (776) öö [394] hatóság amelyet már említettem (1240) s (408) a harmadik (1136) a pedig az új megközelítése a hivatalos ellenőrzésnek (606) ez (1193) öö [167] kiegészíti azt a struktúrát amit (1153) öö [293] az élelmiszerbiztonság kialakítása érdekében hoztunk létre (390) de a szabályozás maga csak a (1753) dolgok felét jelenti (630) **aa** [288] (272) kikényszerítés a hatékony kikényszerítés (224) öö [256] jelenti a második öö [165] a másik oldalát (626) mely (488) alapvető hogy teljesíthessük a magunk elé kitűzött célokat (288) köszönöm szépen

CNySz5

hölgyeim és uraim (2360) nagyon örülök hogy (248) ezt a (488) öö [392] (256) konferenciát megnyithatom (160) öö [360] öt éve (104) európában (152) a(152)z élelmiszerbiztonságért (120) címmel (2217) öö [392] (712) inkább **aa** [321] (944) mostani fe fejlesztésekre fogok koncentrálni ahelyett hogy túl sokat beszélnék a múltról (1463) öö [424] (192) bár egy kis visszatekintés hasznos lehet (1673) tehát érdemes (144) öö [281] visszaemlékezni arra hogy ezerkilencszázkilencvenkilenc végén (355) **aa** [296] (120) dioxin válság (248) közben (1443) **aa** [307] európában az élelmiszer(245)ipar helyzetét öö [553] re nagyon rossz fényt vetett (1730) ez ez a válság (2247) az élelmiszerbiztonság öö [453] egy nagyon (392) nagyon (951)

f (1687) nagy aggodalmakat okozott a (264) **aa** [264] (432) közvélemény(360)nél(120)ben (2657) és öö [520] nagyon lecsökkent **aa**z [358] európai emberek bizalma abban (784) hogy **aa**z [385] élelmiszeripar (698) öö [381] biztonságos élelmiszereket tud majd nekik nyújtani (1872) kétezer januárjában (1240) a (232) bizottság kiadott egy […] öö [446] ebben a (160) a (1624) az elképzelésben a fogyasztók öö [327] a fogyasztókat helyezték első helyre (3492) és öö [342] (128) egy olyan akciótervet is kidolgoztak am**ii** [393] (152) kezelheti a rendszer gyenge pontjait (1350) az általános élelmiszer(248)ri(320)ügyi te (208) törvény (944) öö [448] (1428) ami az új rendszer le egyik legfontosabb (168) pontja (232) ezt is létrehozták (998) az élelmisze (184) az európai élelmiszerbiztonsági hatóság (848) öö [518] létrejött és öö [626] lassan eléri a (536) teljes (338) tehát minden feladatát ellátja (1578) öö [400] (696) néhány javaslat most van a törvényhozási folyamatban (643) hagy mondjak néhány példát erre (2624) öö [296] (1088) sikerült megegyeznünk a génmódosított élelmiszerekről és (592) öö [224] (428) takarmányokról (810) ez (264) öö [466] lehetőv**éé** [380] (400) teszi hogy biztosítsuk a génmódosított (1136) öö [392] (664) génmódosított termékek (571) öö [227] biztonságát (358) és átfogó címkézési szabályokat vezessünk be (1600) így **aa** [472] (992) a fogyasztók eldönthetik hogy (168) vásárolnak e ilyen génmódosított termékeket (2048) és **aa** [426] (368) az élelmiszerügyi (1488) élelmiszerhigiéniai öö [267] (104) csomag is öö [373] (1242) öö [416] (128) a a törvényhozási folyamat utolsó stádiumában van (1072) és **aa** [500] (1136) az élelmiszerhigiéniai jogszabályok öö [480]kat összhangba kell hozni mert jelenleg tizenhét különböző öö [276] irányelv (380) vonatkozik ezekre (3328) öö [424] (448) és fontos a hivatalos (752) é (120) élelmiszer és takarmány ellenőrzésre vonatkozó szabályokkal is foglalkozni (386) ez a mai konferencia legfontosabb (136) témája (1272) öö [413] miután az európai parlament korábban ezen a héten (240) megszavazta (392) ezt a javaslatot (495) így öö [446] szabad az út hogy ezt a tanács is öö [473] elfogadja formálisan (1178) az európai élelmiszerbiztonság**ii** [340] rendszer három alappilléren nyugszik (624) az első pillér (1112) **aa** [376] (120) az hogy **aa** [382] (208) az élelmiszerbiztonsági jogszabályok (312) minden területet lefedjenek (1728) e ennek a teljesítése öö [548] (1889) nagyon jól áll (1072) a má második pillér az európai élelmiszerbiztonsági hatóság (596) a harmadik pillér (1128) pedig az hogy új öö [851] (128) szemléletet alkalmazzunk az ellenőrzésekkel kapcsolatban (1456) ez (456) ez fogja (672) biztosítani hogy öö [513] biztonságosak legyenek az élelmiszerek amiket fogyasztunk (1505) de a (152) törvények csak a f felét jelentik (536) ennek a (168) dolognak (1058) a másik öö [473] fél **aa** [401] (208) a hatékony betartatása ezeknek a

jogszabályoknak (731) és hogy meghatározzuk az azt a szintet amit el kívánunk érni köszönöm

CNySz6
hölgyeim és uraim (1600) nagy megtiszteltetés hogy beszélhetek ezen a konferencián (672) a (720) az élelmiszerbiztonság európában az elmúlt öt évben (656) témában (648) remélem megbocsájtanak ha (600) jobban (512) ha nagyobb figyelmet **ff**ordítok [633] **aa** [420] (232) a jelenlegi fejlődésekre (505) a ahelyett hogy túl sokat időznék a múlton (1264) mégis (2664) hasznos **aa** [520] jövőbe tekinteni (3980) ezerkilencszázkilencvenkilencben (272) kilenc végén (970) **aa** [440] (416) dioxin kibocsátás öö [568] (1710) öm [632] (496) nagyon öö [626] nagymértékben […] **aa**z [313] élelmiszerekbe veszett bi vetett bizalom (112) öö [327] nagyon nagyot csökkent (1615) és az európai polgárok (771) mm [632] (352) nem bíztak többet (880) az élelmiszerben (1688) tehát az élelmiszerbiztossá biztonságot az új öö [420] bizottság (239) első számú (160) témájának öö [320] (411) tekinti (3424) ez ez a cél az új milleniumra (104) jó jó célkitűzés lehet (5560) öö [373] hogy visszaszerezzük hogy visszaszerezze az élelmiszerbiztonság az emberek bizalmát (2328) öö [193] meg kell néznünk az az alapvető hiányosságokat öö [385] a a rendszerben (3280) az új rendszer öm [540] (1762) sa sarokköve (3552) az élelmiszerbiztonsági az európai élelmiszerbiztonsági hatóság (525) öö [513] (1872) mm [298] teljes öm [540] kapacitásra törekszik (261) **aa** [210] fejlődés tekintetében (3856) öö [290] új öm [445] javaslatok öm [393] haladnak át a a (400) törvényhozási (1417) folyamatokban (1616) például öm [586] (248) a ge genetikailag módosított élelmiszerek és (395) takarmányok(352) hm [672] (775)ról is szü(968)született egyezség (1160) és **aa** [436] (656) az érthető a címkék az érthető címkézés érthető információszolgáltatás is fontos ténykérdés (3300) öm [516] (1432) amelyek segítenek a a fogyasztóknak eldö eldönteni hogy meg akarják e venni vagy nem ezeket a (928) ezeket a termékeket a genetikailag módosított termékeket (488) **ff**ontos [230] a higiénikus (285) csomagolás is (1088) amit az öö [198] euró(448)pai uniós higiéniai előírások (785) öö [370] harmonizálni igyekeznek (3968) öö [363] ez ez a kérdés jelenleg tizenhét (246) öö [333] direktívában (512) van lefektetve (552) ezeket igyekszenek harmonizálni (3328) kontrollálni öö [421] szeretnék a a az (1550) éle élelmiszert és a takarmányokat (3176) ezen a héten korábban ezen a héten volt egy szavazás (512) az európai unióban (1440) öö [640] és egy javaslatot elfogadott **aa** [451] (1048) tanács (911) egy új biz élelmiszerbiztonság**ii** [363] rendszert amelyet öö [376] (440) fontos (1084) oszlopokra építenek az első **aa** [283] (553) **aa** [503] (800) az élelmiszerbiztonsági (832) törvények (435) módosítása (1342) a második

oszlop (1656) az európai élelmiszerbiztonsági hatóság amit már korábban (593) említettem a harmadik oszlop pedig (888) a a hivatalos öm [376] ellenőrzés felé való új újfajta megközelítés (1688) ez ez (864) ez öö [233] remélhetőleg évek(245)ken át biztosítani fogja az élelmisz az általunk fogyasztott élelmiszerek biztonságát de ez csak a történet fele (2808) a hatásos öm [590] (456) törvényvégrehajtás a másik fele (1912) és nagyon fontos hogy öö [366] a standardokat mm [624] (600) közvetítsük a (705) a (800) az európai unió tagállamaiban (248) köszönöm

Célnyelvi szövegek átirata (gyakorló tolmácsok)

CNySz1

a jelen eseményekre (440) koncentrálok és öö [186] nem a múlttal foglalkozom (1664) azonban egy kis öö [237] perspektíva az egy nagyon hasznos dolog (472) ezért érdemes emlékeztetni arra (224) hogy kilencvenkilenc vég**éé**n [227] (256) a dioxin válság alatt (544) az európai élelmiszeriparnak a k**éé**pét [497] (328) eléggé befekitítették befeketült a fogyasztók előtt (544) a(384)z élelmiszerbiztonság akkor a közvélemény középpontjába (312) öö [392] figyelmébe került (1032) öö [360] (1536) az emberek nem hitték el hogy öö [270] sikerül biztonságos élelmiszert szállítani az európai polgároknak (1296) ezért az európai bizottság az élelmiszerbiztonságot első számú prioritásává tette (1368) kettőezer januárjában (176) új (216) víziót dolgoztak ki az élelmiszerbiztonságra, amely megfelel az (152) új milleneumra (512) olyan víziót (120) amelyben első helyen a fogyasztó van (640) ahol öö [357] az első számú öö [190] feladat a (1104) bizalmukat visszanyerni (496) akciótervet dolgoztak ki arra hogy a rendszer gyengeségeit kiküszöböljék (512) azóta (288) az általános élelmiszer törvény ami a mérföldköve az új (472) legfontosabb pontja az új (472) rendszernek (200) öö [536] (280) elfogadásra talált (232) az efsza az új (368) öö [165] élelmiszerbiztonsági hivatal (3176) öö [305] teljes kapacitása felé (624) öö [235] mozdult el hogy elérje utazó sebességét nem régen állították fel (584) öö [215] folyik a törvényalkotási folyamat (504) hadd adjak néhány példát erre (1648) elértünk egy megállapod**áá**st [345] (408) a genetikailag módosított élelmiszerekkel és takarmánnyal kapcsolatban (728) ez afelé vezet (192) öö [155] hogy a genetikailag módosított termékek biztonságát tudjuk öö [412] (432) el tudjuk érni (3832) ez lehetővé teszi hogy a fogyasztók válasszanak (512) öö [288] hogy (736) vesznek e genetikailag módosított (584) termékeket (920) az élelmiszer öö [390] higiénés öö [460] (1232) csomag elfogadásának a célegyenesébe (232) értünk ez harmonizálást jelent az euban márpedig harmonizálásra szükség van és egyszerűsítésre is (120) mer[t] (784) öö [270] jelenleg tizenhét öö [295] különböző irányelv szól erről természetesen öö [250] itt van a bizottság javaslata (792) a öö [270] hivatalos öö [195] élelmiszer és takarmányellenőrzésről ez a (336) konferenciánknak a központi témája nagy örömmel mondhatom el (704) hogy (288) pozitív szavazás után az európai parlamentben ezen a h**éé**ten [365] (248) most már megnyílt az út hogy formálisan elfogadhassa ezt a javaslatot a tanács (864) az új európai (648) öö [290] élelmiszer öö [230]biztonsági rendszer három fő pilléren alapszik az első pillér (728) öö [400] (328) a (152) öö [488] (688) jogszabályok öö [430] teljes skálá skálája (880) öö

[510] ehhez egyre közelebb (288) kerülünk a második pillér az európai (368) élelmiszerbiztons**áá**gi [422] öö [180] hivatal amelyről már szóltam (256) a harmadik pillér pedig felállítani egy öö [344] (736) öö [425] új megközelítését a hivatalos ellenőrzéseknek (600) ez (208) öö [185] kiegészíti (128) öö [165] majd (464) a öö [375] biztonsági rendszert öö [480] (520) azon élelmiszereknél amelyek[et] a (104) következő évtizedekben fogunk fogyasztani (480) a (160) öö [512] (536) jogszabályok öö [330] csak a dolog felét jelentik (448) a öö [245] m**áá**sik [310] öö [390] fele a tényleges megvalósulás végrehajtás (1032) öö [350] ezek segítenek elérni azokat a normákat (160) öö [390] amelyekre mindannyian (328) öö [168] vágyunk (344) köszönöm szépen

CNySz2

szeretettel köszöntöm a konferencia résztvevőit a mai témánk az európai élelmiszerbiztonság elmúlt öt éve (704) remélem megbocsátanak (424) ha a következőkben inkább a jelenlegi fejleményekkel foglalkozom (1424) semmint hogy részletesen kitérnék a múltbeli eseményekre (1056) az azonban célszerű és segít hogyha visszatekintünk a múltba tehát érdemes fölidéznünk hogy [az] (392) (1184) ezerkilencszázkilencvenes évek végén a dioxin válság idején (376) az európai (352) élelmiszerbiztonság helyzete igen rossz színben tűnt fel a fogyasztók szemében (1248) **aa**z [267] élelmiszerbiztonság igen sokaknak adott aggodalomra okot akkoriban (864) hm [208] (368) megrendült az emberek (280) bizalma az élelmiszerbiztonságban (984) az emberek egyszerűen (104) nem (560) **hh**itték [233] hogy öö [340] (624) öö [224] (464) biztonságos élelmiszer kerülhet az asztalukra (864) éppen ezért az európai bizottság (840) elsődleges prioritássá emelte az élelmiszerbiztonság kérdését kétezer januárjában új (728) öö [416] jö (304) jövőképet fogalmaztak meg amely az új évezredben alkalmazható lesz egy olyan (360) víziót (112) amelynek a központjában a fogyasztó áll (1232) amely igyekszik visszanyerni az elvesztett bizalmat (1445) valamint olyan cselekvési tervről volt szó amely az azonosított gyengeségeket s (624) segít kiegyenlíteni (353) azóta (304) az általános élelmiszeripari jogszabály amely ennek a rendszer[e]nek az alapköve már hatályba lépett (840) az európai élelmiszerbiztonsági (208) hatóság (1392) immár működik már létrejött és működik (848) jelenleg az arra törekszik hogy teljes kapacitással működjön (624) és számos (280) **ff**ontos [266] javaslat áll (504) az elfogadás előtt a jogszabályalkotás folyamatában (760) hadd szemléltessem ezt néhány példával (912) most már sikerült tető alá (520) hoznunk **aa** [266] biztonságos élelmiszerek és (400) tápszerekről szóló (432) jogszabályt (856) ez lehetővé (752) teszi hogy a génmódosított termékekről is megfelelően gondoskodjunk és egységes címkézési szabályokat vezessünk be (2520) ez lehetővé teszi

hogy a fogyasztók eldönthessék hogy ilyen termékeket vásárolnak e tehát génmódosított termékeket (1952) és (440) már cs (656) már csak az élelmiszerhigiéniai csomag öö [253] elfogadása van hátra amely harmonizálni és egységesíteni illetve (160) egyszerűsíteni fogja (120) az eddigi vonatkozó jogszabályok rendszerét (1504) márpedig szükség is van az egyszerűsítésre **hh**iszen [446] (128) nem kevesebb mint tizenhét különálló irányelv foglalkozik ezzel a témával (896) és persze ott van a bizottságnak is az a (344) javaslata (128) amely (440) öö [220] h a hivatalos élelmiszer és (104) tápszerellenőrzéseket akarja egységesíteni ez egyébként ennek a konferenciának a fő témája és örömmel jelenthetem (784) hogy öö [380] (128) az európai parlament öö [243] kedvező sza szavazata nyomán amelyre a héten került sor (418) most már lehetővé vált hogy (224) a tanács hivatalosan el is fogadja ezt a javaslatot (1800) az új európai élelmiszerbiztonsági rendszer három fő pilléren nyugszik (720) az (384) első (648) **aa**z [286] élelmiszeripari jogszabályok (3120) ennek a f szakasznak a lezárulása most már látható közelségbe került a második (416) pillér az európai élelmiszerbiztonsági hatóság amelyről már beszéltem is (448) a harmadik pillér pedig (152) az (488) hogy új szemléletet vezetünk be a hivatalos ellenőrzések terén (1536) ez fogja kiegészíteni és teljessé tenni azt a rendszert amely elősegíti hogy a következő években biztonságos élelmiszert fogyaszthassunk de önmagában a jogszabályok persze csak a történetnek az egyik részét képezik (752) hiszen (352) a hatékony (464) é (376) végrehajtás a történet másik fele (432) éppen ezért fontos (488) olyan szabványokat kialakítanunk (304) amelyeket mindannyian betartunk köszönöm

CNySz3

az (720) az (336) az egészségbizt az élelmiszerbiztonság öt éve (224) témájú konferencián (832) öö [386] gondolom megbocsájtják ha inkább az aktuális kérdésekről beszélek (472) ahelyett hogy a múlton mélláznék (456) ugyanakkor (1336) kicsit visszatekinteni hasznos lehet (664) érdemes öö [270] visszaemlékezni arra hogy ezerkilencszázkilencven(432)kilenc végén a dioxin (776) krízis időszakában (360) az európai b (520) öö [473] egészségbiztonság az európai fogyasztók szemében meglehetősen (384) rossz képet mutatott (391) akkoriban **aa**z [327] élelmiszerbiztonság az első számú problémát jelentette (800) öö [426] meglehetős az emberek bizalma (144) félelmetes módon (536) öö [688] (288) elpárolgott (400) nem hittek abban hogy képesek az európai állampolgárok asztalára egészséges táplálékot tenni (704) éppen ezért az európai bizottság elsősor elsődleges prioritásnak öö [293] (560) határozta meg az élelmiszerbiztonságot (585) egy olyan él élelmiszerbiztonságot akartak amelyet (176) az új ezredév (144) kívá öö [400] (104) kívánságainak megfelel (912) szerették volna az

emberek bizalmát és hitét visszanyerni (264) és egy jól megfogalmazott akció(128)terv (656) amely öö [373] (224) **aa** [424] (416) rendszer gyengeségeit húzza alá (296) vált szükségessé (208) azóta (160) az általános élelmiszertörvény (432) amely (176) az egésznek a sarokköve (168) megszületett (264) az európa**ii** [426] egészségbiztonsági (424) ható élelmiszerbiztonsági hatóság (488) megalakult öö [190] (413) és lassan már teljes kapacitásának megfelelően működik (992) öö (112) jó néhány javaslat öö [327] (520) megy éppen keresztül a jogalkotói folyamaton hadd mondjak erre néhány példát (2056) megszületett a (456) megállapodás a génmódosított élelmiszerek és tá[panyagok] és öö [380] (1141) ügyében (544) öö [227] ezzel (208) öö [370] s igyekszünk **aa** [340] (352) génmódosított termékek biztonságát megőrizni illetve kialakítunk egy öö [263] általános és átfogó (504) címkézési rendszert (1112) **aa** [330] (104) így aztán **aa** [470] (280) génmódosított termékek (544) kapcsán a fogyasztó eldöntheti hogy megveszi ő őket vagy sem (968) egy élelmiszerhigiéniai (288) csomag (808) öö [380] összegzi (304) egyszerűsíti és átláthatóvá teszi az európai uniós öö [253] (440) higiéniai jogszabályokat (1160) jelenleg hu (1128) tizenhét különböző direktíva foglalkozik ezzel a témával úgyhogy rá is fér az egyszerűsítés (1064) **aa** [512] (1488) a hivatalos öö [313] élelmiszer és takarmányellenőrzéssel is kapcsolatos az a javaslat amit az európai bizottság tett (592) örömmel jelentem (480) hogy az európai (160) parlament a hét elején pozitív szavazás (712) eredményeképpen (144) öö [486] **aa** [453] (712) **aa** [453] javaslatot a (280) tanács által (200) elfogadásra javasolta (1168) három alapvető (136) pillérre (104) támaszkodik mindez az első pillér (656) az élelmiszerbiztonsági (216) öö [536] (633) jogszabályok öö [464] (120) teljes köre (1112) **aa** [267] ennek már a vége felé járunk a második pillér az európai (400) élelmiszerbiztonsági hatóság erről már említést tettem a harmadik pillér pedig az egy új (568) öö [526] e (256) hivatalos ellenőrzési módszertan (144) kialakítása (936) ez a (472) konstrukció (624) fog gondoskodni arról hogy sok sok éven keresztül egészséges élelmiszert fogyaszthassunk (272) de a jogszabályok csupán a történet felét jelentik (616) **aa** [367] ezeknek a végrehajtása a másik felét jelenti (624) és nagyon fontos hogy öö [404] (312) öö [320] (472) megfeleljünk azoknak a (208) sztenderdeknek normáknak amelyek után valamennyien vágyódunk köszönöm

CNySz4

köszöntöm a konferencia résztvevőit konferenciánk témája öt évvel később élelmiszerbiztonság európában (664) remélem hogy (296) megbocsájtják nekem (491) hogyha inkább a (704) friss fejleményekre (216) koncentrálok (440) nem szeretnék a múlt eseményein (112) időzni (1544) mégis azt gondolom talán hasznos lehet hogyha kontextusba

helyezzük az eseményeket (520) úgyhogy érdemes visszaemlékezni arra hogy kilencvenkilenc végén (936) a dioxin válság (160) idején (840) az európai élelmiszer(312)ipar(984)ról kialakult kép bizony (192) igen megtépázódott a (624) fogyasztók szemében (880) az élelmiszerbiztonság (248) öö [280] (640) **aa** [347] közvélemény számára (408) igen nagy aggodalom forrása volt (1696) hiszen az (120) élelmiszeriparba vetett bizalom (1360) bizony (296) öö [424] (256) sérült (944) az emberek nem hitték hogy az ipar képes az európai polgároknak biztonságos élelmiszert szállítani ezért aztán (448) az európai bizottság (368) öö [267] elsődleges prioritássá emelte (363) az élelmiszerbiztonságot (736) kétezer januárjában új jövőképet alakítottak ki a az (128) élelmiszerbiztonságra vonatkozóra (536) az új (392) öö [528] (888) évezredre (928) ennek célja hogy a fogyasztó kerüljön (808) a középpontba (832) és vissza kellett szerezni ugye (232) az élelmiszerbiztonságba vetett **hh**itet [432] (1432) ehhez egy (296) nagyon élesen körülhatárolt akciótervet kellett felállítani (848) az élelmiszerbiztonságra vonatkozóan (1584) ezóta (584) **aa**z [432] európai élelmiszerbiztonsági törvény megszületett ez jelenti a kulcs (200) vagy sarokkövét a rendszernek (323) az európai élelmiszerbiztonsági (384) hatóság (336) öö [307] működőképes (1968) és (432) azon dolgozik hogy teljes gőzzel (136) öö [200] tudjon működni (1768) számos fontos (160) öö [448] (1696) öö [326] ajánlat vagy előterjesztés jelen pillanatban is a törvénykezési fázisban van hagy mondjak néhány (112) példát (624) jelen pillanatban (288) öö [213] sikerült megállapodásra jutni (480) a génmódosított élelmiszerek és takarmányok tekintetében (280) ez előkészíti (248) az utat egy öö [233] (384) öö [192] szigorú eljárás öö [320]hoz (344) amelynek célja (304) **aa**z [406] élelmiszerbiztonság (184) öö [390] biztosítása (440) és öö [243] a címkézési szabályoknak (544) **aa** [328] (432) öö [203] körülhatárolása (824) ennek öö [320] (328) következtében (536) **aa** [303] fogyasztónak megvan az a döntési joga hogy megvásárolja e a génmódosított terméket vagy nem (1424) és hát a törvényhozási (104) öö [253] folyamat utolsó fázisában tartunk (328) egy olyan (152) öö [400] (112) él élelmiszerhigiéniai hm [247] (656) folyamat létrehozásával is (344) amelynek célja hogy (256) leegyszerűsítse és öö [280] harmonizálja az (880) élelmiszerhigiéniai eljárásokat (416) muszáj (376) szükség van harmonizálásra mert (360) jelen pillanatban tizenhét különböző öö [227] direktíva vagy irányelv (144) van érvényben és természetesen (384) öö [213] ott van a (136) bizottságnak a (1768) **aa** [413] javaslata (160) a hivatalos öö [220] élelmiszer és takarmányellenőrzésre vonatkozóan (224) ez fontos témája ennek a konferenciának (344) örömmel jelenthetem hogy öö [293] (320) miután megszavazta az európai (176) parlament öm [406] a hét elején (1768) öm [216] most már szabaddá vált az út hogy ezt a javaslatot a

tanács öö [167] hivatalosan is elfogadja (1952) **aa**z [350] új (144) európai élelmiszerbiztonsági rendszernek három alapvető pillére van (864) az első (104) pillér (1384) az az élelmiszerbiztonsági jogszabályoknak a teljes köre (2160) ennek a a lezárása öö [213] egyre öö [206] közelebb kerül (432) a második pillér (184) az az európai (544) öö [313] élelmiszerbiztonsági hatóság amelyet már korábban említettem (312) és a harmadik pillér (912) az egy új (584) öö [426] hivatalos ellenőrzési megközelítés öö [233] kialakítása (600) ez fogja majd teljesíteni azt a struktúrát amelynek célja (336) hogy biztonságosabbá váljon az az élelmiszer amit az elkövetkezendő tíz évben még fogyasztani fogunk (296) de önmagában a jogszabályozás öö [267] csak a történet fele (2496) **aa** [250] hatékony betartatás (736) az öö [260] jelenti a történet másik felét (400) és az is alapvető hogy hogy elérjük mindazokat a elérjük azt a színvonalat amelyre vágyunk köszönöm szépen

CNySz5

hogy szólhatok ehhez a konferenciához (888) arról a témáról hogy öt év (424) eltelt az európai é élelmiszerbiztonság témakörében (288) remélem megbocsátanak hogyha elsősorban a jelenlegi fejleményekre összpontosítok (496) és nem (464) öö [340] ragadok le (264) oly nagymértékben a múltnál (824) mindanozáltal (112) hasznos dolog ha egy kicsit visszatekintünk (456) éppen ezért (272) érdemes (120) visszagondolni arra hogy a (296) ki ezerkilencszázkilencvenkilenc végén (528) a dioxin válság idején (752) az európai élelmiszeriparág (104) imázsát (672) súlyosan (456) öö [380] elhomályosította (1240) a helyzet (224) a fogyasztók szemében (792) az élelmiszerbiztonság (120) kulcsfo öö [386] jelentőségű (832) öö [512] közvénybeli aggodalom volt (2336) az élelmiszer (288) biztonsága (168) öö [493] aggasztó méreteket öltött az emberek úgy gondolták hogy az európai állampolgárok nem (280) tudnak biztonságos élelmiszerhez hozzájutni (528) éppen ezért az európai bizottság az élelmiszerbiztonságot elsődleges prioritása saként (520) kezelte (480) kétezer januárjában (544) egy új (176) jövőképet vázoltak föl élelmiszerbiztonság tekintetében (344) ami az új évezredre (272) vonatkozik ez egy olyan jövőkép (240) amellyel (112) a fogyasztót teszi első helyre (520) egy olyan (280) jövőkép amely által visszanyerik a bizalmat (1608) egy jól meghatározott akciótervet igyekeztek kialakítani annak érdekében hogy a rendszerben rejlő gyengeségeket (120) öö [336] (384) kiemeljék (552) ettől kezdve az általános élelmiszer(248)törvény amely az új rendszernek a sarokköve (312) létrejött (1656) az európai élelmiszerbiztonsági hatóság (392) az e ef es a (1208) felállt és működik létrejött (1008) és (800) **aa** [200] (176) teljes kapacitását kezdi már kihasználni (1264) számos fontos (560) javaslat (1896) öö [196] fut keresztül jelenleg a jogszabályalkotási folyamaton (672)

hadd adjak ezekre példát (1120) jelenleg már (1136) egy megállapodásra jutottunk a dzsi em a genetikailag módosított élelmiszerek és (656) öö [272] (1072) takarmányok kapcsán (656) ez biztosítja ezen dzsi em termékek biztosí biztonságát és átfogó címkézési szabályokkal is bír (2384) ez lehetővé teszi a fogyasztók számára azt hogy válasszanak (328) hogy ilyen élelmiszert megvásárolnak e vagy sem (488) itt pedig a geneti(245)kusan módosított termékekről beszélek (1080) jelenleg éppen az élelmiszer higiénai csomag öö [347] jogszabályalkotási (296) periódusának végéhez jutunk amely (552) harmonizálja egyszerűsíti és egybeolvasztja tja az e európai uniós élelmiszerhigiéniai jogszabályokat (576) szükség van erre a harmonizálásra és egyszerűsítésre ugyanis jelenl**ee**g [251] (472) tizenhét különböző irányelvben öö [296] szerepelnek (1424) és természetesen a bizottság javaslata is (120) jelen van (584) **aa** [376] (232) hivatalos élelmiszer és öö (248) takarmányellenőrzési (424) öö [247] javaslat ez ez a központi témája a konforciának (384) örömmel mondhatom (184) h**oo**gy [267] egy pozitív szavazási eredmény után amely (440) a hét elején az európai parlamentben történt (616) most már szabad az út hogy ezt a javaslatot a tanács formálisan is elfogadja (1888) az új élelmiszerbiztonsági rendszer alapját három alapvető pillér képezi (816) az első pillér (1512) **aa** [544] (176) öö [240] élelmiszerbiztonsági jogszabályok teljes skáláját öleli fel (2216) most már egyre közelebb jutunk ennek befejezéséhez (304) a második pillér (264) **aa**z [267] európai (616) élelmiszerbiztonsági hatóság amelyet már említettem (768) a harmadik pillér pedig (1024) egy új megközelítésmód létrehozása hivatalos ellenőrzések kapcsán (1152) ez fogja kiteljesíteni az egész struktúrát amely biztosítja (824) az élelmiszereink (120) biztonságát (376) az elkövetkezendő sok sok évben (296) de a jogszabály önmagában csak a történet fele (1424) hatékony (280) végrehajtás megvalósítás (344) a másik fele (1768) és alapvető fontosságú hogy a normákat (448) amelyeket szeretnénk elérni mindenképpen betartsuk (296) köszönöm szépen

CNySz6

hogy (440) szólhatok ezen a konferencián (792) az (272) európai élelmiszerbiztonság öt év elteltével (128) témájában remélem megbocsájtják hogyha (568) inkább a jelenlegi fejlődéseken fejlesztéseken (1008) öö [288] (128) kapcsán fogok szólni a konferencián s nem a múltra koncentrálok (1328) azonban azt gondolom hogy mindenképpen hasznos lehet (432) öö [400] (928) kontextusba helyezni ezt a tém**áá**t [267] (304) és ezért elmondanám hogy (832) ezerkilencszázkilencvenkilenc(264)ben a dioxin (496) válság alatt a fogyasztók szemében (288) hatalmas csorba esett az európai élelmiszerbiztonságon (1736) ekkoriban az élelmiszerbiztonság (1136) kulcsfontosságú kérdés lett a lakosság (400) szemében és (1304)

veszélyeztető mértékben megcsappant a bizalom a lakosság szemében s (920) s nagyon sokan aggódnak az iránt hogy az élelmiszeripar európában biztonságosan tudja e szolgáltatni az élelmiszert ezért (416) döntött így (136) a (496) bizottság hogy elsőran rangú (216) prioritásként fogja kezelni az élelmiszerbiztonságot (920) s kidolgoz egy olyan jövőképet ami az új évezred(864)nek megfelelően kezeli az élelmiszerbiztonságot olyan (136) öö [288] (1176) prioritásként amely helyreállíthatja a lakosság bizalmát (616) s elsőrangúként kezeli a fogyasztókat (544) s képes a rendszer öö [287] gyengeségeivel megbirkózni (616) azóta (824) az általános élelmiszeripi törvény (368) amely az az új rendszer alapköve (296) lefektetésre került (2424) az európai élelmiszerbiztonsági hatóság (216) az a ef es a (2360) kialakításra került és (112) öö [180] hamarosan eléri teljes kapacitását (3520) számos öö [296] fontos javaslat (1912) kidolgozása és törvénnyé alakítása van folyamatban (342) hadd mondjak erre kapcsolatban is néhány példát (552) a génkezelt élelmiszer öö [316]rekkel és takarmánnyal kapcsolatosan számos szabályozást dolgoztunk ki (856) amely (112) biztosítani fogja a génkezelt termékek (616) biztonságos és öö [253] rendkívül (240) szigorú szabályok (240) öö [386] szerinti gyártását (504) ezen kívül a címkézéssel is (184) foglalkozó szabályokat is lefektettünk (1160) ezen kívül (832) öö [193] természetesen azzal is foglalkozik a törvénykezés hogy hasznos e egyáltalán génkezelt törvé (280) öö [347] termékeket gyártani ezen kívül (712) a higiéné az élelmiszerhigiénai (200) csomagot is kidolgoztuk (440) amely egyszerűsíteni harmonizálni (504) fogja az európai uniós törvénykezést a (1376) ezen ebben a témában (488) az egyszerűsétre és a harmonizálásra (208) öö [200] rendkívül nagy szükség[re] (296) van hiszen számos különböző direktíva (264) foglalkozik most ezzel a témával (1328) ezen kívül **aa** [353] hivatalos (424) élelmiszeripa élelmiszer és (280) takarmány(768)ellenőrzésekkel kapcsolatban is javaslatot dolgoztunk ki és ez a konferencia központi témája örömmel jelentem be (464) hogy (1184) miután (744) **aa** [260] tanács (144) öö [280] elf öö [200] a bizottság bejelentette hogy elfogadja (440) az ez (312) irányba tett javaslatunkat most már nyílt az út hogy a tanács is elfogadja ezt (1008) az ezzel kapcsolatos (256) öö [704] (176) jogszabály (776) három (152) alapkövön öö [248] (264) alapszik az első (736) **aa**z [400] ezzel kapcsolatos jogszabályok teljes köre amely (432) hamarosan teljes mértékben kidolgozásra kerül a második (664) az európai élelmiszerbiztonsági hatóság amelyről már tettem említést korábban és a harmadik pillér (536) egy új (408) szemléletmód kialakítása a hivatalos (560) ellenőrzések kapcsán (1056) és ennek (144) kialakítás**áá**val [266] (424) teljes (120) körben kialakul majd az a struktúra ami biztosítani fogja (416) az általunk (152) öö [200] és az európai lakosság által elfogyasztott élelmiszer biztonságát (488) azonban

ez (176) még csak a siker fele (1392) öö [200] természetesen a jogszabályok megalkotása nem elégsége**e**s [270] (232) megfelelő (192) végrehajtás is szükséges (184) annak érdekében (312) hogy azokat a normákat kialakíthassu[n]k amelyek felé mindannyian törekszünk köszönöm a figyelmet

CNySz7
remélem (1128) öö [320] elnézik (1312) hogy (576) inkább a jelenlegi fejleményekre koncentrálok (312) ahelyett (1048) hogy (336) jobban belemennék a múltba (1416) bár (1456) egy kis hát (120) áttekintés azért hasznos lehet (1296) érdemes (280) megjegyezni (264) hogy (192) ezerkilencszázkilenvcvenkilenc v**éé**gén [290] (128) a dioxin (136) válság (224) idején (720) **aa**z [253] (376) európai élelmiszeripar (2080) rendkívül nagyot esett (616) a fogyasztók szemében (1464) az élelmiszerbiztonság (688) mindenkit (208) nagyon (128) ér érdekelt abban az időben (816) az élelmiszeripar(792)ba vetett bizalom hatalmas mértékben megcsappant és az emberek egyszerűen nem (384) hitték el (264) hogy az ipar képes (296) biztonságos élelmiszereket szállítani az európai (632) öö [536] (240) polgárok számára (376) éppen ezért az európai bizottság (800) a legfontosabb prioritásként kezeli az élelmiszerbiztonságot (368) kétezer (240) januárjában (704) egy új jövőképet határoztak meg ebben a témában (856) amely már az új évezred (352) kihívásainak is megfelel egy olyan jövőkép (760) amely első helyre helyezi a fogyasztót (904) amely mindenképpen az ők biztonság öö [365] az ő bizalmát szeretné visszaszerezni (512) és nagyon fontos az is hogy egy olyan (224) jól meghatározott akciótervet dolgozzanak ki amely (104) **aa**z [290] (816) rendszer(224)ben rejlő hibákat is kezeli (216) azóta (368) az általános élelmiszer (112) törvény (792) ennek az új rendszernek az alap (824) öö [435] struktúrája már megszületett (824) az (232) európai (1104) élelmiszerbiztonsági hatóság (232) már működik (832) megalakult (584) és (968) hamarosan teljes kapacitásában dolgozik (1402) számos (248) **ff**ontos [240] (184) **jj**avaslat [165] (256) már **mm**ost [165] is (840) a törvényhozás elé (136) került (1856) hagy (312) mondjak néhány példát (2528) például (816) már öö [415] döntés született (184) **aa** [336] (264) génmódosított élelmiszerek és takarmányok (408) tekintetében (976) így egy olyan nagyon szigorú f öö [390] folyamatot tudtunk lefektetni (200) amely biztosítja (512) a gé em (584) öö [560] élelmiszerek és takarmányok (1784) szabályozását ennek révén (240) a fogyasztók dönthetnek arról hogy az ilyen termékeket (520) a gé em (128) termékeket megvásárolják e vagy sem (1160) már a végső jogalkotáshoz érkezünk például **aa**z [325] úgynevezett (344) öö [255] élelmiszerhigiéniai csomag (856) tekintetében ez (600) az eu (176) higiéniai (104) jogalkotását (360) öö [504] (264) harmonizálja (248)

nagy[on] szükség van erre a harmonizálásra és egyszerűsítésre (334) hiszen ez a (552) öö [540] terület most tizenhét külön direktívában jelenik meg (1000) **aa** [480] (208) bizottság (640) emellett (312) a (224) hivatalos élelmiszer és takarmányellenőrzés(600)re is öö [130] jogalkotást öö [302] (200) javasol (1056) ami (112) ennek a konferenciának is a (136) témája nagyon (152) örömöm nagy örömömre szolgál hogy (768) **aa**z [480] (1208) héten az európai parlament elfogadta (864) ezt a (176) törvényjavaslatot és így most már csak a (136) tanács jóváhagyása szükséges hozzá (360) az új euró (392) európai uniós öö [285] élelmiszerbiztonsági (648) t**öö**rvény [280] három alappilléren nyug(352)szik az egyik **aa**z [225] (464) élelmiszerbiztonsági (408) jogszabályok (541) és (208) öö [415] ennek a teljesítése a jogszabályi öö [468] szakasz már hamarosan befejeződik a második (496) az európa**ii** [370] élelmiszerbiztonsági hatóság (328) ez[t] (296) már említettem és a harmadik alappillér pedig egy új (423) olyan meg(230)közelítés ami a hivatalos öö [135] ellenőrzést (136) öö [336] (256) végzi és (152) ezzel (128) tulajdonképpen (976) megvan az a teljes öö [195] struktúra ami biztosítja majd (352) a jövőben (224) az élelmiszerbiz (184) biztonságot (408) természetesen a jogalkotás még csak (576) egy része ennek az egész folyamatnak (536) ezt be is kell (240) hatékonyan tartatni márpedig ez a második rész (624) ez nagyon fontos (304) ahhoz (408) hogy (376) az általunk kívánt színvonalat sztandargo dokat is megteremtsük (432) nagyon köszönöm

Spontán beszédprodukció átirata

Sp1

ezen a lapon ami előttem van (440) három (160) képsor található (560) először az első képsorról beszélek (792) az négy (352) képből áll (1224) az első képen (248) látszik (424) egy idősebb házaspár amint vendéglőben ülnek és két pincér felszolgál nekik valamit (1416) a második kép(360)pen (384) látszik hogy az a (320) felszolgált (1768) étel (784) az lángol (464) ebből arra következtetek hogy palacsinta (464) lehet más is (960) mer[t]hogy (480) azt szokás így felszolgálni (1648) a harmadik képen (192) az látható hogy egy tűzoltó készüléket (2056) használ (224) az egyik pincér (944) feltételezem hogy mind a kettő pincér csokornyakkendőjük van és állnak míg a vendégek ülnek (1088) a negyedik képen a pincéreknek (272) már csak a háta látható amint távoznak (944) és ott marad (360) lógó orral (1064) a(704)z idősebb házaspár az asztalnál (536) a (168) füstölgő (576) tányér előtt (1832) lógó orr hát itt nem nem is annyira (1136) az orr (304) hosszát (936) változtatta meg a rajzoló (424) hanem addig (464) egy egy képen még mosolyogtak itt meg inkább lefelé konyul a szájuk (2576) a második képsort (424) értelmeztem a legnehezebben (1336) öt képből áll (1248) feltételezem (921) hogy arról van szó hogy az illető (1248) aki (792) végig szerepel mind az öt képen (632) nemcsak (576) az ennivalót veszi ki a hűtőszekrényből (760) hanem egy könyvet vagy egy újságot is (776) de ezt tényleg csak kikövetkeztetni (688) tudom (200) merthogy a(680)z utolsó képen ott ül (480) egyedül az asztalnál (864) ott (896) eszik (424) és közben olvas (376) mintha (240) arra utalna ez a képsor (632) hogy (1744) az étkezés része (600) az olvasás (240) tehát a könyvet vagy az újságot is a hűtőszekrényben kell tartani (2792) a harmadik képsor (352) pedig egy (592) **áá**ruháza(237)t [193] (406) ábrázol illetve ez nem egy képsor ez egy (168) szál (496) kép (728) ahol (2280) három (432) részre oszlik mondjuk a kép (1208) **aa**z [428] (200) első (160) a baloldali mondjuk (336) harmadnál (200) van (360) egy pénztárgép (1448) egy (1032) pénztáros (192) és egy vevő (1160) a vevő (552) láthatólag valamilyen mozdulatot tesz valamit elővesz hát öö [384] a cash felirat látható a pénztárgép fölött (504) felett tehát ott készpénzzel lehet fizetni nyilván készpénzt vesz elő (1432) a középső részén a képnek (256) egy másik (1224) pénztáros másik vevő (456) credit (1048) mármint hitel (376) van felírva nyilván (352) a pénztárgép fölötti (3672) mm [320] hát belógó ilyen felirat (1338) öö [286] nyilvánvalóan itt úgy lehet öö [306] vásárolni hogy az ember (864) öö [248] hitelt kér (232) ez is egy teljesen (240) bevett dolog a (672) mi (360)

civilizációnkban (1816) a harmadik (306) része a jobboldali harmada a képnek (336) öö [280] pedig (304) a (488) öö [386] legmozgalmasabb (776) vagy legössze-visszább ott (623) nincsen pénztárgép (1088) öö [488] (696) ott is belóg egy felirat hogy (296) barter mármint hogy csere (1016) és ott hárman látszanak (552) öö [553] mindhárom harmadban (200) úgy tűnik hogy baloldalon van a pénztáros vagy hát a(264)z áruházi alkalmazott elárusító (1280) és itt a jobboldali harmadban (256) két vevő látható (1480) egy férfi meg egy nő (2184) de (144) több (408) tárggyal (1304) az egyiket nem sikerül azonosítanom talán egy öö [304] karácsonyi (392) öö [344] (312) lámpasor (976) a másik egy szék nyilvánvalóan (1264) öö [480] (416) egy lámpa (328) illetve a nő mintha egy porcelánmadarat hozna a hóna alatt (792) nyilván ez arra (456) utal (832) hogy (960) teljesen bevett dolog (912) kicserélni az árut (1328) nálunk talán még nem de (1032) amerikában (744) karácsony után (296) megrohanják (1016) az áruházakat és mindenki mindenre minden (144) öö [446]ki mindent mindenre cserél (1192) ez az én értelmezésem

Sp2

az első képen egy (376) éttermet látok ott ül az asztal (192) végében két vendég valószínűleg házaspár (256) (576) és az asztalukhoz odaáll két pincér ha jól látom (760) igen mind a kettőn csokornyakkendő van az egyikük (450) felszolgálja az ételt a másik meg a háttérben áll (1000) és öö [227] ez utóbbinak csak a harmadik jelenetben jut szerep mert akkor oltja el valami (280) poroltóval ezt az ételt amelyik lángol (784) s ezután mind a ketten távoznak az asztaltól és ott marad (904) ez a tál (816) **éé**s [227] (504) füstöl a (376) az étel vagy hát nem tudom ahogy ahogy kihűl (1584) és még az az érdekes hogy (880) úgy különösebben nem látok változást a vendégeknek az arcán ugye talán a második képen (632) mosolyognak mindketten (655) s utána ugyanolyan kifejezéstelen az arcuk a harmadik negyedik képen mint az elsőn (2600) nem tudom ez biztos valamilyen (1248) tréfának van szánva valamilyen ludas matyi szintű (400) vagy egyéb dolog de én nem (160) nem tudom hogy mi ebben a vicc (384) a második ábrán (536) azt látjuk hogy egy férfi a konyhájában kiszed valamilyen ételt a hűtőszekrényéből (904) aztán (904) egy dobozt akkor utána talán valami konzervet mer[t] az a baj hogy elég rosszul is lehet látni ezeket a képeket (1088) és akkor a negyedik képen egy könyvet vesz ki a hűtőszekrényből (437) és ezzel odatelepszik az étkező asztalához és ott elkezd olvasni meg ha jól látom még (728) valamit szürcsöl is hozzá (2144) igen hát most megint nem tudom lehet hogy (3240) túl akarom értelmezni (200) mer[t]hogy itt itt is azt keresem hogy ebben mi az érdekes vagy a humoros azon kívül hogy a könyvet ott tárolja a hűtőszekrényben hogy (416) hogy ol olvas és ennek ellenére nem étkezik mer[t]hogy akkor

minek vette elő a az ételt (400) nem tudom (1776) hát a (160) harmadik mondjuk az az már jo jobban érthető számomra mert ott ugye segítenek ezek a feliratok is (504) egy valószínűleg egy ábécének a pénztáránál vagyunk és a (1264) vevő (1872) fizet a készpénz felirat alatt (896) aztán a (320) következő képen ahová az van írva hogy (792) hitel (632) hát istenigazából nem látjuk hogy mit ad oda (1592) tehát (584) nyilvánvalóan a mm [240] a kártyáját használja (704) és a harmadikon meg ugye föl van írva hogy cserekereskedelem (1000) és ott van két baromfi ugye az egyiknél egy tyúk a másiknál meg valami liba (640) hogyha jól látom (1920) hát megint hogyha értelmezni kell hogy (1256) tartson efelé a világ vagy ez jobb lenne (144) vagy (1808) fogalmam sincs vagy csak egy ilyen abszurd humor hogy na mi lenne ha (608) egymás mellett (277) lenne egy bolt végében három kassza és akkor **aa** [266] az utolsónál lehetne (400) természetben fizetni és és kicserélni egyenértékű árukat

Sp3

hát az első képen (160) vagy képsoron egy vendéglői jelenetet látunk (968) én úgy képzelem el hogy **aa** [413] (688) házaspár aki a vendéglőben (504) helyet foglalt az valamilyen flambírozott ételt szeretett volna kapni (824) és öö [312] meg is érkezik a főpincér aki (437) ezt a flambírozást öö [220] (848) elindítja és meggyújtja az asztalon látható (248) ételt (621) majd pedig a mellette álló (744) alpincér fogja a poroltót és hogy a (600) tüzet elkerülje vagy elhárítsa (624) lefújja poroltóval (208) az élelmiszert és nem marad a (240) vagy ahm [333] **aa**z [480] ételt (384) és nem marad a helyében más csak egy (206) füstölgő (880) öö [272] (1688) tál (480) és két szomorú vendég (1489) ez az első képsor (136) a második képsor (736) pedig öö [373] (812) ez nagyon jópofa nekem ez tetszik (562) ezen a képsoron egy öö [293] (528) ember láthatólag egyedülálló (472) öö [328] (768) bizonyára most érkezett haza és éhes (568) és elmegy a hűtőszekrényhez és elkezdi kipakolni (360) a vacsorához szükséges kellékeket (667) kiveszi (640) egy edény két edény egy (152) pohár valami innivaló (464) és öö [327] (744) a (272) elővészi azt a könyvet is ugyancsak a hűtőszekrényből (376) amit rendszeresen az étkezések során (400) olvas nyilván praktikus okokból (432) tartja ott hogy ne kelljen külön érte menni (160) minden alkalommal (2024) ez volt a második ábra és a harmadik ábra az pedig három(232) öö [192] (864)féle (152) pénztárt mutat a (536) készpénzes a hitelkártyás pénztárat és az úgynevezett (144) barter (168) pénztárat (736) nyilván az első kettőnél a (256) készpénz illetve hitelkártyás fizetés (512) történik a barter pénztárnál pedig azt látjuk hogy öö [287] (688) egy úr (698) éppen egy széket ad cserébe egy (335) libáért meg egy (280) tyúkért (2600) ezt tudja nyújtani (192) az élelmiszerért cserébe

Sp4

az első (272) képsoron egy idős házaspárt látunk (613) egy étteremben (500) készülnek éppen vacsorázni (1298) megrendelték az ételt (654) és várják hogy a (288) pincérek szervírozzák azt (1138) az első képen (584) azt látjuk hogy öö [220] megérkezik a pincér és kollégája (1024) öö [233] az asztalra teszik (788) az ételt (1079) és öö [240] (528) meggyújtják azt ezt már a második képen látjuk (1112) az étel feltehetően valamilyen flambírozott (468) étel próbáltam kitalálni hogy esetleg gundel pala(104)csinta (672) vagy valamilyen egyéb flambírozott étel lehet hát a (766) lábasból ítélve (192) nem palacsinta de (1272) de talán nincs is jelentősége (1000) az étel öö [233] lángra lobban és öö [340] (408) a harmadik képen már azt látjuk hogy a (208) az egyik pincér egy öö [183] (1248) poroltóval (335) öö [424] (344) oltja az ételt feltehetően túl nagyra (216) sikeredett a láng (1464) öö [450] és már a (1056) biztonságot veszélyeztette (240) de az is lehet hogy az idős házaspár (600) nem volt erre felkészülve és megijedt és (488) szólt a (408) pincérnek hogy uram de hát ez lángol (2008) öö [287] oltsa el (968) öö [287] kérem szépen (992) és a negyedik képen azt látjuk ahogy az étel füstöl (1472) a pincérek pedig távoznak (704) eközben az idős házaspár feltehetően valamiről beszélget (544) hogyha az egyik verziót vesszük figyelembe miszerint öö [392] (872) nem számítottak arra, hogy ezt az ételt így kell felszolgálni akkor (661) akkor arról beszélgethetnek hogy (1832) **nn**ahát [366] micsoda dolog ez hogy itt felgyújtják az ételt hogy milyen helyre jöttünk ejnye bejnye (1624) vagy arról beszélgethetnek hogy (128) hm ezt egy kicsit túlzásba vitték ezt a flambírozást (1960) az asszony esetleg öö [366] (688) neheztel és azt mondja hogy (493) gézám hova hoztál (184) milyen hely ez itt életveszélyes a (655) az étkezés (1208) öö [592] (2384) aranyos (392) történet de nem nem tudok többet hozzáfűzni (712) öö [576] (240) a második képen azt látjuk hogy öö [333] (912) egy férfi aki fehete tehetően egy agglegény (416) egyedül él a lakásban vagy legalább is jelen pillanatban egyedül van otthon (1408) a konyhában van odamegy a hűtőhöz és öö [300] (216) elkezdi kipakolni az ételt (935) vacsorához vagy reggelihez készülődik ezt nem tudjuk nincs is jelentősége (1592) kipakolja az egyik edényt másik edényt (1137) szépen a konyhapultra majd kivesz egy könyvet (2018) leül az asztalhoz és elkezdi olvasni úgyhogy ebben az az aranyos hogy valószínűleg az előző étkezésnél olyan (1448) öö [426] szórakozott volt hogy még a könyvet is betette a (650) hűtőszekrénybe (2464) öö [440] (672) a harmadik képsor pedig egy öö [313] (648) bolti (368) jelenetet ábrázol (1120) három (640) felirat csüng **aa** [256] (1096) pultok fölött (304) az első fölött angolul az áll hogy öö [184] készpénz (504) a második fölött az hogy öö [128] hitelkártya a harmadik fölött az hogy barter vagy cserekereskedelem hát ebből

én arra gondolok hogy a (709) **aa** [327] boltban háromfélképpen lehet fizetni (520) készpénzzel hitelkártyával vagy (432) öö [560] (288) természetben (1552) merthogy a az első (440) pultnál (136) meg a második (136) pultnál is van egy kassza (1840) tehát itt úgy mint minden normális öö [147] áruházban boltban az ember eldöntheti hogy készpénzzel fizet e vagy öö [216] hitelkártyával de a harmadik az egy nagyon aranyos (736) lehetőség ahol is öm [393] (376) lehetőség van arra hogy a vásárolni kívánt öö [173] áruért természetben fizessünk (960) itt ha jól látom egy széket (600) öö [592] (752) ad vagy kap (528) ezt nem tudtam eldönteni hogy öm [420] (448) most éppen mit vesz és mit ad érte cserében(824)cserébe (270) lehet hogy széket vesz és (264) tyúkot ad cserébe vagy tyúkot vesz és széket ad cserébe (780) mindenesetre ez egy (545) ez egy aranyos kis (912) kis történet idézi a (1496) az őskort amikor (760) amikor még nem volt pénz és és lehetőség volt arra hogy (656) öö [200] az emberek árut (490) áruval fizessenek ki (1664) aranyos merthogy ma már (1308) nem itt tartunk de előfordulhat hogy visszatér ez az idő amikor (1848) amikor öö [253] (640) nem pénzzel (736) vagy valamilyen pénznek megfelelő fizetőeszközzel fizetünk hanem (608) hanem a természetben cserekereskedelemhez vissza(1048)térve

Sp5

ez az első képsor (216) véleményem szerint egy étteremben (512) játszódik (328) egy (512) nem túl fiatal házaspár gondolom valamilyen házassági évfordulót ünnepel (1232) nem tűnnek túlságosan (1081) öö [192] boldognak vidámnak öö [347] de ugyanakkor szomorúnak se szóval egy kicsit olyan (528) nagyon megszokott életritmus hogy ezt is meg kell ünnepelni megünnepeljük (1512) öö [513] úgy tűnik hogy a pincérek valamilyen flambírozott ételt hoznak nyilván nagyon elegáns öö [112] hát egy kicsit túllőnek a célon és a flambírozás helyett elég nagy tűz csap fel (232) a tálból (1072) s hát gyorsan egy tűzoltó készülékkel el is oltják a tüzet majd szépen fogják magukat és elmennek (551) s a házaspár (722) nyilvánvalóan házaspár (480) ott ülnek és (153) szinte (171) ugyanolyan (112) majdhogynem ugyanolyan kifejezéstelen az arcuk mint előtte (372) tehát elfogadják azt ami van (104) úgy ahogy van (248) ez van (1720) **aa** [224] (136) második képsornál (784) egy (462) férfi (365) gondolom vacsorához készülődik (667) szépen sorba veszi ki **aa**z [253] ennivalót a fridzsiderből egy kis ez egy kis az (896) és végül egy kis szellemi táplálékot könyvet is kivesz (613) majd leül az asztalhoz és végül a könyv a lényeg ott mosolyodik el (504) ez egy nagyon (648) jópofa dolog azt hiszem hogy érdemes lenne sokunknak megszívlelni hogy nemcsak a (551) fiz fizikai táplálék hanem a szellemi táplálék is nagyon fontos (2296) a harmadik képsor gondolom egy áruházban játszódik (225) ahol fizetni lehet (280) készpénzzel hitelkártyával

vagy pedig barter (256) árucsere (1119) formájában (952) ez is nagyon tetszik és szerintem a mai gazdasági helyzetet próbálja karikírozni (160) ugyanis az embereknek se készpénzük se hitelük nincsen (1120) hane és nehéz gazdasági helyzetben vannak hanem (144) úgy gondolom hogy inkább (381) szeretnének csereberélni

Sp6

na tehát az első képsoron egy étteremben (1352) vagyunk és öö [378] (1368) egy (872) idősebb úr és egy hölgy (600) **vv**alamilyen [331] (1136) nem tudom hogy gundel palacsinta vagy valami ilyesmit rendelt legalább is valami olyan (184) ételt amit (400) meg szoktak gyújtani (1104) öö [216] ott áll mellettük **aa** [358] a pincér is meg tán a főpincér vagy (304) nem tudom (288) egy másik pincér (1152) meggyújtják ahm [338] (1824) valamilyen alkoholt tartalmazó ételt öö [554] elég nagy lánggal elkezd égni és öö [189] (472) a másik kezében (1344) öö [399] az a második képen még nem látszik de úgy tűnik hogy volt egy poroltó talán és azzal eloltja (1552) **aa** [400] (240) lángokat (2442) és azután elvonulnak a pincérek (1286) öö [504] (2960) nem tudom hogy ez valami vicctörténetből van e kivéve ez a képsor (1520) ahm [504] (648) az idős pár (304) arcán olyan nagyon nem látom hogy milyen az arckifejezésük csak amikor (1136) meggyújtják az ételt akkor látszik hogy úgy (1168) mosolyognak tetszik nekik utána a megrökönyödés az nem annyira látszik rajtuk hogy poroltóval oltják el a lángokat (2224) öö [552] (320) a második képsoron (1584) egy (696) egy férfi (776) készülődik ebédhez vagy vacsorához olyan (793) tipikus agglegény forma (1341) az **aa** [648] nagyon merev kényszeres típusú embernek tűnik (305) teljesen steril a konyhája is semmi nincs elöl (1000) a hűtőből veszi elő a (800) nem tudom valami szendvicset meg tán (920) uborkásüveget vagy valamit meg még a könyvét is (637) s akkor leül (520) enni a könyvével a kezében (2272) és a harmadikon pedig egy öö [527] áruháznál (1216) **aa** [360] (676) kasszákat látjuk az egyiknél készpénzzel lehet fizetni a másiknál (648) hitelkártyával és a harmadiknál (220) meglepő módon (632) ilyen cserekereskedelem zajlik (612) és láthatjuk hogy öö [433] miket fizettek már korábban a vásárlók (336) mit tudom én székkel meg (516) állatokkal lámpával (1410) és így tovább

Sp7

akkor van az első négy ábra egy (368) idősebb házaspár (696) egy étteremben (208) vacsorázik és két pincér (1432) hoz nekik valamilyen flambírozott (644) dolgot ami egy kicsit öm [144] öö [688] öö [219] rosszul sül el mer asszem nagyon nagy lángra (1392) kigyullad ez az étel és akkor a másiknak el kell oltania aztán eltűnnek a pincérek és ők pedig csak ott a füstölgő romok mögött (508) vagy előtt (1352) állnak vagy ül na ülnek (1360) erről végül is

öö [352] (1103) az angolok a britek jutnak eszembe teljes mértékbe (752) hogy azok rezzenéstelen arccal képesek minden helyzetben (505) akár nem is szólnak csak a (1056) gőzölgő romok fölött képesek ott ülni és ilyen hidegvérrel (840) inkább öö [284] a kínos helyzeteket igen re rettegnek a kínos helyzetektől (832) és (368) mutatni meg nem mutatnak semmit kívülre (971) csak ott állnak vagy ülnek hogy most akkor mi lesz (1242) úgyhogy ez teljes[en] tipikus (310) el tudom képzelni egy ilyen (505) brit idősebb házaspárt (1518) a gőzölgő (304) romok fölött (432) a második az meg szerintem egy ilyen szórakozott professzor esete ahogy elnézem (1344) a mikroba rak be kaját egyedül vacsorázik készülődik hozzá minden (960) hozzávalóját beteszi és mivel a vacsorához még olvasgatni akar a végén akkor így a (664) úgy látom hogy a könyv is bekerül a mikroba (984) és a végén azt is öö [412] (520) felmelegíti (560) aztán pedig nekiül a vacsorához szépen kényelmesen mintha mi sem történt volna és nem (800) nem is tűnik fel neki hogy mit csinált és (514) öö [256] eszik és közbe olvas (792) tehát ez ez teljesen az a szórakozott professzor (552) a harmadik az pedig egy kis ironikus gondolom ilyen kis csattanó a végén hogy mm [992] a bankba van aki készpénzér[t] jön van aki hitelér[t] jön és hát van aki meg teljesen szó szerint veszi ezt a bartert hogy akkor behozza otthonról a (2067) nem is tudom még mik vannak itt lámpa meg állat kis házi állatok tyúk meg a hóna alatt a liba (1128) és akkor úgy gondolom hogy készpénzre váltja ezeket a kis ingóságait persze hát nyilván ez nem így működik (512) úgyhogy ez egy kicsit erősen (232) nyilván ezt a barter ügyletet próbálja (621) kifigurázni

Retrospektív interjúk átirata

Ri1

	Vonatkozó szövegrész	Megjegyzés
1	az európai élelmiszeriparnak a k**éé**pét	itt valójában két hiba is van: a hangsúly a szó végén van, meg is nyújtom azt a szótagot, sőt egy harmadik hiba is van, hogy felviszem a hangot ennek az oka valószínűleg a zavar, megpróbálom kitölteni az időt
2	befek[i]tették befeketült a fogyasztók előtt	valószínűleg az angol az passzív volt, a magyarban ezt aktívba tenni, valahogy semlegessé, személytelenné kellene tenni, és ez nem sikerült
3	a közvélemény középpontjába figyelmébe került	a közvélemény figyelmének a középpontjába került, ez lett volna a helyes megoldás, a két nyelv szintaktikai különbségéből adódott a probléma
4	új víziót dolgoztak ki az élelmiszerbiztonságra amely megfelel az új milleneumra olyan víziót amelyben első helyen a fogyasztó van	nem jelzem pontosan, hogy hol a mondat vége a tolmács a maga bizonytalanságát mutatja meg ezzel […] vagy a megértéssel volt probléma, vagy hagy egy kis biztonsági sávot
5	ami a mérföldköve az új legfontosabb pontja az új rendszernek	itt a mérföldkő itt nem volt megfelelő, messze nem […] a kő valahogy beugrott és onnan a mérföld, utána javítottam, nem az ideális megoldást választottam, de legalább értelmében sikerült átadni
6	elfogadásra talált az efsa az új élelmiszerbiztonsági hivatal teljes kapacitása felé mozdult el	valószínűleg a megértéssel volt probléma, nem volt világos előttem, hogy most arról van-e szó, hogy most állították föl ezt a hivatalt, és lassan már úgy működik, ahogy azt elvárják tőle, vagy ez egy régebben létező hivatal, itt az információt talán nem is közlöm az elején, hanem visszatartom, majd ha kapok megerősítést a következő mondatból vagy szövegrészből, akkor majd én is elárulom a magyar hallgatónak, és ez is történt inkább kevesebbet mondjak, mint hibásat
7	elértünk egy megállapodást a genetikailag módosított élelmiszerekkel és takarmánnyal	sikerült kimondanom azt a kifejezést, hogy genetikailag módosított, de úgy, hogy elharaptam a genetikailag-nak egy vagy két szótagját, nem

	kapcsolatban	vészes, mert így szövegösszefüggésben nyilván megérti a hallgató, jellegzetes tolmács hozzáállás, stratégia, ami nem biztos, azt inkább „elkenni” […] halkabban, erről lehet felismerni egyeseknél, hogy nem biztosak a dolgukban, hogy megváltozik a hangerősség
8	a genetikailag módosított termékek biztonságát tudjuk el tudjuk érni	tudjuk biztosítani, ez lett volna, ami a mondat szintaxisából következik, nem akartam szóismétlést, eszembe jutott az, hogy elérni, ne a biztonságot biztosítsuk, ezért kellett javítani, nem biztos, hogy megéri ezt tenni, inkább legyen szóismétlés, legyen töretlen a mondat szintaxisa, gyorsan menjünk tovább
9	az élelmiszer higiénés csomag	megint csak egy összetett kifejezés volt, az *élelmiszer higiénés csomag*, ez ugyanaz, hogy három főnévből áll, és nem voltam benne biztos, hogy hogyan kell ezt összetenni, ezért volt a megállás, sokkal jobban előjött az ö-zés igen, erre nem gondoltam, hogy nyelvi tervezés, de valóban egy ilyen zajlik az ember agyában, csakhogy itt több dolog összeütközésbe kerül: az első az, hogy a lehető legtöbbet adjunk vissza, a másik az, hogy a lehető legjobban
10	márpedig harmonizálásra szükség van és egyszerűsítésre is	a harmonizálás-nál egy szótagot megint elnyeltem, túl sok információ gyűlt már fel bennem, amit megértettem és átalakítottam, és vissza akartam adni, siettem a visszaadással, nem egyenletes a produkciónak az üteme
11	mer[t] jelenleg tizenhét különböző irányelv szól erről	a tizenhét után leálltam egyet, a számok mindig nehézséget jelentenek, a nehézség a *-ty* és a *-teen* közötti elhanyagolható különbség
12	a konferenciánknak a központi témája nagy örömmel mondhatom el	azért sikerült itt megoldani, hogy két mondatot elválasszak, mert lexikailag nem volt olyan nehéz a szöveg, ezek egészen szokványos dolgok
13	az új európai élelmiszerbiztonsági rendszer három fő pilléren alapszik az első pillér a jogszabályok	nagyon rossz a beszédütem, a két mondat között túl kevés a szünet, ellenben azután, hogy „az első pillér”, ott elgondolkozom, pont fordítva kellett volna, hogy legyen valószínűleg a megértéssel volt gond, próbáltam feldolgozni az eredeti szöveget
14	teljes skálá_skálája	„teljes skálás”, ilyen nem létezik, a *full scale* volt talán angolul, már nem emlékszem, tükörfordítás

15	a második pillér az európaii élelmiszerbiztonsáági hivatal	nagyon csúnya ez a nyújtás, eddig az efsá-t mondtam mint rövidítés, ez az angol és a magyar között nagyon szépen működik, mert magyarul az angol rövidítéseket használják […] itt ki kellett mondanom, fel kellett oldanom a rövidítést, és emiatt bizonytalanodtam el
16	felállítani egy új megközelítését a hivatalos ellenőrzéseknek	felállítani egy új hivatalt lehet, viszont új megközelítést alkalmazni, kitalálni […] érzem, hogy rossz, elbizonytalanodom, de azt az utat választom, hogy tovább […] fontosabb, hogy oda tudjak figyelni a következő szövegrészre, és át tudjam alakítani majd azt
17	a másik fele a tényleges megvalósulás végrehajtás	jellegzetes hiba a tolmácsoknál, hogy több szót mondanak, szinonimákat halmoznak, itt valószínűleg az volt, hogy *implementation*, ennek azért több jelentése is van […] itt ez volt az oka az elbizonytalanodásnak

Ri2

	Vonatkozó szövegrész	Megjegyzés
1	szeretettel köszöntöm a konferencia résztvevőit	figyeltem a következő részre, a tolmácsolásban vannak előre gyártott panelek, és ez most kicsit önellentmondás, mert azt mondjuk a tolmácsképzésben is, hogy ezeken nem szabad gondolkodni, de a figyelmemet túlságosan lekötötte, hogy mi jön utána
2	a mai témánk az európai élelmiszerbiztonság elmúlt öt éve	azt hiszem, itt jöttem rá, hogy ez ugyanaz a szöveg, mint amit írásban megkaptam, és ennek nagyon örültem, viszont egészen más volt meghallgatni, mint elolvasni, az is felötlött bennem, hogy mi van, ha mégis eltér attól, amit ismerek, így talán megint a forrásnyelvre figyeltem azt hiszem még, hogy ennek a konferenciának a címét nem mondtam pontosan […] lehet, hogy utólag egy kicsit bosszankodtam ezen
3	az azonban célszerű és segít hogyha visszatekintünk a múltba tehát érdemes fölidéznünk	az lehetett, hogy itt viszont megértettem a bejövő szöveget, és ezért gyorsan át akartam adni, hogy az a biztos
4	hogy ezerkilencszázkilencvenes évek végén	itt azt hiszem, hogy talán egy konkrét évet nevezett meg a beszélő, valóban gondolkoztam rajta, de nagyon zavaró volt, hogy most az

		nyolcvankilenc vagy kilencvenkilenc […] akár egy egyszerű évszám is képes engem elbizonytalanítani […] nem akartam, hogy tartalmi hiány keletkezzen, és akkor annyi még benne volt a munkamemóriámban, hogy valami kilencvenes, és akkor megkockáztattam […] inkább hangozzon el, van egy ilyen szabály
5	az élelmiszerbiztonság igen sokaknak adott aggodalomra okot akkoriban megrendült az emberek bizalma	egyszerűen figyeltem a bejövő szövegre, én általában nem merek túl nagy *décalage*-t, tehát lemaradást tartani nem magában a szenvedő, hanem talán inkább a szóválasztás, hogy *to tarnish the reputation*, a megfelelő stílusrétegben nem találtam hozzá szót, és gondoltam, hogy ez így érthető, ez kifejezetten szókészleti vagy stilisztikai probléma volt
6	az emberek egyszerűen nem **hh**itték hogy öö biztonságos élelmiszer kerülhet az asztalukra	itt teljesen más volt az eredeti mondatnak a szerkezete, itt le is csaltam tartalmilag, talán mert nem állt össze, hogy mit is akar mondani, fogalmi ellentmondást éreztem […] hogy *ők nem hiszik*, odáig rendben van, de a beszélő nem úgy fogalmazott, hogy az kerül az asztalukra, hanem hogy *deliver*, talán ezt nem tudtam öszehozni, nem az állampolgároknak kell adniuk valamit, hanem pont fordítva
7	éppen ezért az európai bizottság elsődleges prioritássá emelte az élelmiszerbiztonság kérdését kétezer januárjában új öö jö jövőképet fogalmaztak meg	itt már eleve zavart az elsődleges prioritás, én ilyet magamtól nem mondanék, itt megint inkább a célnyelvi megfogalmazás, mert nem rögtön ugrott be, hogy a *vision* magyarul jövőkép, és aztán arra gondoltam, hogy amikor másodszor, harmadszor fordul elő, akkor már lehet mondani, hogy vízió, mert a mai céges nyelvhasználatban nagyon gyakori például ez megint célnyelvi probléma, hogy a kollokáción is töprengenem kellett, hogy mit csinálunk egy jövőképpel, talán most azt mondanám, hogy *megalkotni*, de hát az se sokkal jobb
8	valamint olyan cselekvési tervről volt szó amely az azonosított gyengeségeket s_segít kiegyenlíteni	megint kollokációs probléma, hogy mit csinálunk egy gyengeséggel, mert nem lehet azt mondani, hogy megerősíteni vagy pótolni, azonkívül emlékeztem az eredeti szövegből, hogy van egy keretmondat, és annak több bővítménye, és azon töprengtem, hogy ez beszédben visszaadható-e úgy, azért is változtattam már a megfogalmazáson, mert attól tartottam, hogy a hallgató nem tudja összehozni, hogy ez még

		mindig a keretmondathoz tartozik
9	azóta az általános élelmiszeripari jogszabály amely ennek a rendszer[e]nek az alapköve már hatályba lépett az az európai élelmiszerbiztonssági hatóság immár működik	talán önmagában az, hogy magyarul nagyon hosszú, tehát azzal, hogy *food safety* az embernek nincs gondja, de miközben kimondom, arra gondoltam többször is, hogy biztos ennyi szótag, nem eggyel több, vagy eggyel kevesebb és előtte azt mondta, hogy *food safety law* és ez további nehezítés egy tolmács számára, hogy az Unióban nincsenek törvények, tehát itt kénytelen voltam a magyar jogszabály szót használni mint fölérendelt fogalmat, mert nem tudom, hogy most ez irányelv, határozat vagy rendelet
10	immár működik már létrejött és működik	*up and running*, ez a kifejezés nekem nincs benne az aktív szókincsemben, megértettem, hogy mit jelent, csak talán megint az, hogy ne maradjon ki belőle, és magyarul is jól hangozzon ott következett egy új tartalmi rész, és akkor a beszélő is szünetet tartott, tehát egyúttal ki is használtam ezt az időt, hogy kitöltsem
11	most már sikerült tető alá hoznunk a biztonságos élelmiszerek és tápszerekről szóló jogszabályt	a forrásnyelv, mert itt már határoztam, hogy ha azt mondja az ember, hogy *tető alá*, akkor azt csak egyféleképp lehet befejezni, úgyhogy közben figyeltem, hogy mit mond
12	ez lehetővé tteszi	ugyanaz, mint az előbb
13	hogy a fogyasztók eldönthessék hogy ilyen termékeket vásárolnak e tehát génmódosított termékeket	utólag pontosítottam, mert eleve késve mondtam magyarul, mert a beszélő, azt hiszem, hogy mozaikszót használt, hiába kaptam szöveget a felkészüléshez, mégis sokkolt, hogy ő ezt két betűvel mondja, nekem pedig magyarul „ki kell bontanom”, stressz forrás, és ez engem kizökkent ilyenkor
14	ez egyébként ennek a konferenciának a fő témája és örömmel jelenthetem	mire sikerült magyarul kimondanom, addigra ő már belekezdett az újabb szakaszba
15	hogy az európai parlament kedvező sza_szavazata nyomán	talán megint a célnyelvi megfogalmazás miatt, hogy ezt így szoktuk-e mondani […] a mondat végére került, hogy *earlier this week*, amit valahogy én is odanyomorítok, magyarul értelmesebb lenne úgy, hogy *a parlament már a héten elfogadta* vagy *megszavazta*, de ez már fordítás lenne, nem tolmácsolás
16	az első az élelmiszeripari	a jogszabályalkotásnak az egész folyamatáról volt

	jogszabályok ennek a f_szakasznak a lezárulása most már látható közelségbe került	szó […] itt volt olyan, ami nemcsak szókészletileg, hanem nyelvtanilag is megzavart egy kicsit, *it was adopted*, nagyon nem szeretem a magyar hivatali szaknyelvben azt, hogy *elfogadásra került*
17	de önmagában a jogszabályok persze csak a történetnek az egyik részét képezik hiszen a hatékony é_végrehajtás a történet másik fele	egyszerűen rövidzárlat, és nem jutott eszembe, hogy az *enforcement*, mert talán a kikényszerítés jutott eszembe volt az a rész, hogy a *történetnek az egyik fele*, azzal se voltam megelégedve, viszont érdekes, amikor itt visszahallgattuk, hogy ezt nem lehetett észlelni rajtam, tehát ott nem akadtam el

Ri3

	Vonatkozó szövegrész	Megjegyzés
1	mégis azt gondolom talán hasznos lehet hogyha kontextusba helyezzük az eseményeket	a *perspective* angol kifejezés mindig elgondolkodtat, mert a *perspektíva* szót nem lehet használni, a tolmács karrierem során kitaláltam ezt a *kontextusba helyezés* kifejezést, úgyhogy ez beugrott, és alkalmaztam ez egy panel volt, amit beépítettem a korábbi tapasztalataimra alapozva
2	a dioxin válság idején az európai élelmiszeripar (szünet) ról kialakult kép	nem akartam az *image* szót használni, nem akartam az imázs szót használni, ezért a *kép*hez folyamodtam, de az önmagában nem volt elég, ezért mondtam azt, hogy kialakult kép, de akkor már nehezen tudtam belefűzni azt, hogy a fogyasztó fejében kialakult kép, úgyhogy itt egy kicsit lelassultam, hogy összerakjam a mondatot
3	igen megtépázódott a fogyasztók szemében	szenvedő szerkezet, nem akartam azt mondani, hogy meg lett tépázva, ezért használtam a *megtépázódott* szót, de nem voltam vele túl boldog
4	az élelmiszerbiztonság öö aa közvélemény számára igen nagy aggodalom forrása volt	*public concern*, itt a *public* jelző, mégsem használhattam a publikust, a felkészülés során igyekeztem erre valamit találni, amit előszedhetek hirtelen, úgy gondoltam, hogy a *közvélemény*t fogom használni
5	hiszen az élelmiszeriparba vetett bizalom bizony sérült	itt volt egy kis hezitálás, mert nem találtam az igét a *bizalom* mellé, az jutott eszembe, hogy *sérül*, de ezzel nem voltam boldog

6	nem hitték hogy az ipar képes az európai polgároknak biztonságos élelmiszert szállítani	ez [deliver] nem lett szép, mert itt nem szó szerint a szállításra utal a szöveg, hanem *nyújt, biztosít*, tudtam, nyilván a szinkrontolmácsolás egy kicsit arról is szól, hogy kompromisszumot köt az ember, feleljen meg, menjen át az üzenet, a szépség nem feltétlenül az elsődleges szempont, talán az üzenet után következik csak úgy voltam vele, hogy belefér, menjünk tovább, ne időzzünk, mert csak időt veszítek vele
7	kétezer januárjában új jövőképet alakítottak ki a az élelmiszerbiztonságra vonatkozóra	le sem esett, hogy ezt rosszul mondtam, szerintem már arra figyeltem, hogy még egyszer kell mondanom, hogy *az új évezredre vonatkozóan*, és ezen akadtam fenn, hogy nem mondhatom kétszer, hogy vonatkozóan, emiatt rontottam el, mert már másra figyeltem, már a *for the new millenium*-ra figyeltem
8	ezóta az európai élelmiszerbiztonsági törvény megszületett	ez kicsúszott, ez idő óta, vagy nem tudom már, hogy mit akartam
9	ez jelenti a kulcs vagy sarokkövét a rendszernek	azt nem mondhatom, hogy *kulcsköve*, ezért visszamentem, és inkább javítottam
10	az európai élelmiszerbiztonsági hatóság működőképes és azon dolgozik hogy teljes gőzzel tudjon működni	az *up and running* olyan szépen kifejezhető egy szóval, én mégis azért álltam meg, hogy talán két szót találjak rá, de aztán rájöttem, hogy felesleges, viszont utána még egyszer becsúszott a *működés*, úgyhogy szóismétlés lett belőle
11	ez előkészíti az utat egy szigorú eljárás(szünet)hoz	talán azon gondolkoztam, hogy azt mondjam, hogy *számára*, szerintem valami mást akartam mondani, és aztán rájöttem, hogy nem időzök ezen, mert figyelni kell azt, hogy milyen *procedure*-ről van szó
12	és hát a törvényhozási folyamat utolsó fázisában tartunk egy olyan él_ét_élelmiszerhigiéniai folyamat létrehozásával is	ezt nem hallottam, hogy miről van szó, *food hygene*, csak körülbelül, ez az anyagból jutott eszembe, tehát ez a készülésnek volt a következménye, de magát a kifejezést, hogy *food hygene*, nem hallottam, tehát itt csak sejtettem, hogy erről van szó, és kockáztattam
13	muszáj szükség van harmonizálásra	ez egy felesleges javítás volt, teljesen jó lett volna a *muszáj, muszáj harmonizálni*, az ember nincs megelégedve azzal, amit mondott, pedig bőven elég lenne
14	a második pillér az az európai öö	itt elhangzott a rövidítése, és ezt kihagytam,

	élelmiszerbiztonsági hatóság amelyet már korábban említettem	mondanom kellett volna, hallottam is, csak úgy gondoltam, hogy sok időt vesz el, mire a fejemben újból rekonstruálom az angol kifejezést, és összerakom a kezdőbetűket ha egy olyan rövidítés lett volna, hogy WHO, könnyen jött volna, de mivel ez még egy új hatóság, még nincs a köztudatban az elnevezés, ezért nem kezdtem el ezen gondolkodni, ez tudatos kihagyás volt
15	önmagában a jogszabályozás csak a történet fele	olyan nincs, hogy jogszabályozás, olyan van, hogy jogszabály, és jogi szabályozás, itt ezt kellett volna mondanom
16	az is alapvető hogy hogy elérjük mindazokat a elérjük azt a színvonalat amelyre vágyunk	*mindazokat a*, tehát az angolban többes szám volt, a *standards* szó többes számban volt, azért kezdtem úgy a mondatot, hogy *elérjük mindazokat*, aztán rájöttem, hogy a *standards* szót lehet néha úgy fordítani, hogy *szabvány*, de a *szabvány*t nem elérjük, hanem *betartjuk*, úgyhogy itt hezitáltam, hogy hibázok-e azzal, ha színvonalat mondok, mert az egy általánosabb fogalom, eleve nem ez *elér* igét kellett volna használnom

Ri4

	Vonatkozó szövegrész	Megjegyzés
1	ezért érdemes visszagondolni arra hogy a ki_ezerkilencszázkilencvenkilenc végén a dioxin válság idején	itt valahogy először az ugrott be, hogy a kilencvenes éveknél, és csak utána esett le, hogy teljes évszámot mond kicsit mást vártam, hogy mást mond, ezért volt az a kis meggondolás
2	az európai élelmiszeriparág imázsát súlyosan öö elhomályosította a helyzet a fogyasztók szemében	itt kicsit a saját gondolataimba bonyolódtam, a nyelvi szerkezet nem volt jó, tehát ezt próbáltam korrigálni magyarul ezt nem mondjuk annyira gyakran, az angolban ez a kép majdnem mindennapi, bár egy kicsit költői, azért nagyon gyakran használatos
3	az élelmiszerbiztonság kulcsfo öö jelentőségű	itt azt akartam mondani, hogy kulcskérdés, de nem arról van szó, hogy kulcskérdés, hanem kulcsfontosságú, de itt is mire meghallottam, addigra én már kimondtam nagyon sokszor az ember már előre érzékeli azt, hogy mit fognak mondani, vagy sejti, és mégsem azt mondják, és akkor az ember gyorsan korrigál

		a nyelvi szerkezetek különbsége miatt, nagyon sokszor úgymond ki kell találni, hogy mi lesz az eredeti forrásnyelvi mondat vége ahhoz, hogy folyamatosan tudjam a célnyelvet mondani
4	kétezer januárjában egy új jövőképet vázoltak föl élelmiszerbiztonság tekintetében ami az új évezredh(szünet)re vonatkozik	ez a *fit for a new millenium*, ami az új évezredbe illeszkedik, azon gondolkoztam egy tizedmásodpercig, hogy hogyan fogalmazzak, tehát *ami az új évezrednek felel meg*, ez lett volna a helyes, csak ez ugrott be
5	az európai élelmiszerbiztonsági hatóság az efsa felállt ás működik létrejött és aa teljes kapacitását kezdi már kihasználni	egyszerűen csak vártam, hogy mit mond, tehát itt nem bizonytalanság volt
6	már egy megállapodásra jutottunk a dzsi em a genetikailag módosított élelmiszerek és öö takarmányok kapcsán	ez egy nagyon tipikus dolog, vannak olyan szavak, amik az embernek, akármit csinál, nem jutnak eszébe, tudja az ember, hogy mit akar, nekem az a technikám ilyenkor, hogy elképzelem, tehát egy képet látok, és akkor már meg tudom fogalmazni a másik nyelven a takarmány tipikusan egy ilyen szó volt, az *élelmiszer* és a *takarmány* nekem valahogy nem jön össze, a magyarban ritkán emlegetjük együtt, nehezebb előhozni
7	ez biztosítja ezen gm termékek biztosí_biztonságát	kicsit furcsán hangzik, hogy *biztosítja a biztonságát*, végül is ezt mondja, csak magyarul egy kicsit furcsa, az angolban nem hangzik annyira hasonlónak
8	amely harmonizálja egyszerűsíti és egybeolvasztja_tja az e_európai uniós élelmiszerhigiéniai jogszabályokat	nyelvbotlás, ez egyszerűen csak a kiejtés
9	ez a központi témája a konforciának	a konferenciába belegabalyodott a nyelvem, ennyi, semmi különös azt hiszem, ezen úgy lehetne javítani, ha az ember lassabban beszélne tolmácsolás közben az ember agya, legalább is én úgy érzem, hogy sokkal inkább a forrásnyelvre összpontosít, annyira figyelem, hogy mit mondanak, hogy a saját beszédemre annyira nem figyelek […] a megértés a lényege, a megértés sokkal fontosabb, utána az én megfogalmazásom majdhogynem automatikus
10	az első pillér aa öö élelmiszerbiztonsági jogszabályok teljes skáláját öleli fel öö most már	egyszerűen csak hallgattam, hogy mit mond, a mondat elejéből nem lehetett következtetni arra, hogy mit fog mondani, tehát meg kellett várnom,

	egyre közelebb jutunk ennek befejezéséhez	amíg elmondja

Ri5

	Vonatkozó szövegrész	Megjegyzés
1	remélem megbocsájtják hogyha inkább a jelenlegi fejlődéseken fejlesztéseken öö kapcsán fogok szólni a konferencián s nem a múltra koncentrálok	a *development* tipikusan az a szó, hogy mind a kettőt jelentheti, hiába olvastam, akkor se tudtam, hogy pontosan mire gondol, a későbbiekben derül ki, hogy melyik, kevésbé veszélyes, mintha csak az egyig hangzik el, és a beszélő a másikról beszél viszont rosszul kezdtem el ragozni, nem találtam egy olyan igét, amit utána odarakhattam, és ez már itt nagyon kibillentett, nem passzol az ige a raghoz, amit használtam, tudom, hogy átfutott rajtam, hogy most milyen igét használjak
2	ekkoriban az élelmiszerbiztonság kulcsfontosságú kérdés lett a lakosság szemében	azt hiszem, a *public*-on akadtam fenn, már ott járt az agyam, hogy mit fogok mondani a *public*-ra, nem 1:1 megfelelés van mindig, és már azon gondolkoztam, hogy mit fogok mondani arra, hogy *public concern*, és azért tartottam szünetet, és nem a *kulcsfontosságú kérdés* miatt
3	ezért döntött így a bizottság hogy elsőran_rengú prioritásként fogja kezelni az élelmiszerbiztonságot	*elsőrangú*-t akartam mondani, akkor rájöttem, hogy az nem jó ide, hanem *elsőrendű*, de nem akartam megint azt mondani, hogy kulcsfontosságú rosszat kezdtem el mondani, és kijavítottam magam
4	s kidolgoz egy olyan jövőképet ami az új évezred(szünet)nek megfelelően kezeli az élelmiszerbiztonságot	azon gondolkoztam, hogy hogyan fogom a *fit for*-t megfogalmazni, megoldani, kell-e hozzá rag vagy nem, és ezért tartottam ott szünetet
5	azóta az általános élelmiszeripi törvény	erre nem is emlékszem, szerintem siettem, és elharaptam itt is szerintem le voltam maradva, próbáltam visszaemlékezni, hogy mi volt ennek a neve, hogy *élelmiszerbiztonsági törvény* volt-e, vagy *élelmiszeripari*
6	számos öö fontos **jj**avaslat **kk**idolgozása és törvénnyé alakítása van folyamatban	szerintem vártam az igét, úgy emlékszem, hogy itt nem voltam elégedett azzal, amit mondtam előtte, és az embert az néhány másodpercre ki tudja zökkenteni, meg vártam az igét, ez a kettő összeadódva már tetemes szünetnek tűnik

7	a génkezelt élelmiszer öö rekkel és takarmánnyal kapcsolatosan	többes szám, vagy nem, azt akartam mondani, hogy *élelmiszerrel*, utána közben javítottam
8	és rendkívül szigorú szabályok öö szerinti gyártását ezen kívül a címkézéssel is foglalkozó szabályokat is lefektettünk	szerintem itt nagyon el voltam csúszva, azért kezdtem el hadarni, most több alkalommal is le voltam maradva, nagyon sok mindent kellett a fejemben tartani, volt olyan, hogy másfél mondattal hátrébb jártam, mint az eredeti szöveg idő, amíg az ember felveszi, bele kell rázódni a nyelvezetbe, a beszélő stílusába, a tempójába
9	azzal is foglalkozik a törvénykezés hogy hasznos e egyáltalán génkezelt törvé öö termékeket gyártani	ez egy olyan rész volt, ahol egyszer lemaradtam, és körülbelül idáig tartott, mire utolértem magam, a lényeg átment, de szerintem egy-két szó talán ki is maradt itt rövidíteni is akartam, hogy ne kelljen végig csúszásban lennem
10	a higiéné az élelmiszerhigiénai csomagot is kidolgoztuk	nem tudtam kimondani egyrészt a *higiénia* szót, és utána eszembe jutott, hogy az *élelmiszer*t kihagytam, azért kezdtem újra
11	amely egyszerűsíteni harmonizálni fogja az európai uniós törvénykezést a ezen ebben a témában	emlékeztem, hogy három ige volt, tehát nemcsak az *egyszerűsíteni* és *harmonizálni*, hanem előtte is volt egy, és próbáltam visszaidézni, de nem ment, azért is mondtam így, mert azt hittem, hogy nem ilyen sorrendben, de be fog ugrani az első az igék közé emiatt nem is tettem *és*-t közben annyira el voltam foglalva azzal, hogy kerestem a harmadik igét, elfelejtettem, hogy mi a téma, nem jutott eszembe, hogy az élelmiszerhigiénia volt
12	örömmel jelentem be hogy miután aa tanács öö elf a bizottság bejelentette hogy elfogadja az ez irányba tett javaslatunkat	valamiért úgy emlékeztem, hogy tanácsot mondott, de közben eszembe jutott, hogy azt olvastam, hogy a tanács még csak most fogja, addigra ő már el is ért oda, hogy *majd a tanács…* arra nem emlékeztem egyáltalán, hogy a bizottságot mondta, de az ember tudja, hogy először a bizottság fogadja el, és utána a tanács, ezért kijavítottam

Ri6

	Vonatkozó szövegrész	Megjegyzés
1	bár egy kis hát_áttekintés azért hasznos lehet	a *háttér* és az *áttekintés*, itt hirtelen hezitáltam, hogy melyik legyen

2	az európai élelmiszeriparipar rendkívül nagyot esett a fogyasztók szemében	a jó kifejezésen [*was tarnished*] gondolkoztam, azért kellett várni
3	az élelmiszeripar(szünet)ba vetett bizalom hatalmas mértékben megcsappant	más szerkezettel akartam elkezdeni, és akkor hirtelen tettem hozzá a ragot, mert ez ugrott be
4	amely mindenképpen az ők biztonság öö az öö ő bizalmát szeretné visszaszerezni	ez volt a *trust* és a *confidence*, előtte viszont többször is szó volt a biztonságról, így nagyon gyorsan váltani kellett volna a *biztonság* és a *bizalom* között, bezavart a hasonló hangzás
5	amely biztosítja a gm öö élelmiszerek és takarmányok szabályozását	szerintem itt olyan hosszú volt már a mondat, hogy féltem attól, hogy nem tudom, hogy mivel fogom befejezni visszagondoltam, hogy már milyen régóta tart a mondat, jól fogom-e befejezni
6	**aa** bizottság emellett a hivatalos élelmiszer és takarmányellenőrzés öö re is jogalkotást öö javasol	nem tudom még, hogy milyen állítmányt fogok utána mondani, ezért várok a raggal várnom kellett a forrásnyelvi információt
7	nagyon örömöm nagy örömömre szolgál	*nagyon örülök* és nagy *örömömre szolgál*, ezeket kevertem össze
8	az új euró_európai uniós élelmiszerbiztonsági töörvény	szerintem az eredetiben nem emlékeztem, vagy én kevertem, hogy maradjon csak *európai*, vagy benne legyen az *unió* is *EU* volt, és pontosítani szerettem volna
9	ami a hivatalos ellenőrzést végzi és ezzel tulajdonképpen megvan az a teljes öö struktúra	szerintem várhattam a forrásnyelvi információt
10	ez nagyon fontos ahhoz hogy az általunk kívánt színvonalat sztandargo_dokat is megteremtsük	itt kár volt ismételni, illetve nem ugyanazt jelenti a két szó, szabványokat kellett volna mondanom inkább

A felhasznált képsorozatok

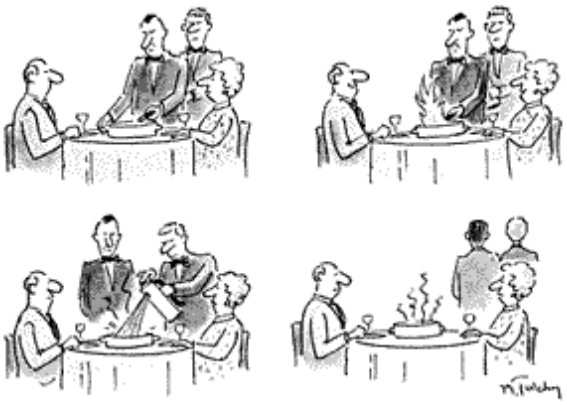

11/a. ábra
Spontán beszéd kiváltására használt 1. képi stimulus (forrás: *New Yorker*, 1987. okt. 19.)

11/b. ábra
Spontán beszéd kiváltására használt 2. képi stimulus (forrás: *New Yorker*, 2003. dec. 15.)

11/c. ábra
Spontán beszéd kiváltására használt 3. képi stimulus (forrás: *New Yorker*, 2009. márc. 30.)